

HOOFSTUK 2

TEOLOGIESE SKRYWE: EREDIENS EN PREDIKING – KONSEPTUELE SKRYWE

1. DIE KERK

Vanuit die vorige hoofstuk is dit duidelik dat God Homself op 'n besondere wyse in en deur die familie aan die kind deur sy Woord en die werk van die Gees openbaar. Daar is ook klem gelê op die gemeente as deel van die familie van God. Die erediens is die geleentheid in die gemeente waar die biologiese familie en geloofsfamilie God op 'n besondere manier kan ontmoet, onderrig kan ontvang en Hom saam kan aanbid (vgl. Heitink 2007:241-247; Vos 1996d:303).

Die volgende definisie kan vir die kerk gegee word:

A congregation can be perceived as both a sacred and a social institution. In a mysterious and wonderful way, it is the body of Christ that lives by His grace. It is a unit of society that interacts with other units of society, such as other congregations, organisations, people, institutions, etc. As such, it is subject to all social mechanisms to which all institutions in society are subject. As an institution, a congregation is formed by people who are related to one another, who experience conflict, growth, challenges, who need leaders, ect.

(Hendriks 2004:70)

1.1. Situasië in die gemeentes van die NG Kerk

Statistieke dui daarop dat die NG Kerk se getalle daal. Sondag sit daar in sommige kerke net 'n handjievol bejaarde lidmate. Jongmense uit NG Kerk huise sluit aan by ander, dikwels meer charismatiese kerke (Viljoen 1995:10; Du Plessis 2004:3). As 'n mens mismoedig oor die kerk wil voel, is daar meer as genoeg rede. Die indruk word geskep dat die kerk die afgelope dertig tot veertig jaar baie veld verloor het. Die hartseerste vir die kerk is dat daar 'n groter wordende groep mense is wat beweer dat hulle geloof in God en Christus sinvol vind, maar sê dat hulle hul nie kan vereenselwig met die institusionele kerk nie. Onder die jonger generasie X'ers sien ons veral die patroon. Dit is "in om te soek na godsdienstige ervarings en na God", maar die bestaande kerke is volgens hulle van die laaste plekke waar hulle dit soek (Burger 1983:1).

George Barna praat oor hierdie groep mense as die "revolutionaries." Hy beskryf hulle soos volg:

These people are devout followers of Jesus Christ who are serious about their faith, who are constantly worshipping and interacting with God, and whose lives are centered on their belief in Christ. Some of them are aligned with a congregational church, but many of them are not. The key to understanding Revolutionaries is not what church they attend, or even if they attend. Instead, it's their complete dedication to being thoroughly Christian by viewing every moment of life through a spiritual lens and making every decision in light of Biblical principles.

(Barna 2006:8)

Barna (2006:7) stel dit baie duidelik dat hulle wil leef volgens Bybelse beginsels maar hulle nie wil besig hou met allerlei "godsdienstige speletjies"

nie: “They are not willing to play religious games and aren’t interested in being part of a religious community that is not intentionally and aggressively advancing God’s Kingdom.”

Die vraag kan gevra word of bogenoemde dalk een van die redes kan wees waarom daar soveel mense en veral jongmense die afgelope tyd die NG Kerk verlaat.

In 1980 het 91% van alle Afrikaanssprekendes in Suid-Afrika aan een van die drie Afrikaansprekende Reformatoriese susterskerke behoort. Met die 2001 sensus het die getal gedaal tot 51%. In die vroeë tagtigerjare was daar ongeveer 450 000 dooplidmate in die NG Kerk. Die getal het tot 300 000 gedaal. Hou verder in gedagte dat statistieke wys dat bykans 50% van die name “op die boeke” die kerk verlaat deur óf kerklos te raak óf by een of ander “charismatiese” of “vernuwingsgroep” aan te sluit (Hanekom & Esterhuizen 2005:17).

Volgens die Kerkspieël van 2004 (Schoeman & Bisschoff 2004:31) het die aantal dooplidmate in die NG Kerk van 2000 tot 2004 met 10,75% (33 699) gedaal. Die katkisante in die junior kategese daal in die tydperk met 32,9% en die in die senior kategese met 28,3%. Die daling van die katkisante in die kategese is meer drasties as die daling in dooplidmate. Daar is waarskynlik in die omgewing van 34 000 dooplidmate wat veronderstel is om in die kategese te wees wat nie daar is nie. Dit kan ook wees dat van die dooplidmate op ander maniere begelei word as deur die formele kategese stelsel.

Wat die erediensbywoning betref, is gevind dat min of meer ‘n derde van die lidmate gedurende Februarie 2004 die oggenddiens bygewoon het (33,50%). Dit is ‘n daling van 4 persentasiepunte van 2000 af en min of meer op dieselfde vlak as 1981 (Schoeman & Bicshoff 2004:45-46). Die presentasie is al dekades min of meer dieselfde, wat ten minste daarop dui dat daar min oplewing en vernuwing is.

Die aanddiensbywoning is meer as die helfte swakker as 2000. Die erediensbywoning van die aanddiens vir Februarie 2004 was maar 3,60%. Behalwe dat daar in baie gemeentes nie meer 'n aanddiens gehou word nie, word die erediens baie swak bygewoon. Dit is die swakste sedert daar met die navorsing begin is in 1985. Op daardie stadium was dit 9,97%. Indien dit voortgesit word sal die aanddiens in sy huidige formaat waarskynlik verdwyn. Dit is ook moontlik dat daar net 'n paar gemeentes sal wees wat sal voortgaan met aanddienste (Schoeman & Bisschoff 2004:46). Een van die redes hiervoor kan wees dat veral ouer mense vanweë die gebrek aan veiligheid nie graag saans hul huise wil verlaat nie.

Dreyer (2003:24) meen dat gevestigde kerke te lank geleef het met die idee dat hulle bestaan uit 'n groep eendersdenkende middelklasmense wat saamkom om hul eie lewenswyse te vier, met uitsluiting van ander met wie hulle nie assosieer nie. Een van die kenmerkende kulturele skuiwe vandag is die wegbeweeg van "kultuurhomogeniteit" na 'n kultuur waarin verskille eerbiedig word. Dis in 'n samelewing met so 'n uiteenlopende verskeidenheid dat die kerk sy roeping as missionêre gemeenskap moet vervul. Kerkleiers sien in die veranderende omstandighede dikwels nie kans om hul los te maak van 'n bestaande kultuur waarin hul funksioneer nie. Hulle kan in die versoeking kom om die "regte" antwoorde te gee om alle partye in die gemeente gelukkig te hou. Dis ook te verstane, want lidmaatskap van die gemeente is 'n vrywillige saak. As lidmate (van wie die leiers en gemeente finansieël afhanklik is) ongelukkig raak, raak hulle weg.

Om nie te verander nie, hou die meeste mense die meeste van die tyd gemaklik. Verandering maak die meeste mense die meeste van die tyd ongemaklik. Maar vir leiers om in 'n kultuur van verandering nie te verander nie en op mense se geluk en bevrediging te fokus, is gevaarlik. So 'n ingesteldheid is 'n resep vir agteruitgang en die uiteindelijke verdwyning van die kerk (Dreyer 2003:24). 'n Moontlikheid sou kon wees om onder leiding van die Heilige Gees op 'n verantwoordelike wyse na die stem van die gemeente se behoeftes te luister.

Gemeentes kan op verskillende maniere op al die veranderinge wat besig is om plaas te vind, reageer. Die volgende moontlikhede het redelik algemeen by gemeentes voorgekom volgens navorsing wat Dudley en Ammerman (2002:7-8) gedoen het:

- Gemeentes kan net voortgaan soos hul dit nog altyd gedoen het. Hulle lidmaattal sal stadig verminder totdat hulle hul deure moet toemaak of met 'n ander gemeente moet saamsmelt.
- Sommige gemeentes sal trek. Hulle sal na 'n plek gaan wat vriendeliker lyk vir hulle bediening. Dit gebeur gewoonlik nadat hulle 'n behoeftebepaling gedoen het.
- Daar is ook sommige gemeentes wat dood in die gesig staar en dan besluit dat hulle nie sal gaan lê nie. Dit gebeur dikwels onder die leierskap van 'n leraar wat die gemeente help om van vooraf te begin met 'n nuwe bediening en 'n nuwe styl van aanbidding.
- Sommige gemeentes sal soek na 'n nuwe identiteit in die bediening en groter klem lê op die gawe van bediening. Hulle sal ook 'n nis vind.
- Sekere gemeentes sal kies om met ander saam te smelt. Gemeentes wat dit suksesvol doen, skep 'n nuwe kultuur en 'n nuwe nis.

Dudley & Ammerman (2002:1) beweer dat gemeentes nou 'n baie belangrike funksie het om te vervul. In 'n bewegende en gefragmenteerde wêreld is dit juis die gemeente wat 'n geestelike huis kan wees, 'n bymekaarkom plek waar daar liefde en betroubare verhoudings ervaar kan word. Die wêreld waarin ons leef verander voortdurend en dit vind ook binne die gemeente plaas. Kerke beskik nie meer oor stabiele gemeenskappe en mense wat lojiaal is aan hul gemeentes nie (Dudley & Ammerman 2002:2-3).

Dit wil voorkom of ons meer diepsinnige denke in die kerk nodig het, maar veral ook daade, diens en gehoorsaamheid. Dit alles begin by nuwe denke. Die evangelie veronderstel dit en die Bybel sê dit uitdruklik. Evangelie beteken goeie nuus, dit is verrassende nuwe informasie met ingrypende implikasies. Dit vra van ons dat ons van voor af sal begin dink oor die wêreld en oor alles wat ons dink om te weet oor onself, oor ander en oor God. Ons moet nuut en anders begin dink oor sake (Burger 1983:8-9).

Dit lyk of die meeste Protestantse kerke (gereformeerde kerke ingesluit) lank geneig was om die belangrikheid van prakties-teologiese refleksie oor die kerk te onderskat. Die probleem is dat korrekte en goeie dogmatiese insigte oor die kerk nie nadenkend genoeg vertaal is in praktiese terme nie. Dit mag wees dat leraars nie geleer is om prakties-teologies te dink nie. Hulle moes dalk self dit wat hulle geleer het, gaan toepas in konkrete situasies en nie almal kry dit ewe goed reg nie (Burger 1983:19; vgl. Schulze 1995:6-8).

Daar behoort ruimte te wees vir elke stukkie eerlike, relevante menslike inligting wat ons kan help om die liggaam waarvan ons as gelowiges deel is, die gemeente, beter te verstaan en meer effektief te laat funksioneer. Die kerk is in die eerste plek 'n geestelike realiteit wat teologies verstaan en beskryf moet word. Daarna kan die teologiese teorie aangevul en verfyn word met ander insigte (Burger 1983:22; Schulze 1995:7).

Verhale word gehoor van mense wat vir 'n lang ruk gevoel het dat die kerk vervelig is. Dikwels kom hierdie mense ook hulp aanbied by die kerk maar ervaar dan dat hul vaardighede nie in die kerk aangewend kan word nie. Hierdie mense beskryf hulself as "deeply spiritual", maar woon nie gereeld die eredienste by nie (Barna 2006:2-3). Dit is dikwels na hulle wat Barna (2006:8) verwys as "revolutionaries".

Die kerk is in baie opsigte nie veel anders as ander menslike instansies of organisasies nie. Daarom is dit nodig om meer bewus te raak van die konteks

waarin die kerk is om werklik 'n impak te kan maak in die gemeenskap (Burger 1983:11; vgl. Vos 1996c:9).

Ten spyte van al hierdie dinge, is daar ook goeie nuus vir die kerk. Nie omdat die kerk wonderlik of iets besonder is nie, maar omdat die kerk aan die Here behoort. Ons is nie blind vir die foute van die kerk nie, maar weet dat daar agter die kerk 'n groter mag is – die God van die Bybel en die evangelie van Jesus Christus (Burger 1983:3; vgl. Vos 1996c:9).

Dit kan met die kerk net goed gaan as die kerk sy plek onder God gevind het en nie God probeer speel nie (Burger 1983:15-16). Die kerk is in die kragveld van die Gees wat in die eerste en laaste plek gedra word deur die werk van die Heilig Gees (Burger 1983:25).

Wanneer daar aan 'n kerk gedink word, is die eredienste gewoonlik die eerste wat in 'n mens se gedagte opkom. Die eredienste word op verskillende maniere beskryf. Dit kan as die gesig of die hartklop van die gemeente beskou word. Wat ook al die beeld is wat gebruik word maak nie saak, maar die erediens speel 'n deurslaggewende rol in die kerk.

1.2. Definisie van die erediens

'n Mens kan die vraag vra, wat word bedoel met die woord "erediens". Dit kan soos volg gedefinieer word. "Eredienst is die reële ontmoeting tussen die mens als lid der gemeente en God, op grond van Gods kome tot de mens, in prediking, sacrament en gebed" (Oskamp & Schuman 1998:71). Die woord "erediens" word gebruik om "uit te druk wat bedoel word as die Christene gesamentlik God in die openbaar eer en verheerlik" (Barnard 1981:58; vgl. Vos 1996d:217).

Barnard (1981:61) beskou die erediens as die gesig van die kerk. In die erediens sien ons die duidelikste die openbaring van die kerk. Nêrens tree die geestelike lewe van die kerk sterker en sigbaarder na vore as in die

erediens nie. Die erediens is nie net die gesig nie, maar ook die hart van die gemeente. Hier voel 'n mens die pols en krag van die gemeentelike lewe en arbeid. “Die erediens is nie slegs die blikpunt of hoogtepunt nie, maar die organiese middelpunt in voortdurende verbinding van die heen en weer met alle ander gebeure van die kerk” (Barnard 1981:62; vgl. Vos 1996d:217).

Die reformatoriese erediens is wesenlik getipeer as 'n groot gesprek. Dit is 'n gebeure van “woord en weerwoord” wat plaasvind. Die “woord en weerwoord” rus egter op 'n daad of handeling van God en ook op die daad of handeling van die mens. Die ware dialoog, die tussen die Here en sy gemeente is egter 'n diep geestelike werklikheid, wat die hele bestaan van die mens omvat, maar wat nie so direk raakgesien word nie (Barnard 1981:395; Vos 1996d:229; vgl. Stark 2005b:91).

Volgens Barnard (1981:63) is daar 'n duidelike verband tussen die erediens en die kerk. Indien daar verval in die erediens kom, werk dit deur tot verval van die kerk. Waar daar allerlei probleme is in die kerklike lewe, sal dit ook in die erediens na vore kom in 'n stuk dooie tradisie of mooi ritueel sonder lewe. Die altaar wat 'n brandende gloed moet versprei, is dan net 'n krater waar slegs die as van die vuur sigbaar is. Waar dit in 'n kerk nie goed gaan met die erediens nie, daar is die kerk in sy hart siek. Herstel van die kerk wat doods en verval geraak het, moet daarom ook vanuit die hart, vanuit die wese van die erediens geskied en dit geskied waar die kerk weer die Woord gehoorsaam. Gemeentebou kan nie sonder die erediens plaasvind nie. “Die erediens is die plek waar die geloofsgemeenskap sy drome droom, sy visie verhelder, sy gemeenskap versterk en diens aanvaar” (Vos 1996d:238-239).

Die vraag kan gevra word wie die deelnemers aan die erediens, wat 'n ontmoeting en gesprek met God is, moet wees. Die basis hiervoor is die verbond. Die verhouding tussen God en sy volk wat in die genadeverbond vasgelê is, kry 'n sigbare gestalte in die erediens. Die erediens is dan 'n verbondsbyeenkoms van die verbondsvolk van die Here (Victor 1996:246; Heyns 1981:226-228; vgl. Vos 1996d:230).

Die getuigenis in die Bybel is velerlei dat die kind vanaf die vroegste ouderdom deel was van die ontmoetingsgebeure tussen God en sy volk. Op grond daarvan kan gesê word dat die kind wesenlik deel van die gemeente is. Na aanleiding van die genadeverbond van God het gedooptes volledig deel aan God se verbondsgemeenskap. Daarom behoort hulle ook volledig deel te hê aan die erediens wat die verbondsonthoofing en –gesprek is tussen God en sy verbondsvolk (Victor 1996:248; vgl. Vos 1996d:312).

In die erediens kom verskillende mense saam. Hulle verskil in ouderdom, opleiding, agtergrond en Bybelkennis. Tog is hulle saam die familie van God. Hulle is een gemeente wat God se teenwoordigheid erken en vier. Hier is een nie belangriker as die ander nie. Die teenwoordigheid van kinders maak 'n verskil aan die inkleiding van die liturgie en die prediking (De Klerk 2002:262; vgl. Heitink 2007:246; Vos 1996d:306).

Alle mense verwag om in die erediens 'n lewende ontmoeting met God en sy gemeente te beleef. Jongmense is besonder sensitief vir egtheid, warmte, liefde, blydskap en betrokkenheid. Hulle het 'n intense behoefte aan die egte lewe en wil dinge beleef (Nel 1985:21; vgl. Vos 1996d:311). In die vorige hoofstuk is baie aandag gegee aan die verskillende generasies se behoeftes en verwagtinge van die erediens. 'n Erediens wat mense aanspreek, is voorwaar 'n kunswerk!

1.3. Erediens as kunswerk

Die erediens word dikwels uitgelewer aan uiterstes. Enersyds is daar liturgiese geïktheid en andersyds vind daar soms soveel eksperimentering plaas dat daar byna geen vaste punte of hoofemas is nie. Lidmate kom met uiteenlopende verwagtinge na die erediens. Daar is ook 'n sterk aandrang op liturgiese vernouing. Tog kom mense na die erediens met 'n verwagting dat die gebeure sal sin maak. Die erediensgebeure maak eers werklik sin binne 'n bepaalde mate van orde – wanneer al die handeling, spreke, tekste,

beelde en musiek sinvol by mekaar aansluit (Kloppers 2003:80; Nicol 2005:5; vgl. Nicol & Deeg 2005:13).

Die begrip “Gesamtkunstwerk” is veral deur die komponis Richard Wagner gebruik ten opsigte van drama. Daarmee is die samespel van alle aspekte van musiek, klank, spreke, beelde, lig, handeling en dies meer tot eenheidswerk getipeer. Vanuit die postmodernisme blyk die beginsel en idee van “Gesamtkunstwerk” ten opsigte van sekere kenmerke aanvaarbaar en ten opsigte van ander weer onaanvaarbaar te wees. Dit sluit egter aan by die gegewe dat die postmodernisme nie eenduidig beskryf kan word nie (Kloppers 2003:83; Nicol 2005:29-31).

In sekere gevalle is die postmodernisme ‘n reaksie op en teen die modernisme en in ander gevalle is dit die radikale deurvoer van aspekte van die modernisme tot in die verste konsekwensies (Dreyer 2003:44-46). Die postmodernistiese eienskappe van fragmentasie, diskontinuiteit, versplintering en dies meer is egter ook kenmerke van die modernisme. Dit is juis hierteen wat die idee en begrip “Gesamtkunstwerk” reageer (Kloppers 2003:83).

Teenoor die huidige tendense in die inrigting van die eredienste, waar lidmate dikwels nie weet wat die rigting en afloop van die erediens gaan wees nie, vind daar dikwels eindelose eksperimentering plaas. Eenheid, binding, sentrum en struktuur kan ontbreek. Die indruk word soms gekry dat daar geen oorkoepelende tema bestaan nie en asof die musiek en tekste lukraak bymekaargegooi is. In sulke gevalle lyk dit of die “kuns” verwater tot ‘n veelheid van massamedia waar die kunstgestalte van die erediens besig is om verlore te gaan. ‘n Mens sou byna kan sê dat die erediens “mass entertainment” geword het. Daarom pleit teoloë toenemend vir die herwinning van die kunstgestalte in die erediens (Kloppers 2003:83; Nicol 2005:38-40).

Die begrip “Gesamtkunstwerk” kry dus in die teologie en in die besonder in die liturgiewetenskappe ‘n nuwe en dringender betekenis. Die erediens as die kultiese handeling van ‘n gemeenskap van mense is op sigself die kunsvorm van geloof. Dit is ‘n kompleks van vorme wat betekenis buite hulleself omdra

en wat verlede, hede en toekoms in 'n kreatiewe spanning ontsluit. Deur die kuns en die erediens as "kuns" kry ons 'n nuwe perspektief op die werklikheid. 'n Kunsvolle inrigting van die liturgie kan die verbeelding prikkel en tot nuwe geïnspireerde en verbeeldingryke verstaan van tradisionele simbole aanleiding gee (Kloppers 2003:83-84; Nicol 2005:38).

In die erediens as kunsvorm word die geloof op 'n besondere wyse verklank en sigbaar uitgebeeld. Wanneer al die menslike sintuie en ervaringsdimensies in die erediens dus geïntegreerd met alle dimensies van kuns in 'n "Gesamtkunstwerk" ter sprake kom, word daar ruimte vir kreatiewe geloofservaring geskep en word 'n geheel gevorm wat voorheen nie bestaan het nie (Kloppers 2003:84; Nicol & Deeg 2005:154-155).

Die kuns kan juis volgens Vos (2005:292-297) die luisteraar se beleweniswêreld oopsluit om iets van hierdie "Gesamtkunstwerk" te beleef. Die digkuns, skilderye, musiek, stories en flims noem hy die vensters op hierdie wêreld. Deur middel van die digkuns kan die diepte van menslike bestaan omskryf word, maar ook die hoogtepunte van die lewe. Hiermee kan die lewe op elke vlak beskryf word. Dit laat mense toe om te droom ongeag hul omstandighede. Musiek is deel van 'n mens se bestaan. Dink maar aan die kraai en huilgeluide van 'n kind. So het stories 'n manier om lesers saam met hulle te neem en iets daarvan te laat beleef. Daar is sekere temas wat gou op die voorgrond tree en die leser of hoorder aanspreek. Deur films ervaar 'n mens iets van hul eie wêreld en ook sy donker sy. Verhale van helde is so oud soos die mensdom self. Dit is dikwels meer as bloot vermaak. Dit verskaf ook soms sosiale kommentaar op gebeurlikhede.

Cilliers (2004b:2) meen dat die estetika van wesenlike belang is vir die liturgie. Volgens hom is dit juis vanuit die kuns van die estetika van *anasthesis* (waarneming) dat ons werklik, teologies, kan sien wat om ons aangaan en die realiteite van ons konteks (armoede, werkloosheid, vigs, ens.) op 'n liturgiese verantwoordelike wyse in die erediens gereflekteer kan word. Liturgiese estetika voer ons dus nie weg na esoteriese, kontekslose ruimtes nie, maar verbind ons met die werklikheid op 'n manier waarop woorde alleen dit nie kan

doen nie. Soms is die werklikheid te verskriklik vir woorde, en sê beelde daarvan inderdaad meer as 'n duisend woorde. Dit spreek mense aan op vlakke wat woorde nie kan nie (vgl. Nicol 2005:30).

Vervolgens sal liturgies gekyk word na die vier konsepte: observasie, interpretasie, antisipasie en transformasie uit die wêreld van die estetika (Cilliers 2004b:3; vgl. Cilliers 2004a).

Observasie

Waarneming of observasie is so 'n sentrale konsep in estetika dat daaruit 'n hele onderafdeling ontwikkel het, naamlik resepsie-estetika. Die uitgangspunt hiervan is dat “waarheid”, “betekenis” en “sinvolheid” nie alleen verborge lê in die oorspronklike skepper of sender nie, maar ook in die ontvanger daarvan. In elke teks leef alreeds 'n implisiete leser wat mede-konstituerend is vir die teks daarvan.

Estetiese denke stel ons fyner in op die prosesse en realiteite van die resepsieproses. Kunstenaars het nog altyd die vermoë gehad om dieper en verder as die oënskynlike te kyk, om onderskeidingsvermoë aan die dag te lê, waar die kerk en teologie dikwels misluk het. Met hulle waarneming (*anasthesis*) het kunstenaars die kerk telkens daaraan herinner om nie te vergeet nie (Cilliers 2004b:4; vgl. Nicol 2005:32-33).

Teologies gesproke beteken estetika om die realiteit van God in die konkrete van ons bestaanswêreld raak te sien. Die mooi van die skepping staan saam met die afgryslieke, die lelike van die terreur. Verwondering en verwonding is meestal twee sye van dieselfde muntstuk. Estetici het 'n fyn aanvoeling vir hierdie twee sye van ons bestaansmunt (Cilliers 2004b:5; vgl. Vos 1996d:135-136).

Die kuns van die estetiese teologie, en daarom van 'n observerende liturgie, is om die vleeswording van die evangelie in hierdie wêreld te

onderskei en om God se verhouding tot die skone en die verskriklike waar te neem. Die erediens speel binne hierdie publieke ruimte af en indien daar verantwoordelike liturgie beoefen wil word, behoort dit hierdie inkongruente realiteit te reflekteer. Liturgie is immers die ruimte waar ons in die Godsontmoeting aan die aarde verbonde bly. Dis die ruimte waar ons God en die aarde of beter: God-op-die-aarde (Immanuel, God by ons) in die oog kry. Hierdie “in die oog kry” of estetiese observasie word al hoe meer waardeer as ‘n onmisbare element van die liturgie. *Cognito, audio* en ook die *visio* moet saamwerk in die geïntegreerde kunswerk wat die erediens is. Die beweging is tans weg van moet-luister na wil-self-sien. Dit plaas druk op die tradisionele van die liturgie. Dit word al hoe meer verstaan dat sien singewing voorafgaan (Cilliers 2004b:7; vgl. Nicol 2005:41-43).

Interpretasie

Sien is belangrik, maar dit is nog nie die somtotaal van die proses nie. Observasie moet oorfloei in interpretasie. Estetiese interpretasie het veel te make met kreatiwiteit, dit wil sê met die vermoë om verbande te lê wat voorheen nog nie so ingesien of verstaan is nie. Kreatiewe interpretasie (transendering) open nuwe roetes in geïkte patrone. In hierdie sin help dit die liturge om uit vaste posisies te skuif sodat standpunte weereens evalueer (getranslokeer) kan word.

Hierdie translokering is egter nie ‘n vorm van liturgiese ontsnapping of ontvlugting van die werklikheid nie, maar juis ‘n geleentheid om nuwe ontdekkings te maak. Ontdekkings wat veral verband hou met die nabyheid en nederigheid van God in die alledaagse, maar ook in die lelike van die mens se bestaanswerklikheid. Dit is juis die unieke gawe van kreatiwiteit wat ons help om die werklikheid te ontdek of te konstrueer wat dieper lê as alle waarneembare realiteite of beelde om ons te skok tot ‘n ervaring van die misterie, verskriklikhede en skoonhede van die lewe (Cilliers 2004b:8-10; vgl. Vos 1996d:139).

Estetiese interpretasie nooi 'n mens uit om die hernude ontmoeting tussen God en die werklikheid, die openbaring van die Lig in die duisternis, te verwag en inderdaad ook liturgies te bemiddel. Liturgie sou in hierdie terme beskrywe kon word as die kreatiewe verwoording en uitbeelding, dit wil sê estetiese interpretasie, van God se teenwoordigheid in die publieke realiteit van ons bestaan. 'n Liturgie wat nie esteties is nie, stol op voorspelbare formules, en vind gerusstelling in vasgelegde volgordes. Dit is nie sensitief vir die verrassing van die ontmoeting met God in die publieke realiteit nie. Dit gryp terug na geïkoneerde frases en rituele, wat as sodanig nie verkeerd hoef te wees nie, maar wat ontroep is aan die oomblik, die tyd van God se openbaring in die huidige realiteit, 'n oomblik en tyd wat vra om die kuns van interpretasie (Cilliers 2004b:11-12; vgl. Nicol 2005:61).

Antisipasie

Die estetiese proses hou egter nie by die interpretasie van die werklikheid op nie. Indien interpretasie slaag, wek dit antisipasie van 'n beter, getransformeerde werklikheid op. In antisipasie word "voortuitgryp na hierdie werklikheid en verteenwoordig hierdie voortuitgrype alreeds 'n stuk lewe-in-die-getransformeerde-werklikheid" (Cilliers 2004b:12).

'n Liturgie wat die werklikheid ernstig opneem (observeer) en wat die teenwoordigheid van God in hierdie werklikheid onderskei (interpreteer), kan nie anders nie as om tekens van 'n alternatiewe werklikheid op te rig nie (antisipeer). Dit moet aan die een kant die broosheid van ons bestaan reflekteer, maar aan die ander kant veral ook die hoop reflekteer. Liturgie is immers wesenlik eskatologies en behoort daarom ook deurdronge te wees van die voortdurende beweging tussen broosheid en hoop (Cilliers 2004b:13-14; vgl. Vos 1996c:228-229).

Transformasie

Observasie sonder interpretasie is sinneloos. Interpretasie sonder antisipasie kan tot hopeloosheid lei. Net so behoort antisipasie uit te mond in transformasie, anders bly die estetiese proses sweef in die esoteriese (vgl. Vos 1996c:229). Cilliers (2004b:14) meen daar is 'n baie noue verband tussen estetika en etiek.

Dit is juis binne die estetika dat etiek bevry word van die altyd-dreigende gevaar van moralisme. Moralisme verstaan dikwels nie kuns nie. Estetici is selde moraliste. Estetici wil nie monumente oprig nie, maar eerder momente fasiliteer, ervarings bewerkstellig waarin iets van die "mooi-wording van God" in die wêreld, veral ook in en teenoor die lelike gestalte kry (Cilliers 2004b:14).

Om die lied, verootmoediging en boodskap inmekaar te laat invloei is 'n kuns. Die liturg behoort ook rekening te hou met die verbruikersmentaliteit van die mense wat die erediens bywoon.

1.4. Verbruikersmentaliteit

Die verbruikersmentaliteit word talle kere as die kultuur van ons tyd beskryf. Dit is beslis iets waarmee rekening gehou moet word wanneer daar aan die familie-erediens gedink word, aangesien dit 'n groot invloed op die belewenis van die mense het wat die erediens bywoon.

Die verbruikersmentaliteit onder mense word soms as die ideologie van ons tyd beskryf (Conradie & Pauw 2002:408). Tipies van 'n ideologie word talle aspekte van 'n verbruikerskultuur as vanselfsprekend aanvaar, ten spyte daarvan dat dit tot ingrypende (eko)sistemiese verwringing aanleiding gee.

Louw (1989:17) meen dat die meningsvormer nie meer die familie as die hart van die volk is nie. Binne die verbruikerskultuur waarin ons leef, word dit vervang met die “hartklop van die ekonomie.” Die instrumente vir die strukturering van die samelewing word die tegnologie, handel, industrie en nywerheid. Die familie word al hoe meer self ‘n “verbruikersartikel” in ons samelewing.

Dit wil voorkom of die oplossing nie net in opvoedingsprogramme, meer wetgewing of nuwe vorme van tegnologie lê nie. Die probleem is eerder een van ‘n gebrek aan morele visie, verbeelding, wil en leierskap. Aangesien moraliteit in die reël deur godsdienstige oortuigings beïnvloed word, wil dit voorkom of ons hier ten diepste met ‘n godsdienstige probleem te make het (Conradie & Pauw 2002:409).

Die vraag is egter of die kerk nie self maar ‘n manifestasie van ‘n verbruikersamelewing is nie.

A theology of consumption began to invade our culture, and our churches. Slowly we wandered away from the foundational teachings of Jesus and began to identify our worth with how much money we made or how many possessions we owned. On any Sunday more people visit shopping centres than centres of worship. The gospel of Matthew warns us that: ‘Where your treasure is, there your heart will be also.’ All too often our treasures lie tucked away in the department store sale.

Conradie en Pauw (2002:408)

Nel (1994:38) is ook oortuig daarvan dat die kerklike samelewing aangetas is deur verbruikersmentaliteit. Hy skryf: “Ons het dit almal onder lede soos kinders kindersiekte onder lede het, selfs al is daar nog geen ‘uitslag’ nie.” Almal vra bewus of onbewus: “Wat is my gebied? Wat kan ek daaruit kry? Hoe pas dit my? Hoe is die diens – goed of sleg?” Die klem op die individu

en die behoeftes van die individu verskerp die sosiologiese werklikheid en die konsekwensies daarvan vir die kerk.

Om kerk toe te gaan of nie, word 'n persoonlike keuse. Gemeentes word deel van die privaatlewe van mense waar persoonlike smaak en behoeftes die deurslag gee. Dit gebeur by die erediens en daarbuite. Dikwels word die groepie kleiner, want die enigste manier waarop die selfsugtige motief kan oorleef, is op die intimiteit van 'n klein groep eendersvoelendes. Hierteenoor staan die gemeente as 'n gemeenskap wat wel in en van die bepaalde samelewing is, maar wat tog uniek is en anders dink omdat hulle samelewingsgenote is wat bely dat hulle in Christus is. Die gemeente is nie in die sin 'n organisasie wat met ander organisasies kompeteer om die behoeftes van mense te bevredig nie (Nel 1994:38).

Aan die ander kant is dit ook waar dat die kerk nie die behoeftes van die gemeente en gemeenskap kan misken nie. Die karakter van die evangelie "verplig" die kerk tot doelgerigte betrokkenheid by die mens en sy behoeftes. Godsdienst en spesifiek die erediens beteken nie dat God as't ware in diens van die mens en sy behoeftes te staan kom nie. Die groot diens- en erediensvraag is daarom nie: "Hoe kan God meer vir my beteken nie?" Die kernvraag vir kerkwees en menswees bly: "Hoe kan ek meer en meer diensbaar word en wees in God se Ryk op aarde?" (Nel 1994:38; vgl. Victor 1996:243).

Die verbruikersmentaliteit onder sommige mense dra by tot van die kritiek wat teen die erediens uitgespreek word.

1.5. Kritiek teen die erediens

Die kritiek wat teen die erediens uitgespreek word, loop oor 'n breë linie (Beukes 1987:2-3; Beukes 1994:148-149; Du Plessis 2004:4-6; Cilliers 2004a:15-16; Vos 1996c:1-5; Brink & Brink 1999:161-162). Dit kan soos volg uiteengesit word:

Een van die kernpunte is die feit dat die erediens die moderne mens nie meer aanspreek nie. Daar word beweer dat die taal wat tydens die erediens gebruik word, nie dieselfde is as dit wat daaglik deur die lidmate gebruik word nie. Die lidmate ervaar dikwels dat die taal van die prediker onverstaanbaar is. Die lidmaat luister na onder andere die preek, maar “hoor” nie wat die prediker sê nie. Die gebed kan dalk met die lippe saam gesê word, maar die persoon se hart is op ‘n ander plek, omdat hy/sy nie verstaan wat die prediker sê nie.

Die sang word beskryf as te dood. Dit is veral die melodie wat uit die gryse verlede kom. Die tempo is te stadig en uit pas met die sang wat veral die jongmense aan gewoond is om elke dag te sing.

Teen die prediking word veral baie kritiek uitgespreek. Die predikant preek en die lidmaat bly passief en onbetrokke sit. Die grootste deel van die erediens is die lidmaat onbetrokke. Die prediking handel dikwels oor temas wat vir die mens lewensvreemd is. In die prediking word nie die antwoorde op die lidmaat se vrae gegee nie. Die erediens is afgeskerm van die alledaagse lewe. Die preek staan aan die rand van die polsende lewe en daarom is dit tydloos en onaktueel, lewensvreemd en irrelevant, selfs vervelig. Soms ervaar mense dat dit bloot ‘n teologiese lesing is wat glad nie grond vat in hul wêreld nie. In hulle wêreld moet hul moreel-etiese besluite neem en daar is dit baie moeilik om God raak te sien.

Naas die prediking en sang kom die gebed ook soms onder die voorhamer van kritiek. Afgesien van die taalprobleem, is die gebede dikwels te lank en te lewensvreemd. God en sy lof word volkome besing, maar die mens en sy nood word hanteer asof dit nie bestaan nie.

Skerp kritiek word uitgespreek teen die kerk se manier van aanbidding. Moderne tegnieke en hulpmiddels word dikwels nie gebruik nie.

Waar die kritiek soms gerig is teen 'n enkele aspek van die erediens word die hele vorm van die erediens soms bevraagteken. Dit word beskryf as 'n "one man show" waar een mens aktief betrokke is en die res meedoen sonder dat hulle weet wat hulle doen. Dit word beskryf as 'n koue, hartelose, formalistiese byeenkoms. Hier is alles in vaste vorms gegiet. Spontaneïteit is volkome onmoontlik. Die mense is harteloos teenoor mekaar – waarskynlik onbewus van mekaar se vreugde en leed.

Die erediens word ook beskryf as "Geesloos". Dit lyk asof hier nie plek is vir die besondere werking van die Heilige Gees nie. Die mens beplan alles en bereken self die resultate. Sommige mense voel dan dat die werking van die Heilige Gees aan bande gelê word. Daar is mense wat meen dat hulle nie vooraf sal weet hoe die Gees hulle sal lei nie en hulle wil Hom nie aan bande lê nie. Hierteenoor voel die liturg van die NG Kerk dat dit nie die geval is nie. Daar word juis gevoel dat hul gevoelig is vir die Heilige Gees en dat sy werking nie aan bande gelê word in die kerk nie (Barnard 1981:496; vgl. Vos 1996c:105).

Wanneer daar in gedagte gehou word dat in die kerklike bediening al meer gevra word hoe mense en hul kinders na die eredienste gelok kan word, kan dit ook veroorsaak dat daar "'n spul afgode" die erediens binne genooi word (Dreyer 2003:49). Vir 'n missionêre kerk is dit fataal om aanbidding te beplan rondom die behoeftes van mense wat die Here nie werklik ken en liefhet nie. In die gemeente se aanbidding behoort die fokus op God te val en nie op die prediker of lidmate nie. Die prediking, liturgie en sang moet die mens rig op God op sy heiligheid en liefde. Erediensleiers is nie akteurs nie maar gebruik hulle gawes om die gemeente te begelei om God te aanbid (vgl. Vos 1996c:160).

Om bogenoemde te bereik is dit juis noodsaaklik om krities na die kritiek te luister en dit te evalueer. Dit is noodsaaklik om die mense binne hul konteks aan te spreek in die idioom wat hul aanspreek.

Die betekenis van die kerk as geloofsgemeenskap word konkreet waar mense God se teenwoordigheid ervaar en dit 'n verskil maak in hulle verhouding met God en in hulle optrede teenoor mekaar. Vanuit hierdie ontmoeting met God is die kerk deur sy getuigenis hoorbaar en sigbaar betrokke om 'n verskil te maak in die Naam van Christus (Dreyer 2003:49).

Die kerk se lidmate in 'n postmoderne konteks vertoon 'n groot verskeidenheid mense wat self na hul geestelike lewe omsien. As hulle 'n erediens bywoon is dit 'n bonus. Postmoderne mense het 'n behoefte om hulle weer te verbind aan hulle wortels, aan 'n bo-natuurlike Oorsprong. Die kerke wat die beste vaar in die postmoderne kultuur is die wat telkens vir die "soekers" nuwe, kreatiewe moontlikhede kan bied om hulle identiteit te herontdek (Dreyer 2003:50; Van Tonder 2006:21).

Preekwerkgroepe kan een van die "nuwe" kreatiewe moontlikhede wees om die behoeftes van die mense aan te hoor.

1.6. Preekwerkgroepe

Die idee van Habermas dat kommunikasie op gelyke voet plaasvind en dat beide subjekte in die proses 'n vrye inset het, het die insig gebring dat die preekproses nie net beweeg van die teks na die preek nie, soos die ouere homiletiek dit gehad het nie, maar dat daar interaksie is tussen die teks as subjek en die hoorder as subjek. Dit het 'n wending ook na die hoorders van die preek teweeggebring (Pieterse, Greyling & Janse van Rensburg 2004:91; vgl. Van der Ven 1990:57-61).

Die wending na die hoorders van die preek het 'n besondere aktuele, konkrete en bevrydende prediking teweeg gebring. Talle homiletici (byvoorbeeld: J.H. Van der Laan, H.J.C. Pieterse, G.D.J. Dingemans en C.J.A. Vos) het die implikasies hiervan uitgewerk. Die idee van preekbesprekings met gemeentede, preekwerkgroepe en liturgiese werkgroepe in die gemeente by die voorbereiding van 'n erediens en die

ontwikkeling van 'n hermeneutiek van die hoorder het gevolg (Pieterse, Greyling & Janse van Rensburg 2004:92; vgl. Pieterse 1991).

Preekwerkgroepe (Pieterse 1986:135; Wagner 1983:97) het die kommunikasievermoë van die preek verhoog, of verbeter. 'n Empiriese ondersoek wat deur Pieterse gelei is, het aangetoon dat predikers nie presies weet wat die vlak van kennis, die verstaan, die assosiasies en interpretasies van gemeentede is nie. Daarom vind predikers dit moeilik om vir die gemeente die teks toe te pas en konkreet te maak (Pieterse 1986:131). Dit is ook nodig om konkreet uit te vind hoe die gemeente voel en dink oor 'n teks wat die prediker vir 'n spesifieke preek gekies het.

Pieterse (1991) wys daarop dat dit die tendens vandag is dat daar gesoek word na 'n prediking wat niemand uitsluit nie. Die boodskap moet tot almal in die gemeente en daarbuite kom. 'n Prediking wat niemand uitsluit nie, beteken ook dat die gemeente as deelnemers aan die preekgebeure beskou moet word. Daar sal dus ruimte geskep moet word waar die gemeentede in gesprek met die leraar kan tree.

Dit is goed om van die hoorders self insette te kry. Dingemans (1991:185) noem dit "preekvoorbereidingsgroepe en preekvoorbereidingsgesprekke". Dit is groepe gemeentede wat hulself verdiep in die preekteks en hul kommentaar daaroor gee. Daarna kan die predikant dit in sy/haar preek verwerk. Na die preek is dit goed as hulle weer die teks bespreek sodat hulle kommentaar kan lewer op die boodskap. Hierdeur is die gemeente daadwerklik betrokke by die preek en preekvoorbereiding. Die preekwerkgroep help ook die prediker om vas te stel as daar sekere blokkasies is wat verhinder dat die hoorders nie kan verstaan wat die preekteks sê nie (Dingemans 1991:190; vgl. Van der Ven 1990).

Sweazy (1976:55) meen dat hierdie "sermon reaction meetings" verskeie vorms kan aanneem. Een van die eenvoudigste vorms hiervan is om enige persoon in die gemeente te nooi om na die tyd agter te bly en oor die preek te praat. Die prediker kan ook 'n groep hê wie se reaksie hy graag wil hoor, om

‘n “talk back group” te vorm. Dit is niks anders as ‘n preekwerkgroep nie. Daar is ook ander predikers wat een keer per maand so ‘n geleentheid reël waar die afgelope maand se preke bespreek word. Die voorstel word ook gemaak dat ‘n bandopname van die gesprek gemaak kan word, sodat die prediker later weer daarna kan luister.

Vir die preekwerkgroep wat ‘n preek bespreek voordat dit gelewer word behoort die prediker ‘n buitelyn van die preek aan ‘n groep gee vir voorbereiding. So ‘n byeenkoms kan aan die hand van die volgende vrae geskied (Sweazy 1976:55):

- Wat probeer die prediker bereik?
- Watter verskil sal die boodskap aan jou maak?
- Wat sou jy gesê het?
- Is daar iets waarmee jy verskil?
- Is daar enige ander gedagtes wat by jou opkom?

Mense wat deel is van ‘n preekwerkgroep word opgewonde oor die preek en raak aktief betrokke by die erediens. Hulle denke word verbreed en verhelder deur die gesprekke. ‘n Spesifieke groep mense behoort nie permanent deel van ‘n preekwerkgroep te wees nie. Hulle behoort van die begin af duidelik te weet dat hul betrokkenheid vir ‘n beperkte tyd sal wees. Daarna behoort ‘n nuwe groep lidmate weer by die preekwerkgroep betrek te word (Sweazy 1976:56; vgl. Wagner 1983).

Wanneer verskillende generasies wat deel is van ‘n familie betrek word by ‘n preekwerkgroep, kan die prediker meer insig kry in hulle behoeftes.

2. LITURGIE

2.1. Definisie van liturgie

Die woord “liturgie” is afgelei van die Griekse terme *leitourgia* en *leitourgein* (Vos & Pieterse 1997:4; Barnard 1981:53). Volgens Vos en Pieterse (1997:4) was *leitourgia* aanvanklik ‘n polities-staatregtelike begrip. In Griekeland was liturgie ‘n openbare dienslewering van die welgestelde burger tot die stad of staat. Die koning in die antieke tyd was ook ‘n priester en die oorspronklike polities-staatregtelike begrip het ook ‘n kultiese betekenis gekry.

Die woord *leitourgia* word in die Septuagint en in die Nuwe Testament gebruik om die Ou Testamentiese offerdiens mee aan te dui. *Leitourgia* is saamgestel uit *leitōs* (wat “volk” beteken) en *ergon* (wat “werk” beteken). ‘n Mens sou dus etimologies kon sê dit beteken: “diens van die volk” of “werk in belang van die volk” (Barnard 1981:53; Oskamp & Schuman 1998:90).

Leitourgia in die Nuwe Testament omvat die volgende begrippe (Vos & Pieterse 1997:5):

- Die Ou Testamentiese tempeldiens (Luk 1:23; Heb 8:2, 9:1, 10:11);
- Persoonlike liefdesdiens aan mense (Fil 2:25, 30; Rom 15:27);
- Diens aan Christus (Rom 15:16; Fil 2:17);
- Samekoms van die dissipels om te bid (Hand 13:2).

Barnard (1981:51) meen dat die woord liturgie gebruik word om die Christelike erediens mee aan te dui. Die liturgie omvat al die woorde en handeling van die volle erediens, met insluiting van die preek, en die nagmaal; sowel as ander handeling soos die doop, die openbare belydenis van geloof, die

bevestiging van ampsdraers; ook van ander dienste soos gebedsdienste, Bybelstudie deur die gemeente, huweliks- en begrafnisdienste (Barnard 1981:52; vgl. Van der Ven 1990:48; Vos 1996c:150-151).

Daar word soms van “liturgie” gepraat asof dit bloot na die orde van ‘n erediens verwys. Liturgie sluit die orde waarin die erediens verloop in, maar is baie meer as net die orde. Liturgie is die diens aan God wat telkens weer vorm aanneem in ‘n bepaalde erediens. Dit is ook een van die hoogste vorme van diens aan die medegelowige, want waar hande gevat word en saam gestem word in aanbidding voor die lewende God, word werklik ‘n diens aan die medemens bewys (Müller 1987:34; vgl. Vos 1996c:192).

Nickols (2004:23) skryf dat liturgie nie net bloot ‘n toevalligheid is nie. Liturgie staan in ‘n organiese verband met die geloof van die gemeente van Jesus Christus. Liturgie probeer dus nie om die prediking te vervang nie, maar probeer die prediking in ‘n verband plaas. Liturgie is ook nie net ‘n eksperimentering van individue binne die erediens met die oog op die ordelike verloop van sake nie. Liturgie is ‘n saak van die gemeente van Christus en moet plek skep vir die verkondiging van die Woord. Liturgie bind die gemeente in die erediens saam en veronderstel ‘n wisselwerking. Die liturgie het nie ‘n individualistiese karakter nie, maar dit bind die gemeente saam tot die gesamentlike aanbidding en aksie (Vos 1996d:229).

Wat in die liturgie gebeur is dus die diepste uitdrukking van geloofsvisie en geloofservaring. Liturgie word nie iewers (in ‘n kommissie of sinode) gemaak nie, dit groei saam met die kerk (Barnard 1981:486).

Hoewel “liturgie” die handeling in die erediens omskryf, het dit nie baie inslag gevind in die omgangstaal van die NG Kerk nie. Erediens en samekoms word in die algemene spreektaal veel meer gebruik. Die Griekse woord *sunergesthai/sunagesthai* beteken “samekoms” (Heb 10:25). Die erediens kan dan omskryf word as die “Christelike gemeente wat saamkom in die Naam en teenwoordigheid van die Drie-Enige God” (Vos & Pieterse 1997:6).

Liturgie word verstaan as die samekoms van God se volk as hoor-, leer-, terapeutiese- en feesgemeenskap. God se volk ontvang en vier by hierdie samekomste die heil wat Hy aan hulle skenk. Die volk besef tydens die viering voortdurend die teenwoordigheid van God as die Heilige, die Almagtige en die Genadige. Die viering bestaan uit die diens aan God deur aanbidding, verering, lofprijsing, boetedoening, belydenis, dankseggingswoorde en –handelinge. God se diens aan sy volk word ook in die erediensviering gevier (Vos & Pieterse 1997:6).

Die volk word aan God se heilstdiens aan hulle herinner tydens elke liturgiese handeling. Die viering van God se diens aan die mens en die mens se diens aan God, word deur die rykdom liturgiese patrone moontlik gemaak. Hierdie diens van God aan mense en mense se diens aan Hom in die erediens inspireer mense om mekaar te begenadig en te dien in die erediens van die lewe (Vos & Pieterse 1997:6-7).

Liturgie is nie 'n vertoning nie. Dit is 'n "gebed." Dit is 'n manier om kontak te maak met 'n misterieuse God ver bo ons begripsvermoë, nie net met ons verstand nie, maar met die totale menswees (Merton 1981:v-vi).

Vir sommige mense is die belewenisaspek van groot belang. Dit word deur Pecklers (2003:18) soos volg gestel: "The uniqueness of the liturgy is that it gives pride of place to 'experience'. Experience comes first, and while reflectio, analysis, explanation and systematization might be necessary they must follow after experience".

Die liturgie kan vergelyk word met 'n dans. Die passies daarvan moet aangeleer word, dit moet geoefen word en die ritme van die musiek moet fyn waargeneem word en dit behoort spontaan te vloei (Long 1986:91).

2.2. Faktore wat negatief op die liturgie kan inwerk

Verskeie faktore kan negatief op die liturgie inwerk. Volgens Müller (1987:35-36) is tradisionalisme, ritualisme en wettisisme egter die gevaarlikste.

Tradisionalisme is die verabsoluttering van die tradisie. Tradisionalisme sou beteken dat liturgiese handeling en spreke tot die tydlose verhef sou word en byna onaantasbaar word (Müller 1987:35).

Liturgiese ritualisme beteken dat gebruik of handeling in die erediens, ongeag die betekenis daarvan, gehandhaaf word. Dan word die rite bloot beskerm ter wille van die rite, sonder dat daar gevra word na die betekenisinhoud (Müller 1987:35).

Liturgiese wettisisme ontstaan wanneer die gestalte van die erediens in ritueel wettiese sin verstaan word. Die gangbare liturgiese orde word verstaan en beleef as 'n onverbreekbare wet. So kan ware liturgie stadig maar seker dood gewurg word (Müller 1987:36).

Die doel van die erediens is om God te ontmoet. Die doel van die liturgie sou dan wees om die dialogiese ontmoeting met God sinvol te orden. In die liturgie is daar dus verskillende deelnemers en 'n dialoog vind tussen God, die prediker en die gemeente plaas (Nickols 2004:24; Vos 1996c:145).

Long (1986:88) noem dat een van die maniere om die integriteit van die liturgie te toets is om te kyk of die opeenvolging van die elemente 'n storielyn volg. "First God spoke, calling us to worship. Overwhelmed by God's presence, we sang a song of awe and praise, but even as we did we became aware of our unworthiness to do so, and so we confessed our sin ..." Indien dit nie die geval is nie, is daar heel waarskynlik elemente wat misplaas is.

Selfs in gemeentes waar die orde van die erediens 'n goeie dramatiese struktuur het, is dit ook nodig om die gemeente daarvoor op te voed. Selfs die

tydjies tussen die verskillende elemente is gevul met verwagting van wat gaan kom. 'n Ander aspek waaraan aandag gegee moet word is die “presidential style”. Dit verwys na die gees en wyse van bv. eerbied waarop die aanbidding plaasvind. Die mense se stemme, liggaamshoudings en gebare moet 'n weerspieëling van die gebeure wees (Long 1986:88-89).

Ten einde die liturgiese handeling beter te verstaan, is dit goed om na 'n kort geskiedkundige verloop daarvan te kyk.

2.3. Die geskiedenis van die liturgie

Die ontstaan en ontwikkeling van die Gereformeerde erediens kan nie as geïsoleerde gebeure gesien word nie. Deur die geskiedenis sien ons dat verskillende omstandighede en geloofstradisies 'n invloed gehad het op die erediens. Vervolgens 'n heel kort oorsig van die oorsprong daarvan om die invloed op die huidige liturgie aan te toon.

2.3.1. Ou-Testamentiese Tempeldiens

Die Ou-Testamentiese tempeldiens se invloed op die erediens kan soos volg saamgevat word (Vos & Pieterse 1997:10; Barnard 1981:66-84):

1. Daar is direkte gebruike oorgeneem, byvoorbeeld die weeklikse dagindeling asook die indeling van die jaar en datums van belangrike feeste (Paas- en Pinksterfees);
2. Die invloed van die Psalms in die Christelike erediens;
3. Die lees van die Ou Testament in die erediens;
4. Die wyse van gebedsformulering;

5. Die teosentriese fokus van die kultus;
6. Die teenwoordigheid van God in die kultus;
7. Die realiteit en effektiwiteit van die versoening.

2.3.2. Sinagogediens

Die Sinagogediens is verbind aan die Ou-Testamentiese tempeldiens en kan waarskynlik teruggevoer word na die ballingskap in Babilonië (Vos & Pieterse 1997:10).

Die volgende patroon van die Sinagogediens oefen 'n invloed uit op die Christelike erediens (Vos & Pieterse 1997:10-12; Barnard 1981:86-102; vgl. Oskamp & Schuman 1998:28):

1. Die lees en uitleg van die Tora het 'n belangrike plek ingeneem. Die Tora-tekste wat Sabbat vir Sabbat gelees is, is in perikope (*parasjot*) verdeel. Die hele Tora is in die siklus van drie jaar deurgelees. Verder is die profetiese boeke (*nebiim*) en die geskrifte (*ketubim*) ook gelees. Met fees- en roudae was daar Ester, Rut, Hooglied, Klaagliedere en soms Job, gelees. Die gebruik om die "Skryfte" voor te lees is ook in die Christelike kerk nagevolg.
2. Die homilie (preek, verklaring, onderwysing) is nou met die lesing van die "Skryfte" in die sinagogale erediens verbind. Die preek was deel van die erediens.
3. Die reëlmatige sing van Psalms was gebruiklik in die sinagoge sowel as in die vroeë kerk.

4. Response soos “amen” en “halleluja” het as beaming en bekragtiging van woorde, gebede of voordragte van die voorganger gedien. Daar was ook ander response bekend, soos *Kuri eleison, maranata sanctus abba* en *hosanna*.

Die Sinagogediens is aangevul deur die nagmaal. Die ontwikkeling van die eie aard van die Christelike godsdiens bestaan nie in die sinagogale Woorddiens nie, maar in die maaltyd wat Jesus ingestel het. Die gebeure is so ingerig dat dit alles rondom die Persoon en werk van Christus gegaan het. Dit wat die eerste dissipels geleer het, het hulle beoefen, uitgebou en verder deurgegee (Barnard 1981:153). Byna onmiddellik na die Paastyd het Jesus se volgelingen vir ‘n gemeenskaplike maaltyd byeengekom. Die samekoms het in die huise van gemeentelede in Jerusalem plaasgevind (Hand 2:46) (Vos & Pieterse 1997:11).

2.3.3. Vroeë Kerk

In die Ou Testament is ‘n offer gebruik om ‘n verhoudingsbreuk te herstel. Dit word tot ‘n hoogtepunt gebring in die Nuwe Testament in Hebreërs as Jesus as die finale offer vir die sonde van die mensdom gebring word. Vanuit hierdie gebeure, die heilswerk van Christus het die hele rituele sisteem van die vroeë kerk voortgevloei, te wete die liturgie as ontmoeting tussen God en mens. Vanaf die vroegste tye was rituele rakende skuld en versoening deel van die liturgie van die kerk en het dit onder andere bestaan uit die doop, die boete, die eucharistie, verkondiging van die Woord, die voorbede van solidêre broers en susters en die bid van die Onse Vader (Wepener 2003a:234; vgl. Vos 1996d:217-219; Vos & Pieterse 1997:30-33).

Vanuit die Nuwe Testament, die Evangelies en Handelinge word mense uitgenooi om hulle te bekeer en te laat doop (Mark 1:15; Luk 4:18; Hand 2:38). Die doop word hier ‘n teken van bekering wat plaasgevind het (Wepener 2003a:235).

Ingebed in die Pase gaan die nagmaal oor die sentrale heilsgebeure van die Nuwe Testament, die verlossing van Jesus se soendood aan die kruis vir sondige mense wat met God en mekaar versoen moet word. Dit wil voorkom of die nagmaal heelwat veranderinge ondergaan het. Aanvanklik was dit waarskynlik 'n egte maaltyd wat aan tafel plaasgevind het. Daar is ook vir die wat afwesig was van die gawes bewaar. Verder is gawes ingesamel vir die armes, siekes en vreemdelinge. Mettertyd het die nagmaal ontwikkel in 'n diens rondom Skrif en tafel (Wepener 2003a:238-240; vgl. Oskamp & Schuman 1998:29-30).

Die prediking het van die vroegste tye 'n sentrale plek ingeneem. Die geskiedenis van die prediking kan afgelei word van die posisie van die preekstoel binne die liturgiese ruimte (Wepener 2003a:240). Dit is veral duidelik sigbaar by van die ouer kerkgeboue. In baie gemeentes is die preekstoel vandag uitgehaal of dit word nie meer in die nuwe geboude kerke ingesit nie (Vos 1996d:217).

Tot en met die derde eeu was daar geen algemeen aanvaarde sisteem ten opsigte van die boete in gebruik nie. Tog het die kerk baie geworstel met sonde en boete. Die boete het aan onvergeeflike sondaars soos moordenaars, egbrekers en afvalliges nog een kans gegee na 'n baie lang weg van vernedering. Hierdie onvergeeflike sondes was sondes teen die gemeenskap waarmee die sondaar weer versoen moes word en is ook publieke sondes genoem (Wepener 2003a:241).

In die vroeë kerk en gedurende die vroeë Middeleeue is die Wet of Dekaloog nie in die erediens aangetref nie (Barnard 1981:544). Dit het waarskynlik eers na die reformatie 'n plek in die liturgie gekry. Dit wil voorkom of Israel dit as 'n spesifieke weergawe van God se verbondsregulasies gesien het in 'n spesifieke, konkrete situasie (Joubert 2003:48; vgl. Vos & Pieterse 1997:234-238).

Volgens Joubert (2003:50) het die wet hoofsaaklik 3 funksies:

1. Die wet dwing die mense na Christus en sy oordeel;
2. Die wet bedwing goddelose mense;
3. Die wet is aan gelowiges gegee om hul 'n dieper verstaan van die wil van God te gee en hulle aan te moedig om daarvolgens te lewe.

Barnard (1981:544-545; vgl. Vos & Pieterse 1997:234) meen dat die wet in die erediens hoofsaaklik die volgende twee funksies het:

- Die wet is die spieël vir die kennis van die sonde. Die wet maak mense bewus van die heiligheid van God en van die eise wat Hy stel aan sy dissipels. Verder is die bedoeling dat die besef van sonde die gemeente moet bring om na Christus se verlossing te gryp. Dit is dan “'n tugmeester na Christus” volgens Galasiërs 3:24.
- Die wet is ook 'n reël van dankbaarheid. Die wet druk God se wil vir sy volk en sy kerk uit. Die gemeente luister na die wet met die bedoeling om dit in nougesetheid na te volg in die konkrete lewe. God se aanspraak op sy verbondskinders kom tot uitdrukking waar hulle sy wet aanhoor en gehoorsaam.

Samevattend (Barnard 1981:159-160; Vos 1996d:223-228) kan die volgende beeld van die erediens in die vroeë kerk gekry word:

- Sondag is die dag waarop die gelowiges bymekaar kom, want dit is die dag waarop Christus uit die dood opgestaan het.
- 'n Voorstander of prediker neem leiding by die diens.

- Die bediening van die Woord en die nagmaalsdiens vorm 'n eenheid en is onlosmaaklik verbind.
- Daar word gelees uit die Evangelies of die Profete.
- Uit die onmiddellike Skriflesing volg 'n preek of toespraak.
- Voorbidding word gedoen vir mense met hul behoeftes. Die gemeente bevestig die gebed met 'n "amen".
- Die "vredeskus" (by die doopdiens) vorm die oorgang na die nagmaal.
- Die brood en die beker met wyn word na die voorganger gebring.
- Die voorganger doen die eucharistiegebed: lofprijsing, gebed en danksegging. Dit is 'n vrye gebed en word gerig aan die Vader in die Naam van die Seun deur die Heilige Gees.
- Die diaken bedien die brood en wyn aan almal teenwoordig en vat dit ook na die huise van diegene wat afwesig is.
- Net die raamwerk van die diens word gegee en daar is nog geen voorgeskrewe teksgedeeltes of gebede nie.
- Die orde is eenvoudig en net die wesentlike dinge kom voor.
- Die invloed van die Joodse diens kan in die vormgewing en gebede gesien word.
- Geld word ingesamel om die nood van ander te verlig.

- Eucharistie word losgemaak van die agape.
- Deur die eucharistiegebed word die brood en wyn verander in die liggaam en bloed van Christus en dit gebeur deur Christus.

Die liturgie is verder beïnvloed deur die Oosterse en Westerse Kerke. Volgens Barnard (1981:266-267) vergelyk dit soos volg met mekaar:

- Die Oosterse Kerk was byna tydloos en het feitlik geen wisselende dele gehad nie.
- In die Westerse Kerk was daar 'n vasstaande deel, naamlik die sogenaamde "*ordinarium*" en 'n wisselende deel, die sogenaamde "*tempore*". Hier was daar wisseling wat die skriflesings, gebede en liedere betref.
- Die Oosterse liturgieë is gekenmerk deur oorfloedige seremonies en woordrykheid in die gebede. Die Roomse liturgie word gekenmerk deur korthed, soberheid en ordelikheid wat so eie is aan die gees van Rome en van die Latynse taal.
- In die Oosterse liturgieë is gemeen dat die verandering van die elemente brood en wyn in die liggaam en bloed van Christus, geskied deur die konsekrasie en die epiklese weg en word die verandering van die elemente gesien as die werking wat uitgaan van die konsekrasie. So verkry die konsekrasie 'n strakke wetmatigheid.

2.3.4. Reformasie

Die mis het in die tyd voor die Reformasie die verval van die kerk die duidelikste vertoon. Daarom kan verwag word dat die Reformasie hier sou begin. Die kritiek van Luther en andere teen die aflaatstelsel en teen die

offergedagte van die mis, asook die herontdekking van die regverdiging deur die geloof sonder die Roomse leer van verdienstelikheid, was die begin van die Hervorming. Die erediens en alles wat daarmee saamhang was vir die reformatore van die grootste belang. Die sieninge van die reformatore van die erediens hang ten nouste saam met hulle teologiese beskouinge (Barnard 1981:248-249).

Al die kritiek van die reformatore teen die mis loop uit op die nuut ontdekte boodskap van die Bybel van die regverdiging van die mens uit genade as geskenk in Christus wat in geloof en vertrouwe aanvaar moet word. Die sentrale boodskap van die Reformasie word: deur geloof alleen, deur genade alleen en alles deur die Skrif alleen. Dit word as die bron beskou waaruit die erediens vernuwe is (Barnard 1981:251).

Die reformatore het baie sterk klem geplaas op die betekenis van die prediking en daaraan 'n vaste plek in die erediens gegee. Voorheen was die prediking verwaarloos en is dit soms vervang met verhale van heiliges en legendes. Die herontdekking van die prediking het hand aan hand gegaan met die herontdekking van die Bybel. Daar het groot onkunde geheers oor die Bybelse waarhede en die ware wese en inrigting van die erediens. Daarom het die reformatore groot klem gelê op die lerende en didaktiese in die erediens. Hierdie klem het na vore gekom in die verskillende liturgiese formuliere, in die prediking, in die gebede, in 'n aantal vaste stukke naamlik die Apostolicum, die Tien Gebooue, die Onse Vader en in die hele opset van die erediens self (Barnard 1981:251-253; vgl. Vos & Pieterse 1997:247-249).

Die reformatore het in verset gekom teen die vorm van die erediens in die Roomse Kerk, die mis. Hulle het teruggegaan na die bronne van die erediens en het by die Bybel begin. Verder het hulle aangesluit by die erediens van die vroeë kerk (Barnard 1981:255; vgl. Vos 1996d:292).

Hoewel die reformatore onderling verskil het oor die wyse waarop Christus in die erediens en veral by die nagmaal teenwoordig is, het hulle nie

getwyfel of verskil oor die feit dat Hy teenwoordig is nie. Verder het hulle ook saamgestem dat die kerk nie beskik oor die teenwoordigheid van Christus nie. Christus skenk dit aan die gemeente deur sy beloftewoord (Barnard 1981:256; Vos 1996d:291-292).

Met die Roomse mis was die vorm van die erediens baie belangrik. Alles is spesifiek gereël: die Skrifgedeeltes wat gelees is, die gebede, keuse van liedere, elke liturgiese stuk en die gebare wat die handeling begelei. Vir die reformatore was die vorm nie so belangrik soos die inhoud nie. Die vryheid wat Christus gee het groot klem gekry en dit moes in die erediens tot uitdrukking kom. Hoewel die vryheid beklemtoon is, was daar nêrens 'n willekeurigheid of ongebondenheid by hulle ten opsigte van die inrigting van die erediens nie. Die liturgie is nie as bysake beskou nie. Vormgewing by die erediens was vir hulle inderdaad 'n gewigtige saak. Gedurende die tyd van die reformasie is elke aspek van die erediens deeglik geëvalueer en veranderinge ten opsigte van die erediens het plaasgevind (Barnard 1981:256; Vos & Pieterse 1997:3).

Die ontstaan en ontwikkeling van die Gereformeerde erediens mag nooit as 'n geïsoleerde gebeure gesien word nie. Met die reformatoriese beweging het verskillende persone in verskillende stede met verskillende gedagtegang 'n invloed op die erediens gehad. Die invloed was nie slegs van een kant af nie, maar wederkerig. Daar was groei en verdieping. Vanuit die insigte van ander kon geput word om meer perspektief oor sekere opsigte te kry (Barnard 1981:291; vgl. Vos 1996d:232; Vos & Pieterse 1997:9-10).

Deur die kort blik op die geskiedenis van die ontstaan en ontwikkeling van die Gereformeerde erediens is die verskillende omstandighede en geloofstradisies wat 'n invloed op die erediens gehad het, aangetoon.

2.4. Liturgie as die grondstruktuur van die erediens

Die erediens is die sentrale gebeurtenis in die voortgaande lewe van 'n Christelike gemeente. Die erediens gaan oor die ontmoeting tussen God en sy gemeente. God nader tot die gemeente en die gemeente nader tot God. Hy neem die inisiatief in hierdie ontmoeting om die gemeente se geloof te versterk en op te bou. Hierop antwoord die gemeente (Clasen et al 2007:11).

Alle diens in en van die gemeente is veranker in die dienswerk van Christus. Diens of bediening is 'n handeling wat in die Naam van Christus plaasvind. Sy offerhande, sy "voortreflike priester-diens" (*leitourgia*) open die weg na God vir die Nuwe-Testamentiese gemeente en sy erediens. Die gemeente wandel op "hierdie weg wat Hy vir ons gebaan het deur die voorhangsel heen." Jesus Christus se *leitourgia* gee betekenis aan die liturgie, die *leitourgia* in die erediens. Tot hierdie diens waarbinne en waardeur God geëer word, moet die gemeente begelei word. Alle diens van en in die gemeente vind sy hoogtepunt in die gesamentlike erediens van die gemeente (Nel 1994:37; Vos & Pieterse 1997:4).

Die erediens voed tegelyk weer die totale *diakonia* van die gemeente. Diens aan God en diens aan mense kan Bybels nooit geskei word nie. God word juis gedien deur die diens aan mense. Godsdien en naastediens hoort bymekaar. 'n Erediens sonder hierdie ingeboude perspektief op die *diakonia* en sonder 'n daaruit voortvloeiende *diakonia*, mag vroom klink, maar is 'n miskenning van die karakter van die erediens en sy liturgie (Nel 1994:37; Vos & Pieterse 1997:7-8).

Vanuit die erediens word die gemeente gebou. Dit is egter ook waar die gemeente wat erns maak met gemeentebou vernuwing sal ervaar. Daar is 'n baie nou verweefdheid tussen die verskillende bedieninge as handeling in diens van die kommunikasie van die evangelie, sodat die Vader, Seun en Gees verheerlik word (Nel 1994:38).

Uit verskillende oorde word die begeerte uitgespreek om by alles verby te gaan en die grondvorm of die grondstruktuur van die erediens bloot te lê (Barnard 1981:521). Barnard (1981:522-528) (vgl. Vos 1996d:223-228) het die volgende strukture aangetoon:

1. 'n Viervoudige struktuur word aangetref in die “Orden voor de Eredienst van de Gereformeerde Kerken” in Nederland. Daar word gemeen dat as daar 'n klassieke grondstruktuur vir die erediens bestaan, dit die volgende sou bevat:
 - intog
 - verootmoediging
 - diens van die Woord
 - diens van die offerande en nagmaalsviering.

Hierdie struktuur word nie net so in die Skrif of in die geskiedenis aangetref nie, maar kan slegs gedeeltelik so saamgevat word. Dit kan egter as baie kunsmatig beleef word en 'n mens sukkel om al die elemente daaronder tuis te bring. Een van die besware is dat daar van die intog te veel gemaak word terwyl die gemeente reeds in die kerk op hulle plekke sit.

2. J Calvyn gaan uit van Handeling 2:42 waar hy hierdie vier grondelemente onderskei:
 - prediking van die Woord
 - gebede
 - nagmaal
 - dankoffers

Calvyn word hierin gevolg deur die Heidelbergse Kategismus (Sondag 38) (Handboek vir die erediens 1991:217) wat by die uitleg van die vierde gebod dit stel dat die gelowiges op die rusdag saam met die gemeente ywerig moet opkom “om die

Woord van God te hoor, die sakramente te gebruik, God die Here aan te roep en aan die armes Christelike liefdesgawes te bring”.

3. Die erediens is 'n lewende gesprek tussen God en mens. Barnard (1981:526) stel dit duidelik dat daar nie vanuit die Skrif 'n duidelike grondstruktuur aangewys kan word nie. Daar is duidelike elemente van die erediens en onder die elemente kan 'n paar van die belangrikstes uitgelig word, naamlik die prediking, die sakramente, die gebede en die diens van barmhartigheid.

Uit die Skrif is die wese van die erediens vasgestel as 'n lewende gesprek tussen God en sy volk. In hierdie gesprek vind daar 'n wonderlike ontmoeting met die Here plaas, sodat die gemeente dit kan beleef en met ware aanbidding kan antwoord (vgl. Vos & Pieterse 1997:7).

As gesprek begin die erediens by 'n bepaalde punt en op 'n bepaalde wyse, dit verloop in die vorm van woord en weerwoord, wat elkeen sy plek in die gesprek het. Daar is verskeie belangrike momente, waarvan die belangrikste seker is wanneer God deur sy Woord mense aanspreek en die mens daarop antwoord.

Daarom word hier nie uitgegaan van 'n struktuur nie, maar van die wesentlike van die erediens wat volgens bepaalde grondbeginsels 'n vorm moet verkry. Daar word dus nie een of ander struktuur uit die geskiedenis of van elders in die erediens ingedra nie of van buite opgelê nie, maar daar word gepoog om vanuit die wese van die erediens die grondelemente in so 'n orde te plaas dat dit die beste bedoeling van die Skrif vertolk.

2.4.1. 'n Raamwerk vir die erediens

Die volgende sou as raamwerk vir die erediens gebruik kon word (Barnard 1981:527-528; Clasen et al 2007:18-49; Handboek vir die erediens 1991:9-24):

1. Votum
2. Seëngroet
3. Lofsang
4. Voorlees van die wet
5. Verootmoediging en skuldbelydenis
6. Genadeverkondiging en retensie
7. Sang
8. Gebed om die opening van die Woord
9. Skriflesing
10. Preek
11. Sang
12. Lees van die nagmaalsformulier
13. Sang
14. Geloofsbelydenis
15. Gebed om seën by nagmaal
16. Uitdelingsformule
17. Uitdeling en kommunie
18. Lofprysing
19. Opneem van offergawes
20. Slotsang
21. Seën

Binne hierdie raamwerk is daar elemente van die liturgie wat op verskeie plekke in die erediens gebruik sou kon word. Hier kan bv. gedink word aan die geloofsbelydenis, wet, doop en nagmaal.

In die lig van die Skrif, die gereformeerde belydenis, die liturgiese tradisie en van logiese verstaanbaarheid, kan ses hoekstene in 'n bepaalde volgorde neergelê word. In hierdie hoekstene word die mees wesenlike van die verhouding tussen God en sy verbondsgemeente uitgedruk. Müller (1990:53) praat van hoekstene en boustene. Volgens hom is die hoekstene ononderhandelbaar terwyl die boustene afgewissel kan word.

Hoekstene

Boustene

1. DIE AANVANG EN GROET

1.1. Voorbereiding

Votum

Seëngroet

Lied

2. VEROOTMOEDIGING EN VRYSPRAAK

2.1. Skuldbelydenis

Vryspraak

Lofliedere

Wet

3. PREDIKING

4. SAKRAMENTE

4.1. Doop

4.2. Nagmaal

5. ANTWOORD

5.1. Geloofsbelydenis

Gebed

Offergawes

Antwoordlied

6. WEGSENDING

In die liturgie is die basiese hoekstene onontbeerlik vir die suiwer liturgie volgens Müller (1990:53). Hierdie hoekstene word nie geskep nie, dit het in die kerk deur die eeue ontwikkel. “Liturgie word nie gemaak nie, dit groei.” Liturgiese vernuwing is daarom in die eerste plek ‘n ontdekkingstog; daarna kan die kreatiewe aktiwiteite volg (Nikols 2004:26).

Die basis van die liturgie is geërf van die Reformatoriese erediens en het verskeie krisisse en lewenshoudinge van die verlede weerstaan (bv. die verligting). Die rede hiervoor is waarskynlik omdat dit op die Skrif gebou is.

2.4.2. NG Kerk vandag

‘n Hedendaagse omskrywing van die Reformatoriese liturgie vind ons by Muller (1999:56-57). Hierdie basiese standpunt oor die erediens word deur sterk hedendaagse liturgie uitgebou. Long (2001:47) toon die ekumeniese konsensus oor die vierdelige struktuur van die erediens aan: “Gathering, Word, Eucharist, Sending”. Long (2001) toon aan dat hierdie struktuur bedoel is om die verhaal van die evangelie elke keer in die liturgie te vertel (vgl. verder die nuutste sieninge van die liturgie Barnard 2006; Barnard & Shuman red 2002; Oskamp & Shuman red 1998).

Die liturgie binne die erediens van die NG Kerk word vandag deur ‘n verskeidenheid van benadering hanteer. Wanneer die eredienste van verskillende kerke met mekaar vergelyk word, is dit duidelik dat daar hoofsaaklik vier fases in die verloop van die erediens onderskei kan word.

Hierdie fases kan op verskillende maniere en handeling tot uiting kom (Clasen et al 2007:13; sien ook Long 2001).

Die fases kan soos volg beskryf word:

- **Die aanloop of toetrede**
God versamel sy gemeente en die eerste reaksie van die gemeente word verwoord.
- **Die Woorddiens**
Die Woord van God word ge lees en in die prediking aan die gemeente verkondig.
- **Die tafeldiens**
Die nagmaal word as sakrament aan die tafel van die Here tot geloofsversterking aan die gemeente bedien.
- **Die afloop of uitsending**
Die gemeente reageer op die Woord en die sakramente en word daarna na die gewone gang van die lewe teruggestuur.

(Clasen et al 2007:13)

Binne die gereformeerde erediens sal die votum en die liturgiese groet (seëngroet) waarskynlik gebruik word tydens die aanloop- of toetree fase. Hierop sal die gemeente antwoord met die sing van lofprysings- en aanbiddingsliedere. Deur die gemeente se verwondering oor God kan die gemeente gelei word tot verootmoediging en/of skuldbelydenis sowel as die toe-eiening van God se genade. Die wet, geloofsbelydenis sowel as die doop sou ook deel van hierdie fase kan wees (Clasen et al 2007:13-14).

Binne die Woorddiensfase is die Skriflesing en prediking die sentrale momente. Gebed in verskeie vorme word gewoonlik hier gebruik. Die

moontlikheid dat die doop in die fase gebruik kan word, is nie uitgesluit nie (Clasen et al 2007:14).

By die tafeldiensfase is die klem op die bevestiging van God se verlossingswerk in Christus deur die bediening van die nagmaal. Hoewel die nagmaal in die meeste gereformeerde eredienste nie elke Sondag gevier word nie, bly dit 'n ideaal wat sedert die Kerkhervorming nagestreef word. Die instellingsverhaal en –woorde, die bediening van die brood en wyn, geloofsbelydenis, voorbidding, offergawes en lofprysing sou deel van die fase kon uitmaak (Clasen et al 2007:14-15).

Tydens die afloop- of uitsendingfase kan 'n laaste lied gesing word waarmee die ontmoeting met God bevestig word. Hierdie fase kan ook 'n geleentheid skep vir 'n laaste reaksie van die gemeente voordat hulle met die seën van die Here en die opdrag om Hom te dien teruggestuur word na die normale gang van die lewe. Die aankondigings kan 'n manier wees om konkrete gestalte te gee aan die diensgeleenthede wat uit die gebeure van die erediens voortspruit (Clasen et al 2007:15).

Op grond van die verbondsteologie is alreeds genoem dat kinders 'n integrale deel van die gemeente is. Hierdie werklikheid kan op verskillende maniere hanteer word. Tradisioneel is daar in die NG Kerk ongeveer een keer per kwartaal 'n gewone erediens as kinderdien ingerig. Dikwels is daar vir kinders afsonderlike dienste gehou. Die ideaal bly steeds om die familie as geheel in die erediens te bereik, sonder om die eiesoortige behoeftes van die volwassenes en kinders te misken (Clasen et al 2007:187; vgl. Heitink 2007:241-246).

Visuele hulpmiddels, eenvoudige taalgebruik, bekende liedere en 'n ontspanne atmosfeer kan bydra om die familie-erediens (gesinsdienste) sinvol in te rig. Kinderbetrokkenheid kan op verskillende maniere bevorder word soos byvoorbeeld deur Skriflesing, gebede, die bediening van die nagmaal en opneem van offergawes (Clasen et al 2007:187; vgl. Long:2001).

3. DIE PLEK VAN DIE PREEK IN DIE LITURGIE

Die preek word dikwels gesien as die enigste wesenlike deel van die liturgie (Cilliers 2002:33). Die res van die erediens word soms beskou as 'n blote aanhangsel. Dit is egter nie die waarheid nie. Prediking moet nie oorskot of onderskat word nie. Die gemeente is meer as die erediens en die erediens is meer as die preek.

'n Preek is 'n religieuse diskoers wat in 'n bepaalde tyd plaasvind. Dit word deur 'n prediker gekommunikeer en is bestem vir hoorders. Die preek as taalgebeure het 'n verwysende funksie in die sin dat dit na God verwys. Dit maak toegang tot en kommunikasie met God moontlik sonder dat God sy plek prys gee. God neem sy eintlike plek in deurdat Hy die hoorder se bestaan uitlê en verlig. Die funksie van die preek as religieuse rede is ook om die hoorder se ervaringe in die lig van God se Woord te beoordeel, sy woorde te relativer en sy beperkings uit te wys. Die preek vestig die hoorder se aandag op God se Koninkryk. Op die wyse word 'n nuwe wêreld ontsluit en 'n geloofsbeslissing van die hoorder gevra (Vos 1996a:63).

Preke is ook nie slegs kort, beskeie tekste nie. Dit is verbindende tekste tussen die Bybelse getuïenisse van wat God gedoen het en die dae wat Hy tans in ons lewens mee besig is (Cilliers 2002:33).

Beukes (1987:21) stel dit duidelik dat die prediking 'n wesenlike deel van die erediens is, maar nie die enigste deel nie. Die liturgie van die erediens vorm 'n eenheid. Elke element van die liturgie vervul 'n funksie en het 'n doel. Om die erediens werklik sinvol te maak, moet die voorganger aan elke deel van die liturgie in die erediens die nodige sorg bestee. Die liturg se voorbereiding en aanbidding moet van so 'n aard wees dat die gemeente onder die indruk verkeer dat die ander elemente ook 'n wesenlike deel van die erediens is (vgl. Cilliers 2002:33).

Van der Merwe (2004:3) stem hiermee saam wanneer hy noem dat die gereformeerde kerke vir 'n geruime tyd die preek as hoogtepunt van die erediens beskou het in 'n poging om op die sentrum te konsentreer. Hy beskou die erediens as 'n gemeenskaplike of gemeentelike ruimte – 'n kragveld van die beloftes van God. Hierdie kragveld kan gesien of nie gesien word nie. Dit kan beleef of nie beleef word nie. Oor die teenwoordigheid van God kan in verwondering gestaan word of Hy kan skouer-optrekkend geïgnoreer word. Maar hierdie teenwoordigheid van God en die kragveld van die beloftes van God kan nie deur ampsdraers of wie ook al aangebring, aangehelp of vernietig word nie. Dit kan bloot ontdek word. Ongelukkig kan swak liturgie dit ook bedek. Goeie liturgie aan die anderkant kan die ruimte oophou vir hierdie selfopenbaring van God in die erediens.

'n Goeie preek hang nie af van die hoeveelheid homiletiek wat gedoen is nie, maar dit gaan eerder oor 'n brandende begeerte wat die prediker het om te sê wat die gemeente moet hoor (Sweazey 1976:1).

Die prediking kan soos volg omskryf word:

Preaching is the word of God which He Himself has spoken: but He makes use ... of a man who speaks to his fellowmen, in God's name, by means of a passage from Scripture ... It is this man's duty to proclaim to his fellowmen what God Himself has to say to them by explaining in his own word a passage from Scripture.

Sweazey (1976:16)

Simbole, metafore en rituele kan in die liturgie gebruik word om die boodskap van God oor te dra.

4. SIMBOLE, METAFORE EN RITUELE

Beelde speel 'n al hoe belangriker rol in die samelewing. 'n Mens word letterlik vandat jy jou oë soggens oopmaak totdat jy saans gaan slaap gekonfronteer met hierdie “beeldegalerie” (Cilliers 2004a:9). Godsdienstige rituele en beelde het dieselfde funksie as die alledaagse. Dit bring menslike emosies en ervaring tot uitdrukking (Vos 1999a:100).

Dit kan gebeur dat beelde die werklikheid oorneem. Dit gaan die werklikheid vooraf wat dit veronderstel is om uit te beeld. Dan raak die werklikheid maar 'n afskynsel van die beeld. Die advertensiewese het 'n gespesialiseerde wetenskap geword wat 'n mens teen wil en dank oorreed om 'n produk te koop. Die ironie is dat mense afgestomp raak en dat beelde wat werklik moet saakmaak soms by mense verbygaan. Af en toe kom daar 'n beeld op jou pad wat tog 'n indruk maak (Cilliers 2004a:10-12).

Dit kan gebeur dat mense soms met die nie-verbale sterker met en oor God kan kommunikeer as verbaal. “Ritualiteit” kan as koepelterm gebruik word vir rites en simbole (Uys 2005:100; vgl. Vos 1999a:100).

'n Simbool is 'n teken met meerwaarde en oop vir verskillende betekenisse. So is elke simbool 'n teken, maar nie elke teken is 'n simbool nie. 'n Teken sal 'n enkelvoudige en onmiddellike betekenis hê wat nie 'n dieper betekenis het of enige verdere besinning vereis nie. Simbole het meervoudige betekenis en kan heenwys na 'n dieper betekenis. 'n Rite of ritueel is simboolhandelinge in woorde en gebare. Mites is weer religieuse simboolhandelinge. “Mense sou dus kon sê dat rites of rituele die taal is van simbole en simbole die boustene is van mites” (Uys 2005:100-101).

Ons lewens is besaai met simbole en rituele. Elke handelsnaam of kenteken is 'n simbool. Die landsvlag is 'n simbool en vir sommige mense is die motors waarin hulle ry of die huise waarin hulle woon, ook simbole. Ons het ook almal klein ritueeltjies (bv. met iemand se verjaarsdag, of met etes, ens) wat

ons lewens volmaak. Simbole en rituele is ietwat anders in die moderne as in die tradisionele samelewings. Daar is rituele wat waardes in stand hou, identiteit aan die gemeenskap of groep gee en die goeie orde handhaaf. Dan is daar ook rituele wat nuwe waardes vorm en aanleer. Simbole en rituele het geweldige dinamika en kommunikasie-moontlikhede wat goed gebruik kan word om ons kinders te leer glo (Hanekom 2000:57-58; vgl. Vos 1999a:100).

In die NG Kerk is die waarde van simboliek herontdek. Die kruise en kerse het geleidelik weer hul verskyning gemaak. Kerse het die wonderlike simboliek van die lig van die evangelie en die lewe in Christus. Die paaskers is vandag algemeen in ons gemeentes en behoort die hele jaar tydens die erediens te brand, behalwe met die Vrydagherdenking van die kruisiging van Jesus. Intussen het die doopkers wat in die Lutherse tradisie bewaar gebly het, ook by ons in gebruik gekom (Pieterse 2006a:1).

Simbole kan in 'n proses van kreatiewe interpretasie die hoorders tot beter verstaan lei. Simbole het ook beperkings en kan nooit absolute kennis gee nie (Vos 1996b:68; vgl. Vos 1999a:100). Groter klem word geplaas op wat Babin (Uys 2005:74) noem "new languages of communication." Mense in die Informasie-era dink meer in terme van prentjies en skoonheid as in argumente en blote rasionaliteit.

Simbole het wortels in 'n nie-linguistiese werklikheid wat metafore nie het nie. Die simbool is gewortel in die psigiese, kosmiese en taalmatige dimensies. In taalgebruik waar sonde byvoorbeeld bely word, gebruik ons simbole soos sonde as vlek, las, afwyking, ensovoorts, wat uit bogenoemde dimensies kom. Waar sulke simbole voorkom, is dit duidelik dat dit nie ons is wat hier oor taal beskik nie, maar "die taal wat oor ons beskik." "Die simbole oefen 'n greep uit op ons verstaan" (Vos 1996b:68).

Die semantiese geladenheid van simbole is so ryk dat dit nie maklik uitgeput kan word nie. Die krag van simbole bestaan onder meer in die onthulling van meervoudige betekenis waaruit verbeelding groei (Vos 1996b:68-69; Vos 1999b:122-123; Vos 1996c:35).

Vos (1996b:69) meen dat naas die onthullende funksie van simbole daar ook 'n "verhullende funksie" is. In die teologie, net soos in die literatuur, help simbole dat die werklikheid "ont-dek" kan word. Daar is egter altyd 'n element van misterie rondom simbole. Hierdie struktuur van 'n dubbele betekenis vereis 'n interpretasie wat prinsipiëel oop en onuitputlik is. Die simbool wek nie net denke nie, maar lei ook tot verstaan. Die rede hiervoor is dat simbole begrip daarstel; tegelykertyd voorkom dit verwarring en wanvoorstelling (vgl. Vos 2005).

Daar is geloofsimbole en in die preek is daar simbole soos brood en wyn wat 'n wêreld van genade en vergifnis beteken. Die simbole verteenwoordig ook krag wat die hoorder se geloof versterk. Simbole laat die hoorder oor die betekenis daarvan "be-sin" en "na-dink". Dit lei hulle tot verstaan. Hierdie proses van verstaan wat in 'n geloofsgemeenskap 'n geloofsverstaan is, laat begrip tot stand kom (Vos 1996b:69; Vos 1999b:122-123).

Die metafoor kan soos volg omskryf word:

It is an extension of denotation by a transference of labels to new objects which resist the transfer. Thus a painting can literally be said to be grey and metaphorically to be sad. Metaphor is nothing other than the application of a familiar label to a new object which first resists and then surrenders to its application.

(Vos 1996b:71)

Binne die omskrywing is metafoor meer as net 'n woord. Die betekenis van die metafoor staan nie klinkklaar vas nie en die uitwerking daarvan kan nie presies voorspel word nie. Die metafoor kan taalspanning skep. Dit skep 'n "stereoskopiese visie" en bind al twee die helftes (byvoorbeeld God en rots) saam in 'n komplekse spanning wat beide die ooreenkomste en verskille erken (Vos 1996b:71; Vos 1999b:123).

Die trefkrag van illustrasies in die preek kan moeilik oorskat word. Met navorsing wat Wagner (1983:76-101) in 1982 rondom preekwerkgroepe gedoen het, was een van die vrae wat gevra is: “What specific point can you personally take with you from this sermon?” Die antwoord hierop was telkens die een of ander vorm van illustrasie (hetsy dit simbole, metafore of rituele was) wat tydens die preek gebruik is. “The average hearer’s attention is most held by the illustrative, supportive materials in the sermon” (Wagner 1983:101).

Metafore, simbole en rituele kan met groot vrug in die erediens gebruik word om vernuwing te bewerkstellig.

5. VERNUWING IN DIE EREDIENS

In verskeie gemeentes het die erediens al verandering ondergaan en byna alles het ‘n vernuwing ondergaan: die musiek, taal, styl, preek atmosfeer, die fisiese omgewing, eredienstye, leierskap en selfs die kleredrag van die kerkgangers. Vir die gemeentes is die veranderinge net deel van die “more comprehensive redefinition of what it means to be a church in relationship to the culture, a pattern of change so sweeping that people are beginning to speak of them as ‘new paradigm’ churches” (Long 2001:1-2).

Selfs in gemeentes waar verandering redelik stadig plaasvind, is daar toenemend die gevoel dat die eredienste nie meer op die dieselfde wyse kan voortgaan soos wat dit in die verlede gedoen is nie (Long 2001:2).

5.1. Wat word verstaan onder “vernuwing”?

“Vernuwing” is een van die woorde wat deesdae op almal se lippe is. Daar kan ‘n klomp vrae oor “vernuwing” gevra word. Ben du Toit het ‘n artikel in “Die Kerkbode” van 22 April 2005 (bl. 7) geskryf met die titel: “Wanneer is

vernuwing, vernuwing?” In hierdie artikel raak hy ‘n paar belangrike aspekte rondom vernuwing aan.

Hy skryf onder andere dat in die naam van “vernuwing” die karakter van gemeentes oral oor die land verander. Sommiges beskryf dit as diversiteit in die kerk. Ander praat van transformasie in die kerk. Vir sommige is hierdie verskynsel ontstellend en voel hulle al hoe meer vreemd in die kerk. Ander beleef dit as ‘n bedreigende verlengstuk van die politieke transformasie in die land. Dan is daar die vir wie dit ‘n teken van lewe is en wat van mening is dat hierdie nuwe energie in die kerk nie alleen aanvaar moet word nie, maar ook verwelkom behoort te word (Die Kerkbode 22 April 2005:7; vgl. Long 2001:1-2; Van der Merwe 2004:1).

Dat hierdie geskakeerde gesig van die kerk ‘n realiteit is, is nie te betwyfel nie. Die vraag is: wanneer het vernuwing en andersheid dalk ‘n alternatiewe spiritualiteit – en dus ‘n ander uitdrukking van die Christelike geloof geword? (Die Kerkbode 22 April 2005:7; vgl. Van der Merwe 2004).

Sommiges vra, hoekom moet ons so besorg wees oor ons identiteit? Gaan dit nie vandag oor groter sake nie? Gaan dit nie oor groter samehorigheid en toleransie nie? Moet ons nog steeds vasval in ou kategorieë soos Gereformeerd en Rooms-Katoliek? In baie gevalle sal die vercharismatisering van die NG Kerk dan juis gesien word as ‘n wegbreek uit hierdie ou sieninge. Vandaar die populêre siening onder baie dat vernuwing in die NG Kerk onder meer gemeet kan word aan die volgende (Die Kerkbode 22 April 2005:7):

- ‘n Erediens-atmosfeer met klem op staande sang en dikwels ook Engelse liedere met begeleiding deur ‘n orkes.
- ‘n Klem op ervaring en ekspressiewe handeling soos hande opsteek met emosionele meevoering.

- Die begeerte wat baie lidmate het om herdoop te word.
- Die beoefening van die besondere gawes soos profesie en spreek in tale.
- Demonstratiewe bid vir siekes en bevryding van bindinge met gepaardgaande manifestasies. Hier word sterk klem gelê op die individu se ervaring.

In hierdie konteks is sinode en kerkverband dan nie gewilde begrippe nie. Mens “wil net aan die Here gehoorsaam wees” laat baie hoor en dit word gebaseer op eie spirituele ervarings. Enige spirituele ervaring word as ‘n ware openbaring van God en as bepalend beskou, daarom word kerklike kontrole en gesag met agterdog bejeën (Die Kerkbode 22 April 2005:7).

God se wil is voortdurende vernuwing van sy gemeente tot effektiewe doelvervulling. Hiermee saam moet onthou word dat baie van die groei en vernuwingstekste wat so gemaklik in preke en Bybelstudies op individue van toepassing gemaak word ten diepste gemeentetekste of kerktekste is. Die enkelgelowige funksioneer in die Bybel sterk in terme van die geheel van die gemeente. Enkelinge behoort aan die Here in die verband van sy gemeente. Wie bely dat God individue tot vernuwing roep, moet gewoon aanvaar dat God gemeentes en binne die gemeente alle individuele gelowiges tot vernuwing oproep (Nel 1994:15).

Kerke leef nie dit wat hulle bely altyd genoegsaam uit nie. Die geloof dat God regeer en dat Hy met sy skepping na die voleindiging en voltooiing op weg is, is hier ter sprake. In die lewe van die individuele gelowige word die volgende waarheid onvervals gehandhaaf: “jou lewe moet daaglik vernuwe word, jy moet groei en verander”. God is besig om die volle betekenis van Christus se verlossingswerk in die mens se lewe waar te maak. Die gemeente leef dikwels nie onder die Bybelse waarheid dat God vernuwend, helend, herstellend en veranderend met sy skepping op weg is na die einde toe nie.

In die op weg wees vernuwe God die gemeente en vernuwe Hy ook deur die gemeente (Nel 1994:15-16).

Vernuwing soos dit in gemeentebou aan die orde kom, vra na die oopmaak van 'n nuwe uitsig op God en wat Hy besig is om in en deur sy gemeente te doen. So 'n uitsig verlos die gemeente van 'n krampagtigheid waarmee die verlede, dikwels ten koste van vernuwing in die hede vasgehou word. Begeleiding van hierdie vernuwingsproses en spontane en georganiseerde verandering in lyn met die wese en doel van die gemeente is nie maar net om 'n sosiologiese katalisator ("change agent") in die gemeente te wees nie. Begeleiding vloei voort uit die basis dat God aktief in die wêreld besig is en voortbeweeg. Om kerk te wees is om elke dag by God se vernuwende aktiwiteite betrokke te wees. Stagnasie is daarom vir die gemeente onaanvaarbaar. Kerkwees is om in pas te wees met Hom wat besig is om alles nuut te maak (Nel 1994:16).

Vernuwing in die erediens kan moontlik hanteer word deur die beste uit die nuwe beweging te integreer in die tradisionele, dog ekumenies-vernuwende dienste sonder om die ryke teologiese en liturgiese erfenis van die kerk te verwerp. Die een ononderhandelbare teologiese uitgangspunt van die reformatoriese erediens is dat die gemeente kerk toe kom om God te ontmoet. Daarom moet die onderliggende narratief van die erediens, naamlik die verhaal van die evangelie, nie prysgegee word nie. God se aktuele Woord volg in die preek op so 'n wyse dat die siutasie van die gemeente en die vrae van die dag aangespreek word en nuwe moontlikhede oopgebreek word. Verder is sang en musiek veral vir die jonger generasies van groot belang. Daarom behoort die erediens deur sang en musiek gedra te word (Pieterse 2006b:1; Long 2001).

5.2. Waarom is vernuwing noodsaaklik?

Die vraag of die NG Kerk as gereformeerde kerk, vernuwing of hervorming nodig het, is oorbodig. Die *semper reformanda* (altyd reformeer) wat uit die

dramatiese gebeure van die Reformasie stam, is vandag steeds geldig. Hierdie vernuwing is 'n aanpassingsproses met duidelike verwysingspunte: “na die Skrifte reformeer” (Die Kerkbode 27 Oktober 2006:6).

Vernuwing is altyd nodig, maar dit is besonder dringend noodsaaklik wanneer 'n gemeente sy betrokkenheid op en by God en God se wêreld verloor. Dit gebeur soms dat gemeentes negatief teenoor vernuwing staan, weens die “goeie ou dae sindroom.” Hierdie tendens word bevestig as dieselfde leiers vir 10 jaar of meer prominente rolle vervul. Hoe langer mense dieselfde ding doen, hoe meer is die verknogtheid aan die verlede. Saam hiermee gaan dikwels die rede van onvervulde drome. Teleurstelling maak plek vir frustrasie en kleingeloof. Dit wis byna die uitsig op God as Skepper-Versorger- en Voleinder uit (Nel 1994:17; vgl. Gibbs & Coffey 2001:41-43; Dreyer 2003:16-20).

Dit kan tot konflik lei wanneer begaafde gelowiges wat glo dat hulle deel van God se werkspan en -plan is, bots met 'n predikant wat sy/haar rol en “gesag” nie dienend handhaaf nie. Die meeste mense probeer konflik vermy en trek net terug. Wanneer die gevoel van verwerping sterk genoeg is, is die kans goed dat hulle óf net sal verdwyn óf na 'n ander kerk sal soek waar hulle hul gawes kan gebruik (Nel 1994:17; Gibbs & Coffey 2004:73-74).

Gemeentevernuwing is nie 'n menslike aktiwiteit in die eerste plek nie. Dit is primêr God se werk waarmee Hy volgens sy geopenbaarde wil reeds en steeds besig is. In afhanklikheid van God word die wil van God vir sy gemeente gesoek en met leë hande word die vernuwende werk van die Heilige Gees biddend gevra. Vernuwing en gemeentebou begin met 'n gebedsbediening in diepe afhanklikheid van God (Nel 1994:19; Gibbs & Coffey 2004:228; Dreyer 2003:94-97).

Die persoon en persoonlikheid van die leier is dikwels deurslaggewend om sukses te behaal. 'n Besondere liefdes- en vertrouensverhouding is nodig vir die suksesvolle begeleiding van die gemeente op 'n weg van vernuwing en groei. Modellering is en bly dan een van die belangrikste take en metodes

van leierskap. Dit is as't ware indiensopleiding. Dit is liggaamsleierskap. Die leier is gebind aan diegene vir wie hy moet lei en vanweë die karakter van die gemeente verbind tot verhoudingsmatige leierskap. Ongeag hoe sterk daar ook al by geleentheid gelei moet word, bly dit primêr verhoudingsbou. "Om te wees" is in die verband net so belangrik as om te doen (Nel 1994:77-78; vgl. Dreyer 2003:74-76).

Die leier wat hom-/haarself as geleerde herder beskou van 'n onmondige kudde, deel moeilik indien enigsins sy leierskap met die gemeente. Wanneer leiers egter die gemeente as mondige, belydende lede van die liggaam van Christus beskou, word 'n bediening waaraan almal deelneem 'n imperatief. Hierdie beskouing van die gemeente saam met die regte insig in die feit dat die gemeente uit begaafde mense bestaan (gemeenskap met charismata) verplig die leiers tot 'n "shared and mutual ministry" (Nel 1994:79; vgl. Gibbs & Coffey 2004:73; Van der Merwe 2004:21-22).

Dit is die taak van die leiers om die fases en vlakke van die vernuwingsproses te koördineer en die verloop daarvan op 'n gesinchroniseerde wyse te monitor. Dit is primêr mense wat opgebou word en nie aksies of programme nie. Die veranderingsproses by gelowige mense vra deeglike begeleiding, kontrole en koördinering van die elemente, fases en vlakke van die proses. Gereelde kontrole word eintlik die begeleidingswagwoord (Nel 1994:80).

5.3. Vernuwingsproses op 'n dwaalspoor?

Vernuwingsproses is 'n proses wat met groot omsigtigheid hanteer moet word. Van der Merwe (2004:1-3) skryf met reg dat praktiese erediensvernuwingsproses nie 'n ongekompliseerde saak is nie. Hy noem dat daar hoofsaaklik 3 dwaalspoore is waarop 'n mens kan beland.

5.3.1. Erediens

In die eerste plek kan 'n mens dink dat die besluite oor praktiese gestaltegewing van die erediens 'n blote kwessie van eietydse styl is, dus teologies neutraal is en bloot daarop gerig is om meer “verbruikersvriendelik” en minder “lewensvreemd” te wees. Wat dan in die liturgie ingesluit of uitgesluit word, word na willekeur besluit na gelang van die individu se smaak. Dit is nie maar om't ewe watter veranderinge ons in die erediens aanbring van Sondag tot Sondag nie. Van der Merwe haal Noordmans aan wat waarsku dat 'n mens met klein liturgiese veranderinge weliswaar onnadenkend en onbedoeld teologiese sieninge en beelde van God “insmokkel”, wat ons sou laat skrik as dit vir ons eksplisiet duidelik sou wees. Die erediens is dus die gesig van ons teologie (Van der Merwe 2004:1-2).

Die tweede dwaalspoor sou die pragmatisering van die erediens genoem kan word. Om die erediens doelmatig in te rig sodat 'n mens met mense 'n bepaalde resultaat of uitkoms kan bereik, is teologies verdag, ten minste as 'n persoon vashou aan die reseptiewe modus van die gereformeerde *sola fide*. Die erediens is nooit 'n primêr menslike handeling nie, maar bly die manier waarop God Homself aan ons prysgee. Ons reageer in ons telkens nuutgevonde Christelike vryheid met geloof, hoop en liefde (Van der Merwe 2004:2).

Die derde misverstand kan ontstaan weens die gebruik van die term “vernuwing” van die erediens. Die indruk kan gewek word dat die erediens as sodanig aan die een of ander gebrek of tekortkoming ly wat aangevul behoort te word en in ernstige gevalle selfs heeltemal oorontwerp behoort te word. Dit sou neerkom op 'n fundamentele wantroue in die teenwoordigheid van God wat deur sy Gees in Woord en Sakrament 'n egte ontmoeting met sy gemeente in die erediens bewerk. “Erediensvernuwing” is dalk eerder 'n verrassende ontdekkingsreis, of 'n herontdekkingsreis, as een of ander 10-punt hervormingsprogram. “Om te

ontdek is letterlik om die deksel van iets af te haal sodat dit wat binne is, tot verskyning of tot nuwe werking kan kom” (Van der Merwe 2004:2-3).

Vernuwing wat ontspoor het, is soos volg beskryf: “Die orkes moet die mense in die regte stemming bring met musiek en sang. ‘As die gemeente sing, vlug die duiwel’ word gesê” (Marais 2001:53-58). Hierdeur kan die indruk gewek word dat God nie deur sy Woord en Gees in ‘n erediens teenwoordig is nie, maar deur lofprysing en aanbidding daarheen “gelok” moet word (Marais 2001:55).

5.3.2. Fundamentalisme

‘n Ander uitdaging waarvoor die prediking te staan kom is die Fundamentalisme.

Vos (2006:1) beskryf Fundamentalisme soos volg: “Dit is die lees van die Bybel wat uit eerbied vir die gesag van die teks niks meer wil sê as wat die teks self sê nie, ook al word die sin wat die teks sê, nie ten volle verstaan nie. Maar om die gesag van ‘n teks te erken sonder om aan sy seggenskap gehoor te gee, beteken ten diepste weinig of geen eerbied vir die teks nie.”

Fundamentalisme verheerlik die aard van die boek met al sy volkomehede (Vos 2006:1). Hulle benadering van objektiewe akkuraatheid laat weinig plek vir ‘n ander interpretasie. Eerbied vir die teks vra ‘n openheid vir die mening van die ander of die teks. Wanneer ‘n mens iets van ‘n teks wil leer of hoor, moet jy jou deur die teks laat sê. Die andersheid van die teks moet ook erken word. Die andersheid van die teks bied ook die moontlikheid om ‘n mens se siening of mening te wysig of te verander. Die letterlike en fundamentalistiese verstaan, haal poësie, misterie en verwondering uit die Bybel (vgl. Van Wyk 1995:249; Lion-Cachet 1995:36).

Adrio König (Die Kerkbode 8 Desember 2006:7) sluit hierby aan en meen dat Fundamentalisme die krities-denkende mense van die kerk kan vervreem. Verder kan dit ook veroorsaak dat mense op klein besonderhede vashaak en die groter prentjie van die Bybel se boodskap uit die oog verloor.

5.3.3. Internet preke

Waarom beweeg en selfs manipuleer predikers met min of geen goeie eksegetiese inhoud, 'n hele gemeente? Waarom is daar ander, wat met die beste bedoelings en inhoud denkbaar, net nie kontak maak met baie (soms die meeste) van die gelowiges in die erediens nie? Wat is die verhouding tussen persoon, persoonlikheid en prediking? Dan vra Nel (2001a:6) met reg: “Waarom is dit so?”

In 'n poging om te vernuwe en preke te preek wat die gemeente meer aanspreek, is daar predikers wat preke van die internet aflaai.

Dit is nodig dat 'n preek “deur jou moet gaan voordat jy dit aan andere kan gee.” 'n Gereformeerde spiritualiteit maak erns met sy lewende tradisie en die Skrif. In die liturgie kom jou spiritualiteit aan die lig (Vos 2006:1).

Prediking is basies en sentraal in die opbou van 'n gemeente. Dit raak 'n geloofsgemeenskap aan en bring hulle in beweging in God se rigting vir die gemeente as God se geroepenes binne 'n bepaalde konteks (Vos 2006:1). Deur preke van die internet af te laai, gaan die preek nie “deur” jou nie en word die eie bepaalde konteks van die gemeente ook nie in ag geneem nie. Verder kan daar baie vrae gevra word oor die teologie van sekere van die preke.

Miskien is die grootste probleem dat “vernuwing” maklik met “verandering” verwar word. Dalk behoort 'n mens meer in die rigting van “verdieping” te dink. Ou waarhede en gewoontes word “nuut” gesien, gebruik en

geïntegreer in die manier van kerkwees en erediens hou. Dit is nie 'n invoer van 'n ander spiritualiteit nie, maar 'n ontginning of herontdekking of intenser waardering van die genadeskatte wat alreeds aan ons toevertrou is. Vernuwings behoort dalk meer daarvoor te handel om dieper te dink as om anders te doen in die erediens. Egte vernuwings in die kerk is 'n vernuwings van gees (Rom 12:1-2), 'n verandering van lewe (2 Kor 5:11-21), wat sigbaar word in werke van liefde en genade in die lewenskonteks van die gemeente (Rom 12:9 vv). Egte ewangeliiese verandering vind plaas wanneer tekens van hoop opgerig word in die lewens van stukkende, verwaarloosde, gebroke en sondebelaaste mense (Die Kerkbode 22 April 2005:7).

Vernuwings is nie 'n saak wat ligtelik ongeneem kan word nie. Verder is dit noodsaaklik dat vernuwings binne die sfeer van die gereformeerde spiritualiteit van die NG Kerk sal plaasvind.

5.4. Vernuwings binne die gereformeerde spiritualiteit

Ten einde verantwoordelik met vernuwings om te gaan, is dit goed om weer te kyk na wat verstaan word onder die gereformeerde spiritualiteit van die NG Kerk.

Volgens Immink (2003:89) het die gereformeerde tradisie die werk van God in die mens voor oë. Die Heilige Gees is die inwendige leermeester en die gemeenskap met Christus noem hy die inwoning van Christus. Die genade word deur Christus toegeëen. Die mens aanvaar God se vryspraak en dit kry gestalte in die hart en lewe van die mens. Die gedagte is dus dat die mens werklik tot nuwe lewe kom deur die geregtigheid van Christus. Die Woord wek nuwe lewe.

Verder meen Immink (2003:102-103) dat die *kenfunctie* 'n belangrike rol speel in die gereformeerde tradisie. Die mens leer God se goedheid ken met die Heilige Gees as die interne leermeester. Wie Christus ken deel in sy

weldade. Die kennis van God se barmhartigheid word deur die Gees aan ons verstand en hart bekend gemaak. Die Gees rig ons emosies en verstand op die beloftes van God en dan sien ons daarin die liefdevolle ontferming van God.

Die essensie van gereformeerdeheid is 'n vraag wat nie so eenvoudig is om te antwoord nie. Burger (1999:2-3) meen dat die vraag redelik eksklusief in dogmatiese taal beantwoord is in die verlede deur die soganaamde sola's of ander kombinasie van gereformeerde dogmas. Hy werk met vyf grondmotiewe wat hy as die "evidensie binne die Gereformeerde wêreld" het, naamlik:

- Coram Deo: Mense leef nie voor die oë van die kerk nie, maar voor die oë van God.
- Die God voor wie se oë ons leef, is die Lewende God wat Hom in sy Woord aan ons openbaar.
- Die Lewende God roep ons nie uit die lewe weg nie, maar lei ons om in die wêreld vir Hom te leef.
- Die massiewe realiteit van die sonde dreig om elke plan van God en elke poging van mense te verydel.
- Die grootheid van God se genade, krag en heerlikheid, sien ons daarin dat dit telkens groter en meer is as die sonde.

Piet Naudé (Die Kerkbode 10 Junie 2005:11) het 'n artikel geskryf waarin hy poog om 'n duidelike en verstaanbare profiel te teken van 'n gereformeerde verstaan van die evangelie. Dit word in die volgende tien punte saamgevat:

1. Uit 'n historiese perspektief is dit belangrik om te weet dat gereformeerdes stam uit die Protestantisme met sy oorsprong in die 16de-eeu in Europa. Dit ontstaan vanuit die "protesteerders" teen die destydse Rooms-Katolieke Kerk in 'n poging om dit van binne te hervorm. Na 'n bittere stryd loop dit later uit op die vorming van 'n nuwe kerk, aanvanklik die Lutheraanse Gereformeerde kerke en later vele ander.

2. Die Christelike geloof het uit 'n hele paar tradisies ontwikkel, elk met sy eie kenmerke:
 - In die Katolieke en Ortodokse tradisies staan die sakramente sentraal. Die kerklike tradisie is normatief en die kerklike gesag word hiërargies vergestalt.
 - In die Pentekostalistiese tradisie staan die vrye werking van die Gees sentraal. Dit is profetiese insig wat normatief is in elke nuwe tyd. Die kerkverband word onderbeklemtoon ten gunste van vrye individuele gemeentes met sterk leiers.
 - In die Gereformeerde tradisie staan die Bybel sentraal en is die belydenisskrifte, omdat dit met die Bybel ooreenstem, normatief. Die kerklike gesag word Christologies en binne die kerkverband verstaan (Christus is die enigste hoof en kerkleierskap is posisies van diens en nie van heers nie.)
3. Een van die bondigste maniere om die kern van gereformeerdheid uit te druk, is deur die vier “sola’s”:
 - Teenoor die tradisie soos vasgelê in leeruitsprake en kerklike beheer oor die uitleg van die evangelie en teenoor die natuurlike kennis van God, staan ***sola Scriptura*** (“net die Skrif”).
 - Teenoor die bemiddeling deur die priesteramp, staan ***solo Christus*** (“net Christus”).
 - Teenoor enige natuurlike grond waarop God ons sou red, staan ***sola gratia*** (“genade alleen”).
 - Teenoor enige vorm van goeie werk om jou vir God aanvaarbaar te maak, staan ***sola fide*** (“geloof alleen”) (vgl. Burger 1999:2).

Hierdie “sola’s” gee uitdrukking aan die leuse van die Reformasie dat ons altyd weer volgens die Skrif moet reformeer (*semper reformanda*). ‘n Verstokte gereformeerde kerk is dus ‘n teenstrydige begrip.

4. Gereformeerdes wil die Bybel ernstig opneem en glo dat die evangelie nuut in elke tyd en plek gehoor moet word. Daarom is prediking as getroue Skrifuitleg die hart van die erediens.
5. Die kontekstuele verstaan van die Bybel is baie belangrik en die gereformeerde tradisie is die enigste een waarin belydenisskrifte voorkom.
6. Gereformeerdes lees die Bybel as historiese en literêre dokument, ingebed in die kulturele wêreld van die Bybelse tyd. Dit versterk juis die belydenis dat die Bybel God se Woord in mensetaal is.
7. Sou ‘n mens ‘n hermeneutiese sleutel kies waarmee gereformeerdes die Bybel lees, sou die verbondsperspektief ‘n goeie keuse wees. Dit stel gereformeerdes in staat om albei testamente ernstig op te neem, die Drie-eenheid in hul eenheid en onderskeidenheid te aanbid, die verbondsdooop as beste uitdrukking van God se genade te beskou en die doop en nagmaal as twee verbondstekens te gebruik.
8. In die 20ste eeu was daar ‘n sterk opkoms van die Pentekostalistiese tradisie. Daar is beslis klemverskille tussen die pentekostaliste en die gereformeerdes:
 - Betreffende die werking van die Heilige Gees, is daar vir gereformeerdes ‘n enger verbintenis tussen die Gees aan die een kant en God se bekendmaking in Jesus Christus en die Woord aan die ander kant.

- Betreffende die rol van gevoel en emosie staan gereformeerdes versigtig dat die objektiewe beloftes van God as bron en grond van ons geloofsekerheid nie vervang kan word met hoe naby mense aan die Here voel of hoe emosiebelaaie lofprysing en aanbidding is nie.
 - Betreffende die doop staan gereformeerdes by die verbondsdoo as beste uitdrukking van God se liefde buite ons eie wil en keuse.
 - Betreffende die gawes van die Gees, verwerp gereformeerdes een gawe (bv. spreek in tale) as die uitsluitlike teken van Geesvervulling. Klem val daarop dat alle gawes (genesing, lering, ens) tot opbou van die gemeente sal wees, omdat God se Gees self 'n Persoon en dus onverdeelbaar is.
 - Betreffende die opvatting van die plaaslike gemeente, is die gereformeerdes altyd kerk-in-verband en staan hulle afwysend teenoor vorme van kerkplanting wat om welsprekende individue gebou en buite enige verband gestig word. Die eenheid van die verband, en eenheid met die hele Christelike familie is van deurslaggewende belang omdat Christus net een bruid het.
9. Daar is talle lysies beskikbaar van wat “tipies gereformeerde” sou wees. Een terugkerende motief is dat gereformeerdes (op die voetspoor van Calvyn) vas glo dat God se heerskappy oor die ganse skepping en elke dimensie van die samelewing strek. Hier is 'n sterk koninkryksperspektief met 'n wil om die regsweese, die opvoeding, politiek en ekonomie so te omvorm dat dit altyd weer beter aan die Here se wil sal beantwoord.
10. Gereformeerdes het dwarsdeur hulle geskiedenis 'n sterk rol in die ekumene gespeel. Hier is 'n sterk afwysing van 'n sektariese gees

van afskeiding en kerkskeuring, 'n openheid om by ander te leer, en 'n eksplisiete teruggryp op die simbole van die vroeë kerk, te wete die Belydenisse van Nicea en die Apostoliese Geloofsbelydenis.

Die gereformeerde spiritualiteit is die sentrale teologiese konsep waaruit vernuwing binne die NG Kerk behoort plaas te vind. Dit is belangrik veral wanneer daar na lofprijsing en aanbidding gekyk word, want oor hierdie aspek van die erediens is daar groot kontroversie.

5.5. Vernuwing van lof en aanbidding

Daar is 'n baie sterk verband tussen lof en aanbidding en die boodskap van die preek (Long 1988:81). Alles wat Christene doen is geanker in lof en aanbidding. Daar is ook sterk elemente van rituele in 'n erediens van lof en aanbidding. Met rituele word bedoel dat daar sekere elemente is wat redelik vas en onveranderlik bly. Dit sluit nie net die lof en aanbidding in nie, maar ook die hele liturgie (Long 1988:84-86).

Sang en musiek is 'n wesentliche deel van die erediens. Deur die loop van baie eeue het dit op verskillende maniere 'n baie prominente rol in eredienste van verskillende kerke en denominasies gespeel. Die prominente plek wat die orrel as uitvoering- en begeleiding instrument steeds in baie kerke (o.a. NG Kerk) inneem/ingeneem het, is 'n duidelike bewys van die wesentliche aard van musiek in die diens (Calitz 2004:1; vgl. Brink & Brink 1999:161).

Calitz (2004:2-3) meen dat daar spanning onder die "Gereformeerdes" en die "Charismate" in die NG Kerk is. Die "Gereformeerdes" dui op gemeentes en individue wat sang en musiek gebruik soos dit oor dekades soms eeue in die gereformeerde kerk ontwikkel het en deel geword het van die tradisie van die kerk. In hierdie verband dui "charimate" op gemeentes of individue wat afwyk van die tradisionele gebruik van musiek en gebruik maak van nuwer vorme van musiek asook die gebruik van 'n verskeidenheid musiekinstrumente. Daar word ook soms verwys na gemeentes wat "tradisioneel" en "vernuwend"

is. Dit kan meebring dat gemeentes kies om “tradisioneel” of “vernuwend” te wees (vgl. Long 2001:1-2). Verskillende eredienste word gehou en die verskil lê dikwels by die tradisionele liturgie, of die liedere wat gesing word van die amptelike bundels is al dan nie en of die begeleiding met ‘n orrel plaasvind of nie. Bogenoemde kan konstruktief wees asook ‘n verryking en verruiming in albei benaderings veroorsaak. Dit kan egter ook destruktief wees en lei tot onversoembare praktyke en gebruike binne die kerk (vgl. Heitink 2007:246).

Die kerklied het ‘n eie liturgiese aard. Gevolglik behoort nie enige geestelike lied in die erediens gebruik te word nie. ‘n Himnologiese keuring behoort plaas te vind. Die keuring vind na aanleiding van die volgende plaas (Vos 1996d:233-234):

1. Daar behoort rekening gehou te word met die geloofsgemeenskap se reg en opdrag om sy geloofsuitdrukking deur middel van musiek en teologie te artikuleer.
2. Daar behoort na die preparatiewe waarde van die liedere gevra te word. Watter horisonne open die liedere? Wat dra die liedere by tot die verruiming van die bewussyn en identiteit van die gemeente?
3. Die melodie behoort die draer van die teks te wees. Dit moet die teks dien. Die teks behoort verstaanbaar en toeganklik te wees.

Die verdeeldheid rondom sang en musiek in die erediens sou afgewentel kon word na ‘n aantal sake wat deel vorm van ‘n gemeente se kerksang:

- **Musikale aard van die liedere**
Musiekvorme wat tans in die erediens aangetref word, wissel van die Gregoriaanse liedsoort, Anglikaanse “chant” Kantillering en Populêre musiek tot selfs Rock musiek by sekere geleenthede.

- **Inhoud van die liedere**

Die inhoud van die liedere wissel ook baie. Daar is liedere waarvan die teks woordeliks oorgeneem is vanuit die bepaalde Skrifgedeeltes, liedere wat gebaseer is op die boodskap van 'n bepaalde teksgedeelte (parafrase) asook liedere met 'n totaal vrye inhoud.
- **Spiritualiteit gedra deur die liedere**

Verskeie gestaltes van spiritualiteit is tans te bespeur in die NG Kerk. Die kerklike styl ondergaan ingrypende veranderings en 'n populêre aanslag waarby op die individuele godsdienstige ervaring gekonsentreer word, tree op die voorgrond. Hier het die “konserwatiewe evangeliskalies-metodistiese vroomheid” die vernaamste invloed.
- **Instrumente wat gebruik word om liedere te begelei**

Aan die een kant is daar diegene wat meen dat slegs die kerkorrel geskik is vir die begeleiding van die kerklied. Terwyl daar aan die ander kant 'n verskeidenheid instrumente is wat tans in die gemeentes saam met of selfs in plaas van die orrel gebruik word. Daar is selfs talle gemeentes wat die orrel verwyder het uit die kerkgebou.
- **Liggaamsbewegings tydens sing van liedere**

Liggaamsbewegings tydens sang en musiek is baie nou verwant aan die musieksoort, kultuur asook spiritualiteit. Liggaamsbewegings wissel tans van 'n gewone staan- of sithouding tot oë wat gesluit is en hande wat geklap word of in die lug gesteek word.
- **Funksie van lied in liturgie**

In die verskillende kerke of gemeentes word die kerklied verskillend aangewend. In sommige gevalle het die lied 'n simboliese funksie, in ander gevalle 'n retoriese funksie en daar is ook plekke waar dit selfs 'n ekstatische funksie het (Calitz 2004:12-13; vgl. Barnard 2006).

Calitz (2004:12) meen dat sang en musiek in die gereformeerde kerke tans in 'n krisis is: “Vanaf die sewentigerjare het talle gesprekke, plaaslik en oorsee, gehandel oor die krisis waarin Protestantse kerkmusiek geraak het.”

5.6. Verskeie invloede op lof en aanbidding

Die afgelope aantal jare kan verskillende invloede op die lof en aanbidding (voortaan sal net verwys word na aanbidding) van die NG Kerk opgemerk word. Volgens Serfontein (2005:21-22) kan die volgende strominge wat deur die kerk gevloei het en hul merk gelaat het, onderskei word:

5.6.1. Die “praise and worship” beweging

Die wortels van die “praise & worship” beweging lê in die Metodistiese Herlewing van die “Holiness Movement”, wat sedert die middel en laat 1800's in die VSA ontstaan het, asook “African American Worship”, wat 'n uitvloeisel was van slawerny. Die aanbiddings-kenmerke van hierdie beweging was veral 'n klem op die ervaring van die Gees tydens aanbidding. Dit het gepaard gegaan met emosionele, uitbundige en deelnemende aanbidding, asook die gebruik van die liggaam.

Die “praise & worship” beweging het in besonder tot uitdrukking gekom in die charismatiese beweging en die “evangelical spirituality.” Die aanbidding in beweging was selfs meer radikaal as tevore en het onder andere praat in tale, profesie, “sing en lag in die Gees” en die toevoeging van dans behels. Alhoewel hierdie beweging in die jaar 1900 begin het, het dit veral sedert die 1960's 'n groot invloed wêreldwyd gehad – ook op die hoofstroomkerke. Dit is as 'n vars bries beleef teenoor die styfheid wat in hierdie kerke aan die orde was. Die elektroniese media van ons tyd speel 'n rol in die musiek en die aanbidding van die erediens. Die elemente wat hoofstroomkerke hieruit geneem het, was veral die gebruik

van musikale vloei (“free flowing praise”), die beskouing van “worship” as ‘n ontmoeting met God, ruimte vir die gawes van die Gees tydens “worship” en deelnemende “worship” (liggaamlike gebruik) (vgl. Barnard 2006:47-51).

5.6.2. Die “seeker service”

Willow Creek word algemeen beskou as die geboorteplek van die “seeker-beweging”, wat sy wortels het in die herlewingsprediking en evangelisasie in koloniale Amerika. Dit is ‘n benadering wat poog om relevant te wees vir mense buite die kerk, onder andere deur kultureel relevant te wees in hul kommunikasie. Hulle probeer dus iets bied wat die hoorder reeds ken en maak in hierdie opsig veral gebruik van multi-media, die kunste, kontemporêre musiek en tematiese prediking. Hierdie kerke maak ook effektief gebruik van bemarkings- en kerkgroei tegnieke in die proses om nuwe hoorders te bereik.

Die invloed van die “seeker-beweging” op hoofstroomkerke is ooglopend. Verskeie van die kenmerkende elemente uit hierdie benadering word (dikwels onkrities) deur kerke en gemeentes oorgeneem in ‘n poging om kerklos mense te bereik. Die “seeker-beweging” lei in ‘n groot mate tot die relativering van liturgiese tradisie en vra ‘n meer pragmatiese vraag: “Will the liturgy help unbelievers to Christ?” (vgl. Long 2001:5-9).

5.6.3. “Contemporary worship” musiek

Sedert 1970 het “worship” musiek wat beïnvloed en gevorm is deur populêre musiekstyle, stadig maar seker toegang begin kry tot kerke van alle denominasies. Die merkwaardige kenmerk van “contemporary worship” musiek is dat die oorsprong daarvan buite die grense van enige kerkverband lê – dit kom van kommersiële platemaatskappye wat ‘n netwerk van liedjieskrywers, vervaardigers en uitgewers gebruik.

Sedertdien het verskeie kerkgroepe hul eie etiket van “contemporary worship” musiek begin en liedere vir hul eie denominasie begin vervaardig.

Die “contemporary worship” mark is lank reeds die bron vir “worship” musiek in charismatiese kerke en die “seeker-beweging.” Dit het ook reeds ‘n groot invloed op die liedereskat van die hoofstroomkerke en word deur duisende lidmate gesing en geluister. Omdat hierdie musiek ‘n noue assosiasie het met die populêre kultuur is dit gewoonlik gewild onder die jeug, en het dit ongetwyfeld ‘n vormende invloed op hul Godsbeeld en ingesteldheid teenoor aanbidding.

5.6.4. Ander strominge

Ander strominge wat ook moontlik ‘n invloed het op die aanbidding in die hoofstroomkerke word kortliks genoem:

- Etniese en kulturele verskuiwings in die Protestantse wêreld vra vir liturgiese inkulturasie.
- Die Post-Modernisme, met sy klem op ervaring en beeldkultuur, stel bepaalde eise.
- Die populêre kultuur stel ‘n standaard waaraan kerke moeilik voldoen, maar waarmee die kerk tog moet probeer aanklank vind ten einde geloofwaardig te wees vir baie mense.

5.6.5. Verskillende generasies

Saam met dit wat hierbo genoem is kan die verskillende generasies se voorkeure ten opsigte van aanbidding nie misgekyk word nie. In die vorige hoofstuk is die invloed van die generasies breedvoerig bespreek. Daarom word hier net enkele aspekte uitgelig.

Waar ouer generasies bekende liedere wil sing saam met die orrel, wil die “Millenials” “medleys” sing met nuwe koortjies wat herhaal word en deur elektriese kitare, “keyboards” en tromme begelei word. Die jonger generasies wil ‘n meer intieme aanbiddingstyl hê met liedere wat tot God spreek (<http://www.futurechurch.co.za/?itemid=49>).

Die “Boomer-generasie” hou van lewendige, harde musiek “that celebrates God.” Van die ouer generasies hou daarvan om meer formeel oor God te sing. Kerke wat verskeie generasies saam bedien, moet hard werk om iets vir almal daar te hê. Dit lyk asof gefokus moet word op kwaliteit en sensitiwiteit, verskeie style vermeng behoort te word en dat die oue en die nuwe in mekaar vloei. Dit sal ook nodig wees om die verskillende generasies te leer om sensitief te wees vir mekaar en mekaar se voorkeure te respekteer (<http://www.futurechurch.co.za/?itemid=49>).

Long (2001:11-12) is van mening dat “blended worship” nie ‘n goeie opsie is nie. Hy is ‘n voorstander vir totale integrasie. Op die wyse kan die beste uit die nuwe (charismatiese) beweging integreer word met die tradisionele wat ekumenies-vernuwend is sonder om die ryke teologiese en liturgiese erfenis te verwerp. Dit is nie net ‘n stukkie van die een en ‘n deeltjie van die ander nie, maar ‘n volle organiese integrasie. Dit sou beteken dat ‘n verskeidenheid intrumente en die orrel saam in harmonie ‘n groot verskeidenheid musiek kan beoefen (Pieterse 2006b:1). Op die wyse kan verskillende generasies en spiritualiteite aangespreek word tydens die erediens (vgl. Long 2001:61-64).

Die NG Kerk word beslis deur bogenoemde tendense en strominge beïnvloed en dit is noodsaaklik om die implikasies en uitdagings daarvan deeglik te verreken wanneer daar gekyk word na ‘n familie-erediens. Dit wil voorkom of die groot uitdaging daarin lê om te vernuwe, sonder om die identiteit van die kerk in te boet. Soms gebeur dit dat ‘n mens voel dat daar onder die vaandel van “vernuwing” afgewyk word van die gereformeerde belydenis en identiteit.

Dit wil voorkom of Long (2001:11-12, 61-64) met sy **integrasie** moontlikhede op die tafel plaas wat werkbaar kan wees om die balans tussen die uiterstes te vind. Deur die integrasie van die verskillende musiekstyle kan ouer mense nuwe musiek en liedere leer en die jonger mense kan die skatte van ons tradisie leer ken en waardeer en met oorgawe sing (Pieterse 2006b:1).

Om werklik te vernuwe is dit nodig om God se stem te hoor.

5.7. Vernuwing en luister

Ons het geen natuurlike belangstelling in God nie. Vanuit onself is ons nie geneig om na God te luister nie. Inteendeel dit ontbreek ons aan enige geregtigheid. Ons is “doof” vir God. Daarom is “luister na God” nie ‘n tegniese saak nie. Dit gaan nie oor meditasietegnieke of beter leesmetodes nie. Mense kan en wil dikwels nie na God luister nie. Luister is genade. Dit begin by God wat Homself hoorbaar maak. Hy is ‘n God wat praat. Dit word “openbaring” genoem. Die moontlikheid om te luister bestaan net omdat God deur die skepping, Christus en die Skrifte met ons praat. Selfs dan is dit geen waarborg dat die mens op aandag spring en “luister” nie. Selfs die wil om te luister kom van God wat die wedergeboorte in die mens bewerk (Naudé 2006:5).

Luister is harde werk, veral in ‘n erediens. Om aktief te kan luister en die stem van die Here wat die mens kom ontmoet te onderskei van, en te integreer met al die stemme in en om jou is baie moeilik. Soms moet ‘n mens ‘n klomp goed eers vergeet om te kan luister (Wepener 2006:35).

Wepener (2006:35) meen om werklik te luister in die erediens en so God te kan hoor wat die mens daar wil ontmoet, is vergelykbaar met goeie navorsing: “om iets te wil uitvind waarvan jy nie alreeds self die antwoord ken nie.” En as jy nie weet nie en moet uitvind, beteken dit dat jy fyn moet luister.

Daar is ten minste drie plekke waar daar in die erediens probeer moet word om na God te luister (Wepener 2006:36). Hierdie drie plekke is:

- eerste die Bybel,
- daarna die wêreld en
- dan die mense rondom jou in die erediens.

In die erediens spreek die gebed by die opening van die Woord (epiklese) daarvan dat ons die Bybellees en preekluister saam met die Heilige Gees doen. Hierdie gebed help ons om 'n werklike oorgawe te maak en 'n oorgang vanaf net ek alleen, na God, my naaste en ekself, voor ons God se Woord hoor om so die Heilige Gees toe te laat om aan ons 'n houding van nie-weet-nie te gee. 'n Mens hoor die wêreld in die erediens en die verskillende realiteite waarin ons leef en besef dat ons wêreld nie die enigste is nie. Ons ontmoet die mense rondom ons alreeds in die Woord en in die getuïenisse en gebede waar ons die wêreld hoor (Wepener 2006:36).

Egte vernuwing van die erediens veroorsaak vernuwing in die kerk. Waar egte vernuwing in die kerk kom, werk dit ook deur na die erediens. Barnard (1981:63) meen dat die geroep om die vernuwing van die erediens eintlik 'n roep na vernuwing van die kerk is.

Verantwoordelike vernuwing sal waarskynlik by die prediking begin, want dit is die hart van die erediens.

6. DIE PREEK AS DIE HART VAN DIE EREDIENS

'n Preek is veel meer as die oordra van religieuse informasie of as die woorde op 'n geskrewe manuskrip. Dit is eerder 'n woord – en Woordgebeure. God se stem word gehoor in 'n preek. Dit is nie staties, gefikseer in tyd en plek nie, maar histories, kontingent, lewend en verlossend. Preke is meer as begrippe of waarhede op papier. Preke is eerder 'n woord wat tot stem wil kom en so die stemming van die koninkryk van God wil skep (Cilliers 2002:37).

'n Preek is ten diepste dat 'n mens voor God se aangesig kom en deur God persoonlik aangespreek word. Die boodskap van die Bybel vorm die hart van die prediking en so is die prediking weer die hart van die liturgie (Stark 2005b:5).

Onmiddellik na die uitstorting van die Heilige Gees op Pinksterdag begin Petrus om te preek. Die apostels het aanhou preek totdat evangeliste, herders en leraars by hulle oorgeneem het en tot vandag toe in die christelike gemeentes preek. Die inhoud van die prediking is al gou deur die apostels geformuleer (Hand 2:22-36; 3:13-26; 4:8-21). Dit is 'n prediking wat die woorde en dade van God se heilsweg met mense uit die Ou Testament en die woorde en dade van Jesus Christus, soos dit neerslag in die Nuwe Testament gekry het, oordra aan die mense van elke tyd en konteks (Pieterse 2001:18).

Die Gereformeerde siening van die preek is dat dit die verkondiging van die Woord van God is, in die modus van die uitleg en toepassing van die teks, binne die gemeente. Die begrip "uitleg" dui daarop dat 'n gedeelte uit die Bybel verstaan moet word in die konteks van die totstandkoming van die teks, dat die bedoeling van die spesifieke teks verstaan moet word, en dat die boodskap van die teks binne sy verband in die Skrif vasgestel moet word. Die begrip "toepassing" dui daarop dat die spesifieke boodskap wat deur die eksegeese vasgestel is, binne die konkrete situasie van die gemeente as 'n Godswoord vir die hoorders hier en nou aktualiseer moet word (Pieterse 1988:73; vgl. Vos 1999b:120-122).

Prediking is ten diepste nie die verskynsel van 'n bepaalde kultuur wat met verskuiwinge in 'n kultuur met ander kommunikasiemiddele vervang kan word nie. Die plek van die *kerugma* in die gemeente is net soos die gemeente self normatiewe gegewenhede van God aan sy kinders. Ons is met die Woord en die gemeente op weg saam met God (Pieterse 1991:83; Vos 1999b:121).

Daar is geen plaasvervanger vir die persoonlike verhoudinge en persoonlike omgang wat in die pastoraat met gemeentede opgebou en onderhou word

nie. Die prediker behoort in die mense se huise te kom met pastorale besoeke. Daar word die omstandighede van die mense gesien en die nood en behoeftes van aangesig tot aangesig beleef. 'n Pastorale hart en solidariteit met die mense wat aan die prediker toevertrou is, is onontbeerlik. Met die eie konteks moet daar dan 'n spesifieke teks gekies word om uit te preek. Die keuse van 'n teks vir 'n spesifieke Sondag kan volgens 'n leesrooster wees, verband hou met die kerkjaar of dit kan 'n vrye keuse wees. Die prediker moet die Bybel goed ken. As daar spesifieke omstandighede is, moet die prediker die hand vinnig op die regte teks kan lê om dit aan te spreek (Pieterse 2001:19-20; Pieterse 1994:46; vgl. Pieterse 2005a). Stark (2005b:95) stem saam hiermee. Sy beweer dat daar 'n definitiewe korrelasie is tussen die positiewe evaluasie van 'n preek en persoonlike pastorale kontak tussen die pastor en die mense.

Elke luisteraar en elke prediker het hul eie idees rondom prediking. Daar is ervarings, indrukke en so 'n gevoel van algemene kennis teorie oor wat effektiewe prediking is. Hierdie is egter dikwels alles baie vaag (Stark 2005b:95).

Dit wil voorkom of daar 'n paar definitiewe rigtingwysers is van wat oneffektiewe prediking is (Lloyd-Jones 1994:50-52). 'n Preek is nie 'n verhandeling nie. 'n Verhandeling word geskryf om gelees te word, terwyl 'n preek bedoel is om voorgedra te word sodat daarna geluister kan word. 'n Preek is ook nie 'n lesing nie. In 'n lesing word 'n hoeveelheid inligting oorgedra.

In een preek onstaat het tema of het leerstuk vanuit de tekst en de context, en deze illustreren het thema. Dus een preek moet niet beginnen met het onderwerp als zodanig; ze moet beginnen met de Schrift waarin een leerstuk of thema vervat is. En dit leerstuk moet vervolgens behandeld worden tegen die bepaalde achtergrond.

(Lloyd-Jones 1994:51)

Verder is 'n preek ook nie net die verklaring of kommentaar van die teksverse nie. Dit is slegs 'n deel van die preek. 'n Preek behoort oor 'n duidelike vorm of struktuur te beskik waarvan die uitleg slegs 'n deel vorm (Vos 1999b:120-122). Lloyd-Jones (1994:51) vergelyk 'n preek met 'n simfonie: "Een symfonie heeft altijd een vorm, ze heeft haar stemmen delen."

Die betrokkenheid van die preekteks en die werklike situasie van die gemeente is in 'n onlosmaaklike en wisselwerkende verhouding tot mekaar en uiters belangrik. Hier het 'n mens te doen met die hermeneutiese proses, wat die beweging van die inherente dinamiek van die preekteks van die Skrifgeworde Woord tot die verkondigde Woord, begelei. As dit goed geskied, kan die preek 'n egte Woordgebeure wees. Dit is die ontsluiting van die boodskap van die preekteks in die taal en situasie van die konkrete gemeente op so 'n wyse dat die Woord van God in die teks tot spreke kom en deur die gemeente gehoor en geglo word. Hier het ons te doen met 'n paar groothede, naamlik die preekteks (Bybelgebondenheid van die prediking), die gemeente in sy situasie (gemeente-gerigtheid van die prediking), die persoon van die prediker en die gemeentelide as persone. Die prediking word dus nie net deur die teks bepaal nie, maar ook deur die gemeente en die persoon van die prediker (Pieterse 1986:15-16).

Hierby het Martin Luther in die *Deutsche Messe* in 1526 ook die werk van die Heilige Gees beklemtoon (Davis 1983:120): "Unless spiritual knowledge and the Spirit himself speak through the preachers ... the final result will be that everyone preaches his own whims, and instead of the gospel and its exposition we shall again have sermons on blue ducks."

6.1. Hermeneutiese verstaan van die konteks en die teks

Gadamer se siening van die hermeneutiek het 'n belangrike wending gebring ten opsigte van die betekenis van die teks. Hy wys daarop dat verstaan of interpretasie van 'n teks uit die verlede te make het met die konteks waarin

die leser hom/haar bevind. Dit het die implikasie dat betekenis juis as veranderlik gesien word. Elke veranderende konteks waaruit die leser die teks lees het 'n invloed op die verstaan van die teks en dus die betekenis wat die leser aan die teks heg. Die teks het dus in beginsel 'n oneindige aantal betekenis. Verskillende predikers lê in verskillende tye klem op verskillende kante van 'n spesifieke teks (vgl. Gadamer 1975; Pieterse 2001:81).

Volgens Gadamer moet verstaan geskied van tekste uit die verlede wanneer die leser van vandag in hierdie historiese konteks 'n teks lees wat uit 'n ander historiese konteks ontstaan het. Dit is 'n probleem omdat daar 'n tydsgaping is wat leser en teks in hierdie historiese kontekste skei. Daar is dus 'n vreemdheid aan die teks vir die leser van ons eie tyd. Die leser (die subjek in die verstaansproses) en die teks (die objek in die proses) maak saam deel uit van 'n verstaansproses wat soos 'n sirkel tussen historiese kontekste geskied (vgl. Gadamer 1975; Pieterse 2001:81-82).

Elke historiese konteks vorm sy eie verstaanshorison. Betekenis en die begrip van die betekenis deur die leser verbind teks en leser met hul eie historiese verstaanshorisonne sodat die horisonne effens oor mekaar skuif en verstaan moontlik word. Die mens is dus deel van die historiese proses van verstaan. Op hierdie wyse vorm ons interpretasie vandag deel van die historiese proses van verstaan wat soos die skakels van 'n ketting aan mekaar verbind word. Ons staan dus in 'n tradisie van die verstaan van byvoorbeeld die tekste van die Bybel. Die tradisie het ons begrippe, sieninge en wyse van verstaan geslyp. As ons 'n teks gaan interpreteer maak ons deel uit van die teks wat ons gaan interpreteer. Gadamer is van mening dat alle verstaan en interpretasie op sigself al toepassing, *applicatio* is. Hermeneutiek in die sin van om 'n teks uit die verlede te verstaan is toepassingshermeneutiek (vgl. Gadamer 1975; Pieterse 2001:81-82).

Ricoeur sluit by Gadamer aan maar bou sy opvattinge verder uit en kom met nuwe insigte. Sy belangstelling in die hermeneutiek word gewek deur sy filosofiese soeke na die menslike vryheid en die aard van menswees. Hy maak 'n verskil tussen gesproke en geskrewe taal. Taalgebruik is 'n gebeure

wat in die hede geskied. Wanneer 'n spreker praat, is dit 'n verbale uitdrukking van 'n bedoeling. Skrif is 'n fiksasie van gesproke taal. Ricoeur maak 'n deeglike analise van die verandering en oorgang van gesproke taal na geskrewe taal en die oorgang na die interpretasie van die teks (vgl. Ricoeur 1976; Ricoeur 1984; Pieterse 2001:83-85; Vos 1996a:59-61).

Elke teks word vooraf gegaan deur prefiguratie. Wanneer 'n mens met 'n verhaal in 'n teks te doen kry, is die ontstaan daarvan te wyte aan die werklikheid waarin handeling geskied wat vertelstof bied. Konfiguratie vind plaas wanneer die outeur dit opskryf, en wanneer die leser dit verstaan is dit refiguratie. Eintlik is die toe-eiening van die teks die voorwaarde vir die vind van betekenis in die teks. Sonder toepassing op die eie situasie het die teks vir 'n spesifieke leser nog geen betekenis nie. Om die teks toe te pas in jou eie omstandighede beteken nie dat dit "aangepas" word by jou nie. Intendeel, toepassing beteken dat die leser hom/haar moet oopstel vir die wêreld wat die teks aanbied. Verstaan geskied wanneer die leser die ander, vreemde, "self" van die teks ontvang uit die wêreld van die teks wat tot hom/haar aangebied word. Toepassing is die toe-eiening en ontvang van hierdie nuwe "self", of eiendomlikheid van die teks wat jou 'n ander siening van jou situasie gee, wat jou tot handeling beweeg, of jou 'n nuwe verhaal in jou konteks vanuit die verhaal van die konteks van die teks laat maak (vgl. Ricoeur 1984; Pieterse 2001:83-85; Vos 1996a:59-61).

Die hermeneutiese interaksie met die teks het 'n homileet nodig wat nie net deel word van die wêreld van die teks nie, maar ook deel is van die beleweniswêreld van die luisteraar. Sosioloë verseker ons dat die strukture van die moderne wêreld voortdurend verander. Die strukture is gebaseer op 'n hoë mate van differensiasie en individualisering. Verder word sterk klem geplaas op die kompetisie tussen individue. Vos (2005:289) wys daarop dat die beleweniswêreld van 'n mens omskryf kan word as die wêreld waarin 'n mens dink, beleef en glo. Dit is die manier waarop hulle die verhoudings in die gemeenskap ervaar.

Die homileet moet uit sy pad gaan om die luisteraars se ervaringswêreld so goed as moontlik te verstaan. Hy/sy moet ook die emosionele staat van die luisteraar verstaan (Vos 2005:291).

Wanneer 'n mens 'n preek maak, geskied dit as 'n hermeneutiese proses, of in ander woorde, 'n verstaansproses. Vanuit die perspektief van die prediking begin hierdie proses by die situasie van die gemeentelede. Die prediker moet die hoorders, hulle omstandighede, ervarings, behoeftes en probleme deeglik ken. Hy/sy moet dit eksistensiel ken. Dit beteken dat die prediker dit sy/haar eie moet maak. Dit moet 'n mens se hele wese deurdrenk. Die homileet moet die konteks van die mense deurleef ken. Sosiale analises moet deur die prediker en die gemeente van hulle eie gemeentlike situasies gemaak word (Pieterse 2001:19; Long 1994:109).

Hermeneutiek is volgens Paul Ricoeur ten diepste bestaansuitleg. “Hy ontwikkel 'n tekstuele antropologie, waar die vraag: ‘Wat beteken dit om mens te wees?’ vanuit die wêreld van die teks te beantwoord word ‘... the text is the mediation by which we understand ourselves’” (Vos 1996a:58).

Teksuitleg is nie 'n proses wat ons afhandel of 'n ontwikkelingsfase wat ons ontgroeï nie. Dit is 'n werklikheid waarmee ons altyd sal saamleef. Hierdie voortgaande uitleg impliseer dat betekenis ons bly ontwyk en dat die verstaansproses nooit afgesluit word nie (Vos 1996a:58).

Die opdrag om te preek kom uit die Bybel en die inhoud van die prediking is die blye boodskap van die Bybel. Die boodskap moet egter lewend, aktueel en tot die hoorder in sy/haar spesifieke omstandighede spreek. Die hoorder moet hulself en hul situasie in die boodskap van die preek herken. Die hermeneutiek, die proses van verstaan, help die prediker om die boodskap van die Bybel aktueel in die situasie van die gemeente te preek (Pieterse 2001:19).

Volgens Pieterse (2001:19-23) geskied die hermeneutiese proses in die prediking in die volgende stappe:

1. Die proses begin by die situasie van die gemeentede. Die prediker moet die hoorders in hul omstandighede, behoeftes en probleme goed ken.
2. Met die konteks in gedagte, word die spesifieke teks gekies waaroor gepreek gaan word.
3. Die teks wat ons met ons eie wêreld ontmoet, het egter ook 'n wêreld wat agter die teks lê. Dit lê nou voor ons in die Bybel in sy finale gestalte wat deur baie eeue gevorm is. Deur middel van eksegetiese metodes wat histories te werk gaan word baie lig op die teks gewerp. Die prediker moet deur eksegeese die boodskap van die teks probeer verstaan. Wanneer die prediker die boodskap van die teks vir die preek Sondag oordink, moet daar ook doelbewus aan die hoorders in die spesifieke gemeente waar gepreek gaan word, gedink word.
4. In die hermeneutiese proses moet die prediker hom-/haarself voortdurend verplaas in die wêreld van die gemeente na die wêreld van die teks en weer van die wêreld van die teks na die wêreld van die gemeente vandag. Die prediker as hermeneut is 'n boodskapper wat heen en weer tussen teks en konteks beweeg totdat die twee wêrelde oormekaar skuif en die boodskap van die teks deursigtig word binne die konteks van die gemeente. Dit is 'n proses van nadenke, gebed en meditasie. Hierdie is 'n proses wat nie in 'n dag plaasvind nie. Die boodskap van God wat in die teks is, is dinamies. Wanneer die prediker lank genoeg met die teks besig is, begin die teks om die prediker aan te spreek. Die teks deurlig die prediker se hele bestaan. Soms troos dit, soms kritiseer dit, soms roep dit tot bekering, soms leer dit en soms wys dit die koers aan. Wanneer die teks so met jou praat en iets aan jou doen, kan jy as getuie van jou ervaring met die teks dit gaan preek.

5. Met die boodskap van die teks helder in die prediker se gemoed, moet hy/sy nou 'n duidelike blikrigting, intensie of skopus vir die teks kry. Wat wil die teks doen of preek? Wanneer die boodskap van die teks met sy intensie duidelik neergeskryf is, kan die preekdoel neergeskryf word. So 'n preekdoel help om doelgerig te preek en die gemeente tot op 'n punt te neem waar die boodskap duidelik oorgedra kan word.
6. Dit is goed om 'n preektema neer te skryf wat duidelik sê waaroor die boodskap van die preek gaan. Dit vat die boodskap van die teks saam en pas dit op die gemeente toe.
7. Sodra die preektema daar is, kan 'n skema opgestel word wat as die basis van die preek kan dien.

Met hierdie stappe is die prediker besig om vanaf sy/haar eie situasie na 'n ontmoeting met die teks te gaan. Die boodskap van die teks, die intensie van die teks, die preekdoel en die preekskema help om noukeurig dit te sê wat die teks wil sê. Dit dra by om so suiwer moontlik die boodskap aan die gemeente oor te bring.

Kontemporêre homiletiek wys 'n verskeidenheid van insigte en handeling met verskillende voorveronderstellings. Op hierdie stadium is daar nie een teorie wat die homiletiese diskoers oorheers nie. Gedurende die eerste paar jaar van die nuwe millineum het die homiletiek verder weg beweeg van die *logos* van die moderniste na die *poetics* van die post-modernisme en nog verder na die luisteraar. Dit gaan meer oor hoe geloof bepaal word by die luisteraar (Immink 2004:89).

Die basiese vraag bly egter dieselfde, naamlik: Hoe behoort ons die teks van die Bybel te lees? Wat is die rol van die menslike ervaring in die teologiese diskoers? Immink (2003:90) meen dat 'n prediker nie net eksegetiese en pastorale vaardighede nodig het nie, maar ook die vermoë om goed te

kommunikeer. Teorieë van taal, die retoriek en kommunikasie is daarom deel van die homiletiek. Die teologie kan egter nooit hieruit weggelaat word nie.

Die homiletiek word nou verweef tussen die teoretiese refleksie van die evangelie en die menslike wetenskappe. Die prediking van die Woord bring na vore die teenwoordigheid van die verlossende krag van God. Alhoewel prediking as 'n stuk taal en kommunikasie gesien word, is dit nou verweef met die opstandingsverhaal wat dit verkondig (Immink 2003:91-92).

6.2. Die hermeneutiek van die hoorder

In die verlede is die homiletiek ten opsigte van die hermeneutiek hoofsaaklik toegespits op die prediker se verstaan van die teks met die oog op die preek. Daar is baie min aandag geskenk aan die hermeneutiese proses wat tussen die boodskap van die preek en die hoorders afspeel. Die preek is gerig op die gemeente en deur die gemeente op die wêreld. Daarom is dit noodsaaklik dat die verstaan deur die hoorder van die preek in ag geneem moet word. Die hoorder van die preek interpreteer dit volgens vorige ervarings (Pieterse 1991:97).

Daar is min homiletici wat meer aandag aan die rol van die hoorder in die prediking gegee het as Lucy Atkinson Rose (1997). Sy lê klem op 'n "conversational homiletic that seeks to be communal, nonhierarchical, personal, inclusive and scriptural". Haar werk begin met kritiek teen die groot benaderings van die twintigste eeu wat sy as "traditional, sacred rhetoric, kerygmatic, en transformationi", beskryf (Rose 1997:112).

Die volgende leemtes is raakgesien (Rose 1997:89-91):

1. Die gaping wat veronderstel word tussen die gemeente en die prediker.
2. Die naïewe vertrouwe in die neutraliteit van die taal.

3. Die onkritiese aanname van die universele kwaliteit van waarheid.

In 'n poging om bogenoemde leemtes aan te vul het sy 'n metode van prediking voorgestel wat sy beskryf as “conversational” (Rose 1997:4). Met die “kerugmatiese” en “tradisionele” prediking is dit die prediker wat die waarheid moet bring en vir God moet praat. Dit veronderstel dat die prediking 'n eenrigting verkeer is waar die hoorder net stil sit en die ontvanger is. Deur na die prediking as 'n “conversation” te verwys, wil sy die gaping verminder. Sy herinner ons dat beide die leraar en gemeente deel is van die liggaam van Christus. Leraars behoort die gemeente in te trek by die interpretasie van die boodskap deur preekwerkgroepe (Rose 1997:101; vgl. Lose 2003:127).

Sonde het die kennis van die wêreld, onself en God verdraai. Daarom is daar geen absolute “waarheid” nie. In die plek daarvan word die volgende voorgestel: “Preaching is about tentative interpretations, proposals that invite counterproposals, and the preacher’s wagers as genuine convictions placed in conversation with the wagers of others” (Lose 2003:128-129).

Prediking is 'n interpretasie nie net as gevolg van ons beperkte kennis nie, maar ook omdat ons, onself nie kan losmaak van ons konteks, perspektief en self-belange, nie. In prediking gaan dit nie soseer oor die “waarheid” wat verkondig moet word nie, maar eerder daaroor om “betekenis” in die lewe te soek (Lose 2003:130; vgl. Joubert 2005:28-30).

Die hoorder selekteer en gee aandag aan sekere dinge wat die prediker sê. Dit beteken dat die hoorder deur filters kyk en luister en selektief onthou (net wat “pas” word ontvang). Dit waarvan kennis geneem word in die preek, word verder deur vrye assosiasie gekombineer met hul eie opvattinge en ervarings. Daar vind dus 'n soort reduksieproses by die hoorder van die preek plaas. Dit gebeur deurdat die hoorder 'n eie verstaan en toepassing maak na aanleiding van dit wat gehoor word, wat in sy/haar lewenswerklikheid sin maak en in lyn is met sy/haar eie waardesisteem en ervaringswêreld. Die resultaat hiervan is

dikwels 'n heel ander "teks" as die inhoud van die prediker se preek (Pieterse 1991:104).

6.3. Die hart van kommunikasie is dialoog

Prediking is 'n inter- en intra-menslike handeling of diskoers. Wanneer 'n mens oor prediking dink, is dit nodig om die psigo-sosiale struktuur van die diskoers in gedagte te hou. Die kommunikasie is altyd kontekstueel. Verder moet in gedagte gehou word dat die menslike diskoers funksioneer as *intermediar*. Die menslike diskoers speel dus 'n bemiddelende rol ten opsigte van die kommunikasie met God. Prediking is ook 'n dialogiese gebeurde. Homiliete moet aandag gee aan die belewenisse, vrae en gelowe van die hoorders. Die hoorders moet 'n aktiewe rol in die prediking speel. Hy of sy voltooi die boodskap (Immink & Pleizier 2005:82; vgl. Nell 1996:183-184).

Prediking is dus die kommunikatiewe gebeurde wat plaasvind binne die konteks van die sakramente en liturgiese lewe van die kerk. Die taal van die prediking is altyd gekoppel aan die taal van die Skrif en die tradisie. Prediking behoort daarom verstaan te word as 'n teologiese diskoers. Prediking is Bybels wanneer dit getrou is aan die getuienis van die Bybel ten opsigte van God en sy verhouding met die wêreld soos geopenbaar in Jesus Christus. As kommunikatiewe gebeurde moet die preek ook dogmaties wees. Dogmaties in die sin dat dit verwoord wat die Christelike gemeenskap formuleer as waar omtrent God en die wêreld. Die taal van die preek moet nie verval in algemene waarhede omtrent God en die wêreld nie. Dit moet spesifiek aandag gee aan die gegewens van die teks (Chia 2005:146).

'n Preek is 'n kommunikasie gebeurde waar daar ten minste vier stemme op 'n teologiese wyse inmekaar geweef moet word (Cilliers 2002:32). Hierdie vier stemme is:

- Die stem van die prediker;
- Die stem van die Bybelse teks;

- Die stem van die gemeente;
- God se stem.

Prediking is 'n skakel van kommunikasie om God se boodskap na die gemeente te bring. Sweazey (1976:49-50) omskryf die kerugmatiese ketting soos volg:

1. Dit begin by God. Hy het kanale geskep waardeur Hy met die mens praat. Een hiervan is dat Hy boodskappers gebruik om hierdie boodskap te encodeer en verstaanbaar te maak vir die ontvangers. Die ontvangers se persoonlikheid kleur die beelde en konsepte sodat die boodskap vir hom/haar betekenis kry.
2. Nou is dit die taak van die boodskapper (profeet) om die boodskap om te sit sodat dit sy tydgenote aanspreek. Die profeet kan gebruik maak van verskillende literatuurvorms. Dink maar aan die Psalms en Paulus se briewe.
3. Die tydgenote het die boodskap aangegee deur die Bybel. Die Bybel is die bron waarvan die prediker vandag af werk.
4. Die prediker moet die boodskap soos in die Bybel gevind, encodeer en dit vir die gemeente in 'n preek bring.
5. Reg deur die Nuwe Testament is die ontvanger nooit in 'n doodloopstraat nie. Die boodskap word altyd ontvang met die doel om dit ook met ander te deel.

Die preek is 'n kommunikasiemiddel ten spyte van alle blokkasies wat daar in die kommunikasiekanale mag voorkom. In die gewone kommunikasieproses, wanneer mense gesels, word die rolle van sender en ontvanger gedurig gewissel. In 'n preek bly die prediker altyd die sender. Die prediker dekodeer die boodskap van die Bybel met behulp van die teologie, eksegetiese en

hermeneuse. Die prediker kan moontlik beleef vanuit die konsentrasie van die gemeente dat daar kontak gemaak word met die hoorders, maar daar bestaan steeds 'n risiko dat hy/sy misverstaan kan word. Die prediker gebruik woorde om die boodskap oor te dra. Die keuse van elke woord is uiters belangrik, want daar kan maklik misverstande insluip wanneer woorde verkeerd verstaan word. Die liggaamstaal en gesigsuitdrukking van die prediker behoort die woorde te ondersteun. Die hele doel van die prediking is om die hoorder te oortuig, in te lig, toe te rus, te motiveer en/of te inspireer. Die boodskap moet nie net gehoor word nie, maar ook die hoorder se eie gemaak word, ten einde hul aan te spoor tot aksie (Müller 1983:91).

Afgesien van die gevare wat geen of gebrekkige terugvoering oplewer soos in die geval van 'n preek, aktiveer 'n monologiese medium mense nie maklik tot daad nie. 'n Moontlike oplossing hiervoor is nie manipulasie nie. 'n Prediker wat massa histerie, vrees of goedkoop sentiment gebruik vir sy eie doelwitte, is besig om kommunikasievaardighede te misbruik. Die prediker kry tog reaksie in die vorm van dit wat gedurende en ook na 'n erediens gebeur. Hier kan gedink word aan fronse, ander gesigsuitdrukkings en mense wat op hul horlosies kyk. Dit wat mense by die kerkdeure sê is ook belangrik. Op hierdie wyse kry die prediker tog terugvoer (Müller 1983:91-92; Sweazey 1976:50-56).

Müller (1983:93) meen egter dat massakommunikasie mense nie oorreed tot nuwe gesindhede of oortuigings nie, maar hoogstens dien om mense in hul bestaande oortuigings te versterk.

Cilliers (2002:35-36) noem vier aspekte wat kan bydra dat die prediking as deel van die kommunikasiegebeure kan skade lei:

- As die prediker sy of haar eie stem (of geselekteerde teologiese temas) liefhet bo enigiets anders. Dit smoor die prediker se stem sowel as die ander stemme in die preek en dit word 'n alleenspraak.

- As die preek bloot uit “korrekte eksegesi” van die Bybelteks bestaan word dit onmenslik. Dit is dan sonder die vlees-en-bloed-getuigenis van die prediker en die konteks van die gemeente – dikwels onder die illusie dat dit “net die Bybel is” wat verkondig word.
- As die stem van die gemeente oftewel die konteks, alle ander stemme oordonder. Op die oog af kan sulke preke aktueel klink, maar die uiteinde is dat die evangelie-vir-die-tyd verlore gaan.
- As die prediker “die stem van God” voorhou asof dit loodreg uit die hemel na ons toe kom, sonder enige menslike of kontekstuele verpakking. Die gevaar is dikwels dat sulke predikers geen teenpraak of teenstem duld nie, dat hulle nie leerbaar is nie en trouens dikwels hulle eie bedieningsonbevoegdheid agter ‘n waas van goddelikheid wil verberg.

Die prediker moet die ou-ou verhaal van die Bybel omskep in ‘n nuwe lied vir die hoorders (Dykstra 2001:109). Ten einde dit te kan doen moet daar tussen baie stemme onderskei word sodat daar ‘n ontmoeting tussen God en mens kan plaasvind waartydens die mense beleef dat hulle aangespreek word deur die prediking.

7. PREKE WAT MENSE AANSPREEK

Die meeste predikante wil graag preke preek wat mense in hul onmiddellike leefwêreld aanspreek. Dit is verantwoordelike hermeneutiek om die brug te slaan van die Bybelse leefwêreld na vandag se moderne leefwêreld (Van der Merwe 2005:27; Long 1988:15-16).

Wat is die geheim van prediking? Cilliers (2002:35) beskryf dit soos volg: “Die geheim van prediking is ten diepste ‘n pneumatologiese geheim.” Hy skryf dat die geloofsbelydenis waar is en net beaam kan word maar dit help metodologies nie veel nie. “Is dit nie juis die pneumatologie wat aan ons die

vryheid skenk om hierdie soeke en verwagting metodologies in te kleur nie? Gees en metode mag nooit tenoor mekaar staan nie.”

In die voorwoord van ‘n preekbundel “Geboorte en kindwees” staan die volgende:

Die prediking is in ‘n krisis, nie omdat daar nie moeite gedoen word met preke nie, ook nie omdat die preke swak voorberei is en sonder oortuiging gelewer word nie. Die prediking is in ‘n krisis omdat die vrae van die dag nie daarin aangespreek word nie. Dit waaroor die koerante skryf en waaroor die televisiedebatte gevoer word, vind nie werklik weerklank in die prediking nie. Daar is dus ‘n gebrek aan aktualiteit. Die dominees is ernstig en geïnspireerd, maar klim van die kansels af en kant nog wal is geraak. Baie van die vraagstukke van die dag, het nie in die Bybelse tyd bestaan nie en kom nie as sodanig in die Bybel aan die orde nie. Sulke Bybelse beginsels moet langs omweë gesoek en geaktualiseer word. Dit is ‘n moeisame pad en predikers kan nie altyd kwalik geneem word omdat hulle dit nie aandurf nie.

(Vos en Müller 1989)

Augustinus (Long 1988:20-25) het gevoel dat die preek sy doel bereik het wanneer hy die volgende kommentaar gehoor het: “I learned something today; I was moved by what you said: and I had to do something about it.” Hierdeur het hy dit duidelik gemaak dat daar ‘n lerende verantwoordelikheid vanaf die kansel is. Verder is dit ook goed as die emosionele behoeftes van die hoorders aangespreek word. Dit is wanneer mense aangemoedig word tot dissipelskap en om gehoorsaam lewensveranderinge te maak na aanleiding van ‘n preek.

Van der Merwe (2005:27) skryf dat die verkeer wat op die hermeneutiese brug loop, nou al weer net een rigting gaan. Die moderne leefwêreld storm in die

Bybelse teks in en sif links en regs – “Hierdie gedeelte praat met ons vandag”, “nee jammer, hierdie is regtig onprakties.” “Die punt was nooit dat ons kultuur die Bybel moes lees nie; juis andersom – die Bybel lees ons kultuur!”

Deur “kontemporalisties” te preek, kan ons vergeet dat die Bybel nie soseer met ons moderne kultuur wil praat nie, as dat dit ons moderne kultuur tot bekering wil bring. Ons moderne kultuur is nie net asemrowende tegnologiese ontwikkelinge nie. Dit is ook die gewelddadigste tydperk in mense heugenis en ‘n kultuur wat nog bitter weinig kon doen aan ongekende armoede (Van der Merwe 2005:27).

Nel (2001a:10) noem dat baie persone nie meer (gereeld) eredienste bywoon nie, omdat hulle voel dat die prediking volgens hulle net nie op standaard is nie. Baie mense het weggegaan en gaan weg uit gemeentes, as gevolg van die prediking. Baie het al teruggekóm en kom terug as gevolg van die prediking. Dit is so dat die mense wat in die banke sit die beste weet hoe predikante preek en hoe effektief of oneffektief hulle kommunikeer. Die prediker is die enigste wat nadat hier baie oor gepraat is, iets hieraan kan doen. Prediking is die verantwoordelikheid van die prediker.

Van Wyk (2002:5) meen dat prediking meermale irrelevant is, omdat die prediker vashaak by die historiese tyd van die teks self of die prediker nie die leefwêreld van die hoorder effektief in die Bybelteks laat meesprek nie. Die prediking behoort konkreet, relevant, eietydse en evangelies te wees, anders slaag dit nie daarin om mense in verwondering voor God te laat staan nie.

‘n Nuwe generasie jongmense en jong ouers van families met ‘n nuwe houding en lewensuitkyk sit deesdae in die kerke wanneer gepreek word. Hulle vra nie of iets waar is nie, maar of dit werk. Waarheid is relatief en daarom hang hulle ‘n individuele moraliteit aan. Die fokus is weg van die objektiewe en is voluit op die subjek – op die mens self met sy voorveronderstellings, gevoel, geloof en eie soort spiritualiteit (Pieterse 2005a:414).

Dit is dus geen wonder dat daar baie klem gelê word op die emosie en ervaring van die mens en al minder op die kennis van ons gereformeerde leer as die interpretasie van die onderwysing van die Skrif nie. Skriftuurlike kennis van God en onself, as 'n basis vir die prediking waarin die “sola-gratia-ervaring” van 'n ontmoeting met God as regverdigmakende God deur die geloof alleen gebeur, is besig om by moderne hoorders van die skerms te verdwyn. Onder die lidmate speel die emosionele en ervaringsgodsdienst dus 'n veel groter rol as die meer gereformeerde bedieningstyl wat die predikante in die gemeentes handhaaf (Pieterse 2005a:414).

Die veranderende lewensbeskouings en die tydgees het 'n invloed op die lees van die Bybel en die Skrifkennis van selfs kerklidmate. Die gesag van die Skrif word bevraagteken in teologiese kringe. Lidmate twyfel of die Skrif en die evangelie nog betroubaar is in die lig van hierdie diskussie wat ook in die koerante gevoer word. 'n Uitvloeisel van hierdie tydgees is die verminderende lees van die Bybel (Pieterse 2005a:415).

Die vraag is dus of die gereformeerde insig – dat kennis van God en van onself in ons toestand voor God 'n rol in die ontmoetingsgebeure met God in die prediking speel – met hierdie tendens van verminderende Skrifkennis, nie onder druk kom nie. Godskennis is kennis wat voortvloei uit ons vertroue op God en gehoorsaamheid aan God. Dit is geloof wat opsoek is na verstaan. Ons kan God nie deurgrond nie, maar omdat ons op Hom vertrou, is daar 'n strewe na steeds dieper insig en begrip. Hierin speel die prediking 'n belangrike rol. Deur die prediking van die Woord en die werk van die Gees ervaar ons hierdie kennis as eksistensiële kennis. Ons verstaan die Skrif as boodskap dus as Christus alleen, genade alleen en geloof alleen as die heilsweg in ons ontmoeting met God in die prediking deur die werk van die Gees (Pieterse 2005a:416; vgl. Vos 1999b:126-127).

Ongeag die siening van die eksegetiese sal die teks van God se woorde, handeling en beloftes getuig, omdat ons bely dat die Gees daarin werksaam is en was. Deur die Gees sal God se woord deur hermeneuse en homilese 'n preek word waarin oor God gepraat word op so 'n wyse dat die gelowige

gemeente Hom in daardie gebeure kan ontmoet. Die ontmoetingsgebeure word dus ervaar deur die Gees wat teks en hoorder verbind en die heil in Christus toepas in die harte van die gelowiges.

8. PREDIKING EN ERVARING

Wat is ervaring? Dit is 'n vraag wat ons nie dikwels vra nie. In ons elke dag se lewe is ervaring net die teenswoordige. 'n Teoloog verbind hierdie vraag onmiddelik met die Bybelse teks. Dink maar aan die Emmausgangers wat van Jerusalem oppad was (Lukas 24:13-35). "Experience results from experience and creates new experience. So we can say, 'Experience is a way – the way from experience to experience'" (Grözinger 2005:1; vgl. Vos 1999b:126).

Ervaring bestaan uit tyd en ruimte. Hierdie tyd en ruimte is nie *quasi* leë ruimtes en leë spasies nie, maar aan spesifieke tyd en ruimte gekoppel. Gevolglik sou gesê kon word dat ervaring verbind word aan 'n spesifieke plek en gebeure. Hierdie spesifieke plek en gebeure skep dan sekere ervarings. Met die Emmausgangers in gedagte sou mens kon sê dat hulle van Jerusalem wou wegkom, want dit is die plek waar Jesus gesterf het. Die plek waar hulle hoop verloor het en gevoel het dat daar geen toekoms is nie. Hulle wil wegkom van die ervaring en soek na 'n nuwe, beter ervaring (Grözinger 2005:1-2).

Daarom sou gesê kan word dat prediking as die vorming van ervaring behoort te kyk na die plekke waar mense leef en na die gebeure waardeur mense geraak word. Ervaring is die verbintenis tussen ruimte, gebeure en taal. In hierdie sin sal interpretasie die verbintenis beteken. Interpretasie beteken om die ruimte en gebeure aan vorige ervarings te koppel. Een van die mees belangrikste maniere waarop ervarings gebou word, is stories en simbole (Grözinger 2005:2-3; Vos 1999b:126-127; vgl. Heitink 1993:254-255).

Prediking is ook 'n proses wat na nuwe ervarings soek. Nie die luisteraars of die predikers gaan onveranderd deur die proses nie. Prediking vorm en verander die uitkyk op die wêreld en die beeld wat ons van onself het. Hierdie is 'n voortdurende ervaring waar daar van die een ervaring na die volgende beweeg word. "Preaching seeks for new experience" (Grözinger 2005:4-5).

Nadat 'n mens kennis van God opgedoen het deur die Skrif, ervaar 'n persoon 'n geloofsontmoeting met Hom. Daar is dus 'n interaksie tussen geloof en ervaring. Calvin praat van twee leermeesteresse (*magistrae*) wat kennis van die drie-enige God verskaf: Skrif en ervaring. Dit beteken nie dat daar naas die Skrif nog 'n bron van Godskennis is nie. Dit beteken dat die Skrifkennis in die geloofsontmoeting in die erediens eksistensiële kennis is (Pieterse 2005a:418).

Gemeentes het 'n behoefte aan goed deurdagte prediking. Boodskappe moet geloofwaardig wees (Long 1989:20). Dit kan soms gebeur dat predikers vergeet dat hulle deel is van die liggaam van Christus vir wie hulle die boodskap moet bring en dat dit hulle is wat hom/haar toestemming gegee het om te preek (Long 1989:13).

In protestantse prediking word daar dikwels 'n groot klomp inligting weergegee. Mens sou dit lerende prediking kan noem. Hierdie prediking is baie kognitief en lê groot klem op die verstand van die mens. Hiermee saam is daar ook 'n emosionele en appellerende inslag waardeur mense opgeroep word tot bekering en 'n veranderende lewenshouding. Dit sal dan ook ruimte maak vir die emosionele sy van die mens (Dingemans 1991:194; vgl. ook Oskamp & Schuman 1998:78).

Die prediker gaan na die Bybel nie net as gelowige nie maar ook as teoloog, soekende na God se boodskap vir sy kerk (Long 1989:54). Die Bybel is aan 'n spesifieke groep mense in bepaalde omstandighede geskryf. Wanneer predikers na die Bybel gaan nie net om 'n preek te kry nie, maar ook om self

die stem van die Here te hoor, sal hulle ervaar dat hulle aangespreek word en dat hulle ook 'n boodskap vir die gemeente kry (Long 1989:55-56).

'n Preek kan die hoorders help om 'n gedeelte beter te verstaan sowel as om self iets daarvan te ervaar. Die belewenis ervaring word dikwels aangehelp deur spesiale "taal" soos om gebruik te maak van beelde, stories, gedigte of selfs stiltes (Long 1989:125).

Om te kan preek moet 'n predikant insig hê in die kultuur, sosiologie en ekonomie van die mense. Dit is nodig om te weet hoe hulle hul tyd verwyd as hulle nie in die kerk is nie, watter soort films sowel as televisie programme hulle kyk en die boeke wat hul lees. Verder moet die predikant as pastor die gemeente ken. Hy/sy moet weet wat die vreugdes, hartseer, probleme en nood van die mense is. Hiermee sou 'n preekwerkgroep natuurlik van groot hulp kan wees (Dingemans 1991:184-185).

Wagner (1983:97) het met sy navorsing rondom preekwerkgroepe bevind dat die lidmate wat betrokke is by die groepsbespreking beter na die preek luister, baie meer betrokke is by die preekgebeure en dus 'n dieper ervaring het.

Die prediker behoort ook te glo in die krag van die Woord. Iewers word die mens se woord en hul gematigde prediking verbind met die krag van die Woord van God. Op 'n spesifieke manier is daar woorde wat oorgeneem is uit die evangelie, hul Skrif-geleende taal, menslike ervaring en lewensverhale. Dit is alles deel van die voortgaande gesprek tussen God en die mens. Prediking is 'n spesifieke deel van die kommunikasie. Dit is deel van die lewende Woord. Prediking dra die belofte dat 'n mens in kontak kan kom met die lewende God deur die krag van die Heilige Gees (Stark 2005b:91). Dit beteken egter nie dat die prediker nie baie goed behoort voor te berei nie. Lloyd-Jones (1994:203) beskryf dit soos volg: "Zorgvuldige voorbereiding en de zalving van de Heilige Geest moeten nooit als alternatieven beskouwd worden maar moeten elkaar aanvullen."

9. PREDIKING IN 'N WÊRELD MET BAIE KONFLIK

Die wêreld waarin ons leef het baie konflik. Daar is geen deel van die samelewing wat daaraan ontkom nie, selfs nie eers die godsdiens en dan spesifiek die Christendom nie. Godsdiens saai dikwels die saad van kulturele-godsdiensstige-politieke of militêre konflikte (Song 2005:24).

Song (2005:27) is van mening dat dogmatiese, didaktiese en profetiese prediking in die verlede dikwels verkeerd verstaan is in die veranderende belewenisse van die wêreld van konflik. Die hart van Jesus se prediking was passie. Dink maar aan Johannes 3:16: “God het die wêreld so lief gehad dat Hy sy enigste Seun gegee het, sodat die wat in Hom glo, nie verlore sal gaan nie maar die ewige lewe sal hê.”

Wat is die evangelie, die goeie nuus wat die Christelike kerk behoort uit te dra in 'n wêreld vol konflik van verskeie soorte: rasse, geslagte, sosiale, politieke, militêre en ekonomiese konflikte. Song (2005:27) meen dat die antwoord hierop “compassionate preaching” is wat spreek van 'n diepe liefde ook vir ongelowiges.

10. VERSKILLENDE BENADERINGS RAKENDE DIE PREDIKING

Die preek is by uitstek die kerklike handeling waarin daar oor God gepraat word. Die diskoerstipe van die preek bepaal die doel daarvan (Pieterse, Greyling & Janse van Rensburg 2004:102-103). Die volgende benaderings in homiletiese literatuur word aangetref:

1. **Kerugmaties:** Hier is die doel die verkondiging van die evangelie.
2. **Didakties:** Hier is die doel die lering aangaande die Skrif of Belydenis.

3. **Kommunikatief:** Hier word 'n korrelasie tussen die teks en die konteks nagestreef.
4. **Narratief:** Hier word 'n poging aangewend om die Bybelse narratief en die hoorder se narratief te verweef.

Stark (2005a) verskaf 'n fynere tipering – tipes hier:

1. “Tekstcentrische” en “applicatiecentrische” prediking: Hier word 'n hermeneutiese lyn gevolg van “die wêreld van die teks” en die “wêreld van die hoorder.” Dit gaan oor hoe die Skrif en die hoorder met mekaar in verband gebring word. “Tekstcentrische” prediking gaan van die veronderstelling uit dat die Bybelteks opsigself van belang is vir die hoorders vandag. Die belang word nie afhanklik gemaak van die ervaring van die hoorder nie, maar die Skrif bepaal die inhoud en die Heilige Gees kan van die uitleg gebruik maak om ervaring te bewerk (Stark 2005a:229-231). Met “applicatiecentrische” prediking word verstaan dat die betekenisgewing van die preek gekenmerk word primêr vanuit die toepassingsperspektief. Vir die betekenisgewing van die preek word die ervaring en situasie van die hoorder as uitgangspunt geneem. Raakvlakke met die eksistensiële ervaring van die hoorder is die toegangspoort (Stark 2005a:232).
2. “Kerygmatische”, “didactische” en “paracletische” prediking is die tweede lyn van tipering wat genoem word. Stark (2005a:234) noem dit die “teologies-reflexiewe lyn.” In die protestantse tradisie is die prediking altyd in 'n vorm van heilsbemiddeling wat plaasvind onder die belofte van die werking van die Heilige Gees. Met die “kerygmatische” prediking word bedoel dat dit hier altyd gaan om die bekendmaking, bevestiging en verwerkliking van die aktuele betekenis van God se heilshandeling vir die hoorder (Stark 2005a:236). “Didactische” prediking het 'n onderwysende en rigtinggewende karakter. Dit rig mens op om te verstaan en die rigting wat God aandui in te oefen en na te volg (Stark 2005a:238).

Die inhoud van die Skrif word duidelik vir die hoorder. Dit gaan dus om Skrifverstaan. Die voorveronderstelling is dat geloof ook 'n leerproses is om die Skrif beter te verstaan (Stark 2005a:333). Die taalvorm sal hoofsaaklik “informatief”, “argumentatief” en “vertellend” wees. Onder “paracletiese” prediking word verstaan dat dit 'n duidelike gerigte oproep of appél is. Die mens word gerig om daadwerklik op te tree (Stark 2005a:240).

Dit is nodig om na die vorm van die Bybelse teks te kyk wanneer daar gekyk word na die vorm van die prediking. Die narratief verskyn die meeste in die Bybel. Wanneer 'n teks in 'n storie-vorm is, is dit nie nodig om die storielyn uit te haal nie. Dikwels word dit gedoen en slegs die harde lerende feite weergegee. Hoe meer die prediking se vorm ooreenstem met die van die Woord, hoe groter is die kans dat dit die hoorders sal aanspreek (Greidanus 1988:18-19; vgl. Vos 1996d:40-43).

Navorsing toon dat lidmate steeds die verwagting het om God in die erediens te ontmoet. Ware kennis van God kan alleen verkry word deur die lees van die Skrif onder die verligting van die Heilige Gees. Om spekulاسie te voorkom moet ons dus die Skrif as bron van kennis oor die God van die Bybel gebruik. Ons Godskennis is dus praktiese kennis waarin ons, in die geloofsomgang met God, Hom ervaar as by ons (Pieterse 2005a:417).

In die lig van die vermindering van geletterdheid in die Bybel en die groeiende gebrek aan kennis van die Skrif, is dit noodsaaklik dat ons meer klem op onderriggende (lerende of didaktiese) prediking sal lê. In die laaste dekades het die homiletiek goeie vordering gemaak met die besef dat kommunikasie belangrik is en dat die preekgebeure ten diepste 'n dialoog is tussen prediker en hoorder. Die preekgebeure is ook 'n dialoog tussen die boodskap van die teks en die hoorder deur die verbindingswerk van die Gees, dit wil sê deur nuwe insigte in kommunikasie en die hermeneutiek. Die wending na die hoorder was 'n wins wat ons help om die boodskap in die situasie en in die beleweniswêreld van die hoorder toe te pas. In die lig van die huidige situasie

van die Skrifkennis blyk dit egter dat die prediking, as onderrig of didaktiese prediking, verwaarloos is (Pieterse 2005a:418-419; Pieterse 2005b:111).

Lering is 'n bekende term in die Nuwe Testament. Die handeling word *didaskein* genoem en sou vertaal kon word met "to instruct by means of discourse with others." Dit kom ongeveer 'n 100 keer in die Nuwe Testament voor. Verder word die twee selfstandige naamwoorde: *didaché* en *didaskalia* ook aangetref. Dit beteken dit wat geleer word (Davis 1983:120).

Didaktiese prediking is van groot belang vir die familie-erediens. Lering en prediking vind plaas op God se bevel en in sy naam met die vaste sekerheid dat Hy daardeur werk (Davis 1983:121; Stark 2005a:333). Dit wil voorkom of die apostels nie weggedraai het van die *kerugma* (verkondiging) nie, maar verder beweeg het na die implikasies van die evangelie vir gelowiges deur die *didaché* (lering) (Davis 1983:123). Met lerende prediking word gepoog om kinders van die Here verder toe te rus (te leer) om hul geloof uit te leef.

Malan Nel (2005:30) beskou prediking as geloofsvorming en geloofsontwikkeling aan die hand van tekse. Hy noem dit lerende prediking en daarmee word bedoel dat prediking die vorming en ontwikkeling van geloof in die oog het, aangesien geloof nie 'n kwaliteit is wat ons vir eens en vir altyd besit nie; dit is 'n kwaliteit wat moet ryp word.

Onderrigende of lerende prediking is nie dorre leerredes en slegs kognitief nie, maar is 'n uitleg van die Skrif op so 'n wyse dat die Bybelse boodskap verstaan word in sy bevrydende krag en sy implikasies vir die lewe van die gelowige. Prediking as onderrig is dus aktuele prediking (Stark 2005a:333; Pieterse 2005a:419).

Pieterse (2005a:419) meen dat didaktiese prediking 'n verklaring van die Skrif dat Jesus die Saligmaker is waarin die verstand, maar sekerlik ook die hart en siel, ten volle betrokke is. Dit gaan om die inwyding in die geheimenis van die geloof, maar ook om die alledaagse geloofsbestaan (vgl. Stark 2005a:333).

Preke wat kinders aanspreek

Kinders is baie sensitief vir die gehalte en krag van die erediens. Indien daar iets gebeur in die erediens, mense die krag van die Woord en Gees beleef, sal dit ook kinders aanspreek. Al verstaan hulle nie alles nie, sal hulle die krag van God se teenwoordigheid en sy werking ervaar.

Long (1989:194-195) is van mening dat daar geen rede vir kinderdienste is nie. Hy meen dat kinderpreek dikwels moralisties is. Volgens hom kan kinders in elke erediens betrek word en ervaar dat hulle aangespreek word, maar dit is 'n uitdaging. Daarom is daar verskeie gemeentes wat kies om afsonderlike dienste vir kinders aan te bied. Dit is makliker om die kinders te bereik deur die lofprysing en aanbidding. Tog behoort daar in elke preek ook elemente te wees wat kinders aanspreek (vgl. Clasen et al 2007:187; Heitink 2007:246).

Indien die kind se situasie in die erediens as belangrik beskou word, beteken dit nie dat die volwassenes na die kind moet oorbuig en toeskouers word van wat die kinders doen nie. Dit vra dat die plek van die kind in die verbondsgesin, wat deel uitmaak van die familie van God ook in die samekoms van God se familie, gerespekteer en ontwikkel word (De Klerk 2002:262-263).

Volgens Barnard (1988:366-369) sal boodskappe wat kinders en ouers raak, die volgende elemente bevat:

- **Aktualiteit:** God se spreke en boodskap moet onder mense werksaam word.
- **Direktheid:** Kinders is veral sensitief vir die egte en direkte boodskap. “'n Boodskap wat gestroop is van alle tierlantyntjies, aanplaksels en onnodige uitweidinge.”
- **Kreatiwiteit:** Dit beteken dat ou dinge op 'n nuwe en oorspronklike wyse so ingeklee en aangebied word dat dit nuut en vars is.

Om 'n boodskap eenvoudig te maak beteken nie dat dit vervlak word nie. Moeilike en diep geestelike waarhede moet op so 'n wyse gestel word dat dit vir almal, ook vir kinders, begryplik en deursigtelik word. Christus het so gepreek dat die boodskap eenvoudige en ongeleerde mense aangryp het. Daar behoort ook meer gekonsentreer te word op konkretheid as op abstraktheid. Baie geestelike waarhede van die Bybel is abstrak en dit is vir kleiner kinders moeilik om te verstaan. Abstrakte waarhede moet op 'n konkrete wyse gestel word (Barnard 1988:367).

Om kinders en jongmense aan te spreek moet die prediking in beeldryke vorm gegiet word. Visuele hulpmiddels help verder baie om die boodskap tuis te bring. Dit is ook noodsaaklik om die nood, behoeftes, stryd, vroe en probleme van die kinders aan te spreek tydens die prediking. Die Bybel moet deurgetrek word na hul konkrete lewe (Barnard 1988:367-368; vgl. Brink & Brink 1999:24; Codrington & Grant-Marshall 2004:248-249, 131-132, 122).

Preke wat tieners en jongmense aanspreek

In die tyd waarin ons leef sal predikers met nuwe oë moet kyk na enkele teologiese waarhede wat rigting aan hul prediking kan gee, veral as hier gedink word aan die prediking vir die jeug. Dit is belangrik dat predikers na die Bybel met eksistensiële kennis van die jongmense se situasie en kennis van die tydsgewrig, asook die jeugkonteks waarbinne hulle beweeg, preek (Van Wyk 2002:246).

Die empiriese situasie dwing die prediker om 'n teologiese bestekopname te maak en met kreatiwiteit 'n getransformeerde bedieningspraktyk te ontwikkel. As die aannames korrek is, het ook die postmodernisme in 'n sekere gestalte die mens se denkklimaat begin bepaal. Dit hoef nie die kerk met wringende hande, 'n "gespanne bekromptheid" of moedlose verlanse na "die goeie ou dae" te laat nie. 'n Oormoedige houding van "voorwaarts-Christenstryders" is eweneens onvanpas. Die diskontinue geskiedenis en pluralistiese bewussyn

skep die geleentheid om die paradoks van die evangelie in die paradoks van die tyd (tussen modernisme en postmodernisme) te verkondig (Van Wyk 2002:246-247).

Elke tyd het sy eie uitdagings. Daarom moet in elke tyd nuut oor die evangelie gedink en gepraat word. Hiervan word dramatiese illustrasies in die kanon gevind. Die relevansie van die evangelie was al dikwels op die spel. Dit maak die stryd om sosiale analise en hermeneutiek egter nie minder moeilik nie. Hierin het die Heilige Gees, soos Christus belowe het, die kerk nog nooit in die steek gelaat nie (Wagner-Ferreira 2005:83).

Die doel van die prediking is om die tieners te betrek by die Bybelse gegewens. Geen kompromieë kan met Bybelse waarhede aangegaan word nie. Ou tradisies moet sonder skroom getoets word aan die Bybel en die hele Bybelse waarheid moet verkondig word (Wagner-Ferreira 2005:84).

Jeugprediking beteken nie oppervlakkige prediking nie. Oppervlakkige prediking het goeie korttermyn gevolge in 'n tyd van individualisme, maar bied geen vrede aan die soekende jongmens nie. Omdat die jeug nog vir God moet leer ken, moet die prediking aan die jeug vir hulle 'n ontdekkingstog wees waar hulle al hoe meer van God in hul lewens raaksien (Van Wyk 2002:248).

Jongmense vind prediking waarin 'n alleengeldende, allesoorkoepelende waarheid gekonstrueer word, verdag. Die prediking is 'n geleentheid om saam met die jongmense te kniel voor die Misterie, te vra na God en Hom te aanbid. Dit is 'n ander soort styl, nie 'n styl van absolute sekerheid nie. Predikers verkry nie beheer oor God met baie woorde oor Hom nie. Dit is 'n oop-styl, "open-ended" waarin alle voorbereiding en geleerdheid op die altaar kom en tot as verbrand word as dit moet. Dit is 'n styl met verwagting (hoop) dat God inderdaad iets in die prediking sal doen wat uitgaan van die oortuiging dat die prediking veel meer is as net religieuse praatjies. Die geheim van jeugprediking is 'n pneumatologiese geheim. Die stem van die

prediker, van die teks en die gemeente, word deur die Gees saamgesnoer om die stem van God te wees (Van Wyk 2002:249).

Van der Merwe (2005:27) meen dat die antwoord nie in die soort vernuwing van “how to” prediking is nie, maar in die herontdekking van die paradoks van die evangelie. Dit is om vir mense van ons tyd die “landskap” van die evangelie te wys, daardie “paradoksale landskap” waar mense die onsienlike sien, rus vind onder ‘n juk, regeer deur te dien, verhoog word deur verneder te word, wys word deur dwase vir Christus se saak te wees, krag te hê wanneer ons swak is, vry te wees deur slawe te wees, ens.

Vir die “X- en Millennium-generasies” is die klem juis op egtheid en integriteit. Dit is belangriker dat die boodskap vir hulle hoop moet bring as hoe die “hi-tech” opgedis is. Dit haal miskien so bietjie druk van die predikers af as hulle voel hulle hoef nie met die kontemporêre kultuur te kompeteer nie (Van der Merwe 2005:28).

Hierdie is egter nie ‘n verskoning vir vervelige prediking nie. Die evangelie is te opwindend om dit vervelig aan te bied. Van der Merwe (2005:28) stel die volgende kommunikasiepatrone van die “X- en Millennium-generasies” voor wat gebruik kan word in die prediking:

1. Oop einde
Jesus het dit so gedoen – ons kan ook. ‘n Preek kan maar met ‘n vraag eindig.
2. Ongemak
“X-ers” is gemaklik met die ongemak wat Jesus na hulle alledaagse lewe bring, al stem hulle nie noodwendig saam nie: “verkoop jou goed”, “wees lief vir jou vyande”, “wees altyd dankbaar”, “moenie worry nie.” Jesus het dit radikaal gestel. Los dit so!

Ervaringsleer behoort in hierdie tyd ‘n baie belangrike deel van die jeugbediening, die kategeese en prediking uit te maak. Dit beteken egter nie

dat daar wegbeweeg word van die Woord nie, maar dat hierdie hulpmiddels gebruik word om die boodskap oor te dra (Van der Westhuizen 2000:10; Opperman & Snyman 2005:1).

‘n Preek wat tieners aanspreek sal wat die toepassing betref, so ingerig wees dat dit aan jongmense lewensgetroue antwoorde vir hul lewe sal bevat. Saam hiermee beklemtoon Nel (1985:31) dat die prediking die bevrydende Woord van God moet indra tot verlossing van selfsug en groei in volwassenheid en diens.

11. DIE PERSOON EN PERSOONLIKHEID VAN DIE PREDIKER

Die volgende aanhaling gee ‘n besondere perspektief op prediking en die persoon van die prediker:

En ek ... wat dit op my geneem het om met julle te praat, dink julle daaraan wie ek is, en wat ek op my geneem het. Want ek het dit op my geneem om Goddelike dinge te verkondig – en ek is ‘n mens: geestelike dinge – en ek is vleeslik; ewige dinge – en ek is sterflik ... Na my maat ontvang ek wat ek aan julle bedien. Wanneer geopen word, wei ek saam met julle; wanneer die deur gesluit is, klop ek saam met julle.

(Cilliers 2002:34)

Die preek en die persoon van die prediker kan nie van mekaar losgemaak word nie. “Wie op die kansel staan, is ‘n mens van vlees en bloed, met ‘n eie geskiedenis, ‘n eie verhaal en ‘n eie worsteling met God. Wie op die kansel probeer om enigsins anders as haar- of homself te wees, maak van prediking iets anders as wat dit veronderstel is om te wees” (Van Wyk 2004:15-16).

Prediking is nie ‘n ek-lose gebeure nie. Maak nie saak hoe prediking gedefinieer word nie, daar is altyd iemand wat preek. Nel (2001a:14) skryf:

“Prediking is inderdaad ‘truth through personality’.” Hy beskou die prediking as die fasilitering van die dialoog tussen teks, hoorder en teks. Meer korrek sou dit moet wees: die dialoog tussen God en die hoorder soos deur die Gees, deur die teks heen, geskep en onderhou. Prediking staan en val by die verhouding. Hierdie verhouding word deur God geskep en onderhou. Maar hierdie verhouding word ook deur God, binne ‘n verhouding en deur ‘n persoon, geskep en onderhou (Nel 2001a:14-15).

Alvorens daar verder met die bespreking gegaan word, sal dit goed wees om eers duidelikheid te hê oor wat met die terme persoon en persoonlikheid bedoel word.

Persoon is “een van die talle terme wat dui op die uitvoerder van gedrag wat deur die psigologie bestudeer word. Van al hierdie terme is persoon en individu die mees neutrale ten opsigte van die psigofisiese probleem.”

(Gouws e.a. 1979:230)

Persoonlikheid is: “‘n Term wat in sy wydste betekenis dui op die geïntegreerde en dinamiese organisasie van ‘n individu se psigiese, sosiale, morele en fisiese eienskappe, soos dit in sy wisselwerking met sy omgewing, en veral met ander persone, tot uiting kom, en soos bepaal deur die interaksie tussen konstitusionele en omgewingsfaktore. Aangesien die persoonlikheid geleidelik ontwikkel gedurende die individu se lewensloop en dus nooit staties is nie, dui die term gewoonlik op die patroon van eienskappe op ‘n gegewe tydstip gedurende die individu se lewe.”

(Gouws e.a. 1979:230)

Pieterse (1986:113-117) noem dat die prediker se kommunikasievernuuf, sy/haar gesindhede, kennis, kulturele agtergrond en die sosiale konteks

waarin hy/sy leef, 'n invloed het op die wyse waarop hy/sy die boodskap kodeer. Hy noem dat egtheid aan die kant van die prediker een van die belangrikste vereistes is vir goeie kommunikasie. Dit verhoog die geloofwaardigheid van die boodskap. Selfbekendstelling ("self-disclosure") speel hierin 'n belangrike rol. Die prediker moet nie skroom om iets van hom-/haarself te openbaar, van sy/haar menslikheid, stryd en ervaring met die geloof as mede-gelowige met die gemeente nie. Die egtheid van die prediker blyk veral deur sy/haar liggaamstaal. Mense let in die eerste plek nie op wat 'n mens sê nie, maar hoe hy/sy dit sê. 'n Egte persoon wat uit die hart praat, kommunikeer goed al is hy/sy nie so vlot nie. Die prediker moet hom-/haarself wees op die kansel. Dit is 'n beginsel van jouself gee ("self-exposure"). Om te preek beteken ook om jouself te gee en jou lewe te waag vir die boodskap wat jy bring.

Vos (1994a:42) gaan verder en noem dat in 'n preek elke swak- en sterkpunt van 'n prediker duidelik word. Niks kan weggesteek word nie, alles word sigbaar: sy/haar hermeneutiese en eksegetiese vaardighede, vermoë om die teks van toepassing te maak op die elke dag se bestaan, hantering van taal, kommunikatiewe vaardighede sowel as sy/haar empatie en verstaan van die gehoor.

Predikers kan ook soms bang voel vir hul hoorders. Heel waarskynlik oor dit wat reeds genoem is. Kritiek oor 'n persoon se prediking is soms moeilik om te hanteer. So sal 'n prediker wat tydens 'n preekwerkgroep baie negatiewe kommentaar gekry het, dalk nie gou weer so 'n groep op die been bring nie. 'n Bespreking van die preek kan ook maklik ontaard in 'n gesprek oor die prediker. Dit wil soms voorkom of predikers eerder verkies om op die kansel te staan as om self 'n luisteraar te wees (Stark 2005b:93).

'n Leraar in 'n groeiende gemeente het nie nodig om 'n charismatiese superster te wees nie. Daar is egter groeiende bewys dat 'n leraar van 'n groeiende gemeente 'n duidelike visie moet hê van waarvoor hy/sy glo dat God die gemeente geroep het (Arn 1997:43).

Sweazy (1976:235-236) meen dat 'n prediker sy/haar eie teologie duidelik moet kan omskryf om in staat te wees om die gemeente te begelei. Teologie kom van die Griekse woorde *theos* (God) en *leigon* (praat). Dit sou dus omskryf kan word as God-praat. Daar is vandag soveel strominge in die teologie wat groot verwarring kan veroorsaak. 'n Prediker wat onseker is kan nie leiding gee nie. Die gemeente het 'n prediker nodig wat die vreemde, moeilike woorde van die Bybel kan interpreteer in die bekende taal van die daaglikse lewe. Die teologie van 'n prediker word gewoonlik gevorm deur studies en self-ervaring.

In die Kerkspieël van 2004 (Schoeman & Bisschoff 2004:124-126) is 'n vraeboog aan predikante van die NG Kerk gegee en verskillende teologiese posisies is aan hulle voorgedra. Die verskillende tiperings is nie in die vraeboog gedefinieer nie, daarom moes respondente bloot op die "klank" van sekere woorde aandui wat hul posisie is. Op elke tipering kon die respondent antwoord met "beslis", "tot 'n mate" of "glad nie."

Watter van die volgende tiperings pas die beste by jou?	Beslis (%)	Tot 'n mate (%)	Glad nie (%)
Evangelies	64.3	32.2	3.5
Gereformeerd	82.2	16.1	1.7
Fundamentalisties	5.4	28.1	66.5
Liberaal	8.0	37.0	55.0
Pentekostalisties	1.9	23.5	74.6
Charismaties	6.1	38.9	55.0
Vernuwend	60.6	36.8	2.6
Nuwe Hervorming	2.4	8.7	88.8

Hiervolgens is daar 'n sterker aanduiding dat respondente hulle "glad nie" as deel van die "nuwe hervorming" (88.8%) beskou nie, terwyl respondente hulself eerder as Gereformeerd (82.2%) sien.

Hierdie tabel gee 'n goeie aanduiding van identiteit. Predikante beskou hulself tegelyk gereformeerd, evangelies en vernuwend (Schoeman & Bisschoff 2004:125-126).

Die spiritualiteit van die pastor en sy/haar taak as geestelike begeleier is nou met mekaar verweef. Die een voed die ander en die een loop uit op die ander. Elke predikant moet voortdurend bewus bly van die risiko om net beroepshalwe en professioneel met die Woord van God om te gaan. Daarom is aandag aan sy/haar spiritualiteit baie belangrik (Wagner-Ferreira 2005:82).

Predikante leef in 'n tradisie waar hul geleer en ingeoefen word om die Woord rasioneel te hanteer. Daarom is dit noodsaaklik om ook aan die ander elemente van omgang met die Woord aandag te gee. Die bekende "Lectio Divina" is hier van groot hulp (Bisschoff 2005:14). Dit behels die volgende vier sake:

1. Lectio – Die hardop lees van die Woord (verkieslik twee keer).
2. Meditatio – Om vrae soos: "Wat in die teks trek jou aandag en waarom?" te bepeins.
3. Oratio – Om dit wat jou tref in woorde van die hart vir God in gebed te sê.
4. Contemplatio – Om in stilte te sit. Laat die wete dat God jou dra, jou vul.

Vanuit hierdie bewuswees van God in sy/haar eie lewe is die predikant meer sensitief vir sy/haar reisgenote se omgang met die Here.

Die prediking kan nie geskei word van die persoon van die prediker nie. God werk deur mense. Ek kommunikeer. Nie net wat ek sê nie, maar wie ek is, kommunikeer. Persoonlikheid kommunikeer. Die totale mens wat "ek is", is

voortdurend by die preekgebeure betrokke. Natuurlik werk God deur die Heilige Gees in die prediker, maar die persoon van die mens is onlosmaaklik deel van die gebeure (Nel 2001a:39-41; Stott 1982:266).

Soms wil dit voorkom of daar spanning is tussen die menslike element en die Goddelike kant. Vir sommiges is die prediker se kommunikasievermoë die belangrikste faktor wat die hoorder oortuig. Ander weer lê klem op die Goddelike kant en is van mening dat prediking niks anders is as God se Woord waarvoor Hy alleen verantwoordelik is om dit doeltreffend te maak vir die hoorder nie (Joubert 2005:38-39).

Een van die versoekings waarvoor gemeentelidmers kan swig is om hulle priesterlike rol te verruil vir die van programmeerder. Gemeentes wil eerder leiers hê wat in 'n persoonlike, intieme verhouding met God is (Die Kerkbode 9 Junie 2006:8-9).

Geestelike leiers weet dat hulle verskil van sekulêre leiers omdat hulle voortdurend uit 'n bepaalde Kragbron leef. Om dus daagliks tyd met God deur te bring in gebed en gemeenskap met Hom is ononderhandelbaar. Leraars behoort die werking van die Heilige Gees in hulle lewe te koester. Die feit dat hulle onder beheer van die Heilige Gees staan, gee selfbeheersing en emosionele balans in hul lewens. Dit is ook nodig dat goeie leiers beseft dat hul grootste funksie is om die beeld van Christus aan ander te vertoon. Hoewel hulle weet dat hul eie karakter en integriteit onverhandelbaar is, is hul ook diep bewus van hul eie broosheid en daarom diep afhanklik van die Here. Predikante moet aan die een kant 'n leerbare gees hê, maar ook duidelike, helder koers aandui. Hulle moet goeie bestuurders wees maar veral geestelike leiers (Die Kerkbode 9 Junie 2006:9; vgl. Cilliers 2002:34).

Dit is noodsaaklik dat die prediker goeie selfkennis moet hê en moet weet wat sy/haar verhouding met die Here is. "Self-analysis gives one insight into one's strengths, limitations and biases" (Hogan 2005:103). Dit sal die prediker groter vryheid gee om sy/haar werk te doen, ongeag wat die beeld is wat die gemeente van hom/haar het en verwag.

12. BEELDE VAN DIE PREDIKANTE

Spore van die postmodernisme word oral in kerke en gemeenskappe waargeneem. Kerkgangers voel meer “homeless” in die “post-denominational era.” Kerkleiers erken dat hulle meer onseker is oor wat presies hul rol en verantwoordelikhede is in die tyd (Lose 2003:1-2).

Die meeste predikante het 'n idee van wie hulle is en wat hulle behoort te doen. Daar is dus bepaalde beelde of idees wat in die gemoed van die leraar leef van hoe hy/sy dink wat van hulle verwag word as predikante (Long 1989:23). Wat ookal die beeld is waaraan hulle vashou, dit het bepaalde invloede op die hele bediening. Homiletici het die volgende algemene beelde onder leraars geïdentifiseer:

- Boodskapper;
- Pastor;
- Verteller.

Die beeld van die boodskapper, beteken dat hoewel die prediker die woorde uiter van die preek, dit God is wat dit proklameer (bekend maak). Die doel van die prediking is dan om die Stem agter die stem van die prediker te hoor. By hierdie beeld is die geloof ingebou dat prediking baie meer is as wat dit op die oppervlakte lyk. Predikante se strewe behoort nie te wees om beter of mooier preke te lewer nie, maar eerder om meer getrou te wees aan die boodskap wat hulle vanuit die Skrif kry (Long 1989:25).

Die prediking van die pastor se perspektief is daarna om die hoorders voordelig te verander. Dit poog om mense te help om sin in die lewe te vind. Waar die boodskapper net getrou aan die teks wil bly, sal die pastor kommunikasie tegnieke bemeester om verandering by die hoorders uit te lok (Long 1989:31).

Die verteller is net so getrou aan die Woord soos die boodskapper en ter selfde tyd net so sensitief vir die mense se situasie soos die pastor. Om die twee deugde saam te voeg, gebruik die verteller dan verhale (Long 1989:37).

Die meeste leraars sal waarskynlik nie in een van die drie groepe ingedeel wil word nie, maar hulself eerder as 'n kombinasie van al drie sien. In sekere omstandighede sal dit waarskynlik beter wees om 'n boodskapper te wees, terwyl daar ander geleenthede is waar die verteller 'n groter effek sal hê. Verder voeg Long (1989:41) nog 'n beeld van die prediker hier by, naamlik die beeld van die prediker as getuie.

13. SKRIFBESKOING VAN DIE PREDIKER

Cilliers (2003:22) is oortuig daarvan dat daar niks is wat predikers se prediking so bepaal as juis hul Skrifbeskouing nie. Of predikers hierdie feit nou eksplisiet verwoord en uit hierdie oortuiging preek en of dit meer implisiet agter hul prediking lê, hierdie verband is daar en kan gewoonlik uit die prediking afgelees word.

Na die uitstorting van die Heilige Gees het Petrus begin preek. Die apostels het aangehou preek totdat evangeliste, herders en leraars by hulle oorgeneem het. Die inhoud van hierdie prediking was die woorde en daede van God se heilsweg met mense uit die Ou Testament, en die woorde en daede van Jesus Christus soos dit neerslag in die Nuwe Testament gekry het (Pieterse 2001:18).

Die prediking is vir baie lank tradisioneel beskryf as 'n beweging "van die teks na die preek." Die basiese gedagtegang hieroor was op die oog af redelik eenvoudig. Dit kan beskou word dat dit die prediker se taak is om die eeue oue kloof tussen die antieke Bybelse Teks en die huidige hoorder of leser te oorbrug. Dit word gedoen deurdat die prediker met korrekte eksegeese die sentrale boodskap of tema van die teks moet vasstel en met so min inmenging (inlegkunde) moontlik dit aan die hoorders oordra en op hulle van

toepassing maak. Dikwels word hierdie toepassing niks anders as 'n gedwonge analogie tussen historiese en kontemporêre situasies nie (Cilliers 2003:20; vgl. Vos 1999b:121).

Hierdie manier van prediking het dikwels 'n stereotipe moralistiese toevoeging wat daarmee gepaardgaan. So 'n preek kan dan ontaard in 'n geykte uiteensetting van beginsels, toepassing en ook vermaning (Cilliers 2003:20).

Predikers mag nooit agter die siening dat die Bybel die “onfeilbare Woord van God is”, wegkruip en so te lui wees om eksegeese te doen nie. Om te preek beteken dat daar harde, wetenskaplike, eksegetiese, linguïstiese en hermeneutiese werk aan die teks gesit word. Die Bybel is die boek waarin God self in mensewoorde aan die woord kom. Daarom is die prediking van hierdie Woord nie net die deurgae van informasie oor die verlossing nie, maar deel van die verlossende handeling van God self. Iets van die wonder van die Skrifgeworde Woord en ook die Mensgeworde Woord skyn af op die prediking. In die werklikheid van die mensewoorde klink die werklikheid van God se Woord op. Dit beteken dat predikers die Skrif as menslike en goddelike dokument ten volle moet honoreer (Cilliers 2003:26-27; vgl. Vos 1999b:120-122; Lion-Cachet 1995:33-35).

Predikers tree op as tussenganger tussen God en mens. Long (1989:21) vra: “Can preaching really be learned?” Dit is 'n vraag of die vermoë om te preek nie 'n gawe is waarmee 'n mens gebore moet wees nie. Prediking vereis gawes soos 'n sensitiwiteit vir menslike nood, 'n onderskeiding tussen geloof en lewe, 'n oor wat luister na die Skrif, deernis, 'n groeiende geloof en die moed om die waarheid te vertel. Hierdie eienskappe kan nie in 'n klaskamer aangeleer word nie. Die wat dit egter het kan leer om dit in prediking te gebruik. In kort kan gesê word dat daar heelwat is van prediking wat ook aangeleer kan word.

Die doel van die prediking is om 'n ontmoeting tussen God en mens tot stand te bring. Hierdie ontmoeting vind plaas in die ruimte van die verbond. Wanneer mense die boodskap uit die Bybel hoor, kan mense 'n ervaring met

God hê. So 'n ontmoeting bring verlossing, heil, 'n nuwe lewe, nuwe hoop en inspirasie. Mense sien dan gewoonlik die lewe in 'n ander lig en 'n nuwe perspektief. Die mens sien die lewe deur God se oë (Pieterse 2001:18; vgl. Vos 1996c:145).

In die preek kom die persoon van die prediker se spiritualiteit ook na vore.

14. SPIRITUALITEIT

14.1. 'n Teologiese omskrywing van spiritualiteit

Die begrip “spiritualiteit” is vandag hoog in die mode. Die betekenis wat daaraan geheg word, is nie altyd sonder meer duidelik nie omdat dit nie altyd in dieselfde sin gebruik word nie. “It may cover all sorts of ideas and notions” (Van Dam 2005:12).

In die algemeen kan gesê word dat dit na die geestelike lewe van die mens in sy verhouding met God verwys. Spiritualiteit word ook gebruik as omvattende aanduiding van die beoefening van die omgang met God in gebed, meditasie, geestelik dissipline en 'n geheiligde lewenswandel (Jonker 1989a:288).

Spiritualiteit, of vroomheid, is 'n algemeen menslike verskynsel en hoegenaamd nie 'n spesifiek Christelike saak nie. Religieusiteit, mistiek, askese, ensovoorts, kom ook ver buite die kring van die Christendom voor. Dit mag selfs wees dat die vroomheidspraktyke binne 'n bepaalde gestalte van die Christendom sterker beïnvloed is deur hierdie algemene religieusiteit as deur die evangelie self. Deur die eeue heen is Christelike gemeenskappe en individuele gelowiges dikwels besonder bekoor deur sekere vorme van hierdie algemene godsdienstigheid. Hierdie ervarings word die bril waardeur die Bybel gelees word, met die gevolg dat hierdie soort vroomheid weer in die Bybel self ontdek is as die (normatiewe) gestaltes van die Christelike lewe self (Smit 1989:87; vgl. Rademeyer 2007:32-33).

Spiritualiteit is 'n baie moeilik-definieerbare term, omdat dit soveel verskillende betekenisse en assosiasies (positief en negatief) het. Dit verwys na begrippe soos: toewyding, aanbidding, mistiek, innerlikheid, vroomheid, godsdienstigheid, of sommer die Christelike of die geestelike lewe as geheel (Calitz 2004:63; Van der Spuy 2004). Spiritualiteit hou nie alleen verband met die vorm of styl van geloof nie maar vloei ook voort uit die inhoud daarvan (Wethmar 2004:1).

Jonker (1989a:288) gee die volgende as definisie vir spiritualiteit: “Die moderne begrip spiritualiteit verwys na vroomheid in hierdie sin, dit wil sê na die beleweniskant of ervaringskant van die religie, of nog breër gestel, na die subjektiewe kant van die religie. Ons sou dit kon weergee met geloofsbeleving, geloofservaring, geloofsbeoefening en geloofspraktyk.”

McGrath (1999:4) beskryf die Christelike spiritualiteit soos volg: “Spirituality is a useful term to describe how, individually and collectively, we personally appropriate the traditional Christian beliefs about God, humanity and the world, and express them in terms of our basic attitudes, life style and activity.”

Wanneer daar oor spiritualiteit gepraat word, word daar onder andere gekyk na wat in die werklike ervaring van die mense gebeur. As dit oor die erediens gaan word daar nie gefokus op die geloofsinhoude wat oorgedra word nie, maar op die vraag wat in die teenwoordiges se ervaring gebeur. Die een kan die gebeure intens beleef, 'n tweede kan 'n rustige belewenis hê van wat aangaan en 'n derde kan in 'n sieleslaap gesus wees. Die diepste dimensie van die ervaringsvlak is dat God die Aanwesige en Besige is, aan die werk om elkeen individueel, en die gemeente, te omarm om sy beeld toenemend te vertoon. Afhangend van persoonlikheid en omstandighede het Hy in elke mens 'n unieke werkswyse (Nicol 2004:1).

Die kerk moet die noue verband tussen spiritualiteit en teologie, geloof en rede, kritiese teologie en geloof koester en as't ware in balans hou. Hierdie

fyn balans beklemtoon die vreugde van verstaan en gemeenskap met God (Le Roux 2004:1-4).

Volgens Smit (1989:87-90) word spiritualiteit bepaal deur te probeer vasstel wat die eiendomlike aksente, voorkeure, praktyke, prioriteite, ensovoorts van 'n spesifieke tradisie of gemeenskap is. Dit kan bepaal word deur na die volgende te kyk:

- Kyk na die verskillende religieuse oefeninge of handeling wat op die voorgrond tree.
- Kyk na die stempel wat siklus en gemeenskap op die betrokke vroomheid afdruk.
- Kyk hoe die verskillende vroomheidstipes fokus op die onderskeie Christelike simbole of leerstukke.
- Kyk na die religieuse motiewe wat as dryfvere of doelwitte funksioneer in die verskillende tipes spiritualiteit.
- Kyk na die wyse waarop die verskillende verhoudings waarin mens leef, beklemtoon, nagelaat of voorgestel word.

Wanneer 'n mens dan probeer om 'n bepaalde spiritualiteit te beskryf, kan dit klaarblyklik nie net gaan om die innerlike, eg persoonlike vroomheid nie. Die verskil is nie alleen van mens tot mens, binne dieselfde tradisie nie, maar ook ontoeganklik vir ander mense se waarneming en beoordeling. Dit lyk of dit eerder gaan oor die wyse waarop die Christelike lewenswyse as die omgang met God en die uitlewing daarvan in die alledaagsheid in 'n spesifieke tradisie of geloofsgemeenskap gestalte kry, vorm aanneem en sigbaar word (Smit 1989:86; Van Wyk 1995:245; Burger 1999:4-5).

Die reformasie het geensins die opruiming van die spiritualiteit van die Christelike kerk as sodanig beteken nie, maar eerder 'n suiwering daarvan. 'n Mens sou selfs kon sê dat die Reformasie gebore is uit 'n diep geestelike ervaring en nie in die eerste plek 'n teologiese beweging was nie. Dit was 'n nuwe vorm van spiritualiteit wat homself verstaan het as 'n suiwerder vorm van lewe voor die aangesig van God (Jonker 1989a:292; Schulze 1995:11-13).

Die reformasie is gebore uit Luther se worsteling om tot vrede te kom voor die aangesig van die toornige God. Al die Reformatore het dit op die ry af as 'n bekering ervaar om tot insig in die evangelie van Gods genade te kom. Hierdie nuwe insig in die evangelie het egter nie beteken dat hulle totaal buite die vroomheidstipe van die Christendom te staan gekom het nie. Trekke van die spiritualiteit van die Patres, Augustinus, die Middeleeue, die Katolieke Kerk, die mistiek en met name die *devotio moderna*, speel ook in die Protestantisme 'n rol. Bernhardus van Clairvaux met sy spesifieke vroomheid het byvoorbeeld 'n groot invloed op die gereformeerde tradisie uitgeoefen. In sy geheel is die protestantse spiritualiteit met duisend bande verbonde aan die hoofstroom van die algemeen-Christelike vroomheid (Jonker 1989a:292; vgl. Van Wyk 1995:242-244).

Calvyn se werk is heeltemal gerig op die bevordering van die ware godsvrug. Vir hom is geloof onbestaanbaar sonder vroomheid. Groot dele van die *Institusie* word gewy aan vrae wat die praktiese vroomheid raak. Gebed neem 'n belangrike plek by Calvyn in. Sy werke, veral ook sy kommentare, adem 'n gees in van vroomheid en diepe eerbied vir God (Jonker 1989a:292; vgl. Van Wyk 1995:243).

Die teologie van die Reformatore was nie naas hulle vroomheid, soos dit later in die serebrale era van die ortodoksie ontwikkel het nie, maar was in wese stigtelik en direk afgestem op die praktyk van die godsaligheid. Dit is hierdie soort klimaat wat ook in die Heidelbergse Kategismus waargeneem word (Jonker 1989a:292).

Wesenlik vir die reformatoriese vroomheid is die besef dat dit in ons vroomheid primêr om God gaan, nie in die eerste plek om onself nie. Die eer van God, die verheerliking van God, die aanbidding en lofprysing van God – dit is die hoofsaak waarom dit in die Christelike spiritualiteit gaan. Hierdie besef deel Luther en Calvyn met die ganse Christendom, veral met die mistiek wat altyd die aksent daarop laat val het dat die mens se hele strewe op God gerig moet wees. Die mens moet bereid wees om die eer van God te soek met die oorgawe van sy hele lewe, selfs al sou dit beteken dat Gods eer gedien sal word deur die verdoemenis van die mens vanweë sy sonde (Jonker 1989a:293-294; vgl. De Klerk 1999:28).

Die wonder van Gods openbaring is juis dat die eer van God en die heil van die mense nie teenoor mekaar staan nie, maar dat God tot sy eer wil kom in die redding en die heil van mense. Daarom ken die Reformasie nie 'n diens aan God wat losgemaak kan word van die evangelie van Gods genade nie. Juis hierdie evangelie van Gods genade maak die lof en aanbidding van God vreugdevol en vry. Volgens die evangelie van die genade is dit immers nie die mens wat deur sy toewyding of opofferings 'n toegang tot God soek nie, maar is dit God wat in sy uitverkiesende liefde Homself reeds in Christus aan ons geskenk het. Dit plaas al die elemente van die Christelike spiritualiteit binne 'n nuwe kader (Jonker 1989a:294; De Klerk 1999:28-29).

Die genadige inisiatief van God, veral ook die leer van die uitverkiesing, bring die regte ruggraat in die vroomheid. Dit maak dit vry van alle elemente in die strewe van die mistiek wat openlik of heimlik elemente van verdienstelikheid bevat het. Dit maak die mens ook vry van die drang tot die mistieke wegsyfering voor of eenwording met God. Dit vervul hom met heilige ontsag voor Gods genade en teenwoordigheid, maar gee hom ook die moed om as mens voor God te staan in dankbare beaming van Gods beloftes en om te rus in sy guns (Jonker 1989a:294; Vos 1996c:125).

Die beslissende verskil tussen die spiritualiteit van die mistiek en die reformatoriese vroomheid is dat daar by laasgenoemde geen sprake meer is van 'n Woordlose omgang met en selfs opgaan in God wat die kern van veel

van die mistieke vroomheid gevorm het nie. Hier staan die Skrif as die Woord van God tussen God en die mens. God kom deur sy Woord en Gees tot die mens. Wat in die meditasie van die reformatoriese gelowige gebeur, is nie 'n indaal in die dieptes van sy eie siel en die stilte nie. Dit is ook nie die luister na die innerlike lig van homself as 'n Goddelike vonk aanwesig nie. Dit is die luister na die Woord van die Skrif, nabid van die Skrif – nie 'n uitsien na buitengewone openbarings van die Gees of 'n konsentrasie op die innerlike openbarings nie (Jonker 1989a:294; vgl. Van Wyk 1995:248).

Op hierdie punt merk ons die verskil met die spiritualiteit van die Anabaptisme, wat hierin baie nader aan die Middeleeuse mistiek bly staan het. By die Anabaptisme is die innerlike lig 'n groot faktor. Nie die Woord alleen nie, maar die direkte openbaringe deur die Gees is vir die Anabaptis belangrik en self 'n bevestiging van die egtheid van sy omgang met God. Die letter maak dood, maar die Gees maak lewend – dit is vir die Anabaptis van buitengewone ervaringe, van wonders, van ingewings en visioene, van ekstase (Jonker 1989a:294-295).

Hier word ook die verskil met die spiritualiteit van die Katolieke tradisie waarin die priester en die kerklike liturgie bemiddelend is, uitgelig. Vir 'n Protestant staan die prediking sentraal in die heilsbemiddeling. Selfs die sakramente is sigbare woorde. Die liturgie kry in die Protestantisme 'n sober karakter, want dit draai om die Woord. Die Woord is egter ook teenwoordig in die huiskamer en binnekamer. Hierdie direkte toegang tot die Woord maak die hele religieuse en kerklike lewe anders. Die kerkgebou word anders gesien, nie meer as 'n heilige plek nie, maar as 'n vergaderplek. Die gebed hoef nie noodwendig daar plaas te vind nie. Dit kom ook in die huiskamer en die binnekamer. Die hele lewe word *coram Deo* geleef en die kerk as heilsinstituut word verander in die kerk as gemeenskap van die gelowiges (Jonker 1989a:295; Burger 1999:4-5). In God se teenwoordigheid, *coram Deo*, word skuld raakgesien en herken as versteuring en krenking van die verhouding met God en naaste (De Klerk 1999:28).

Binne die gereformeerde tradisie word daar ook aan die persoonlike belewingskant van die vroomheid aandag bestee. Naas die dorheid van die ortodoksie bloei daar reeds van vroeg af 'n sterk gevoelsmatige vroomheid op wat veral in Engeland met die praktiese aard van die Engelse godsdienssin verbonde raak. Dit kry beslag in die opkomende Puritanisme en oefen 'n wye invloed uit in Nederland, maar ook in ander Europese lande. In die tyd van die Dordtse Sinode is die *praxis pietatis* reeds wyd versprei, en dit vind ook neerslag in die Canones. Die konventikel-vroomheid bloei in die tyd na Dordt sterk op en dit vloei oor in die bewegings van die nadere Reformasie en latere Reveil wat 'n groot invloed op die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedenis en die spiritualiteite in ons land gehad het (Jonker 1989a:292).

14.2. Gereformeerde Spiritualiteit

In die gereformeerde spiritualiteit is daar altyd ruimte vir die persoonlike geloofservaring wat alleen dan sy Bybelse karakter behou wanneer dit gehandhaaf word in die lig van die heilswerklikheid wat Christus buite ons tot stand gebring het. Die bekende eksklusiwiteitsuitsprake van die Hervorming (*sola Scriptura, sola fide, sola gratia, solo Christo*) vorm in hul onderlinge verhoudinge die koördinate in terme waarvan 'n reformatoriese spiritualiteit teologies verantwoord kan word. In 'n teologiese beskrywing van die gereformeerde spiritualiteit het die leer oor die duidelikheid van die Skrif (*claritas scripturae*) en die daarmee korrelerende leer oor die geloof as integrasie van die onderling samehangende dimensie van kennis, vertroue en gehoorsaamheid steeds 'n belangrike rol gespeel (Wethmar 2004:III – IV; vgl. Burger 1999:2).

Die indruk bestaan soms by onkundiges dat gereformeerdes eintlik nie vroom mense is nie omdat dit vir hulle hoofsaaklik om die dogma gaan, veral om die leer van die soewereiniteit van God, die leer van die verlossing uit genade alleen en die leer van die uitverkiesing en verbond as die diepte dimensie daarvan (Jonker 1989a:291). Heitink (1993:254-255) meen egter dat religieuse ervaring altyd 'n religieuse verwysingskader veronderstel. Iemand

wat die Bybel as refleksiekader het, kan byvoorbeeld met Abraham identifiseer wat 'n radikale breuk gemaak het en ook op 'n bepaalde moment in sy lewe 'n religieuse deurleefde keuse maak. Die keuse kan meebring dat die persoon op die Bybelse belofte sal vertrou dat God hom sal seën. So word 'n bepaalde ervaring 'n religieuse ervaring.

Dit lyk van buite af asof hierdie dogmas daartoe lei dat gereformeerdes wel stoere verdedigers van die suiwere leer is, maar weinig ken van die vreugde van diegene wat daarop aandring dat die Christen 'n definitiewe krisis en breuk in sy lewe moet ken, 'n aanwysbare oorgang uit die duisternis na die lig en 'n bewuste ervaring van 'n moment van oorgawe aan God. Daardeur sou dit kom dat gereformeerdes so konserwatief, streng en wetties in leer en moraal word, stug en onwillig om oor eie geestelike ervarings te praat, formeel in hulle godsdiensoefeninge, gebede en liedere, en wegstroom van die openbaring van godsdienstige emosie en die blydskap van die geloof (Jonker 1989a:291; Heitink 1993:254-255).

In die gereformeerde teologie en spiritualiteit is daar egter ook plek vir bekering en egte, innige geloofsekerheid in 'n persoonlike verhouding met die Heer. Dit loop uit op die heiligmaking en die strewe tot gehoorsaamheid. Die wet kan hier as riglyn vir dankbaarheid gebruik word.

Sterk klem word daarop gelê dat die mens se hele lewe geleef moet word voor die aangesig van God, *coram Deo*. Daarom neem lof en aanbidding van God ook 'n sentrale plek in die gebed in. In die gereformeerde spiritualiteit is daar plek vir die gebed van die liefde in onderskeiding van die gebed van geloof, waarmee gesê is dat die gereformeerde spiritualiteit ruimte wil maak vir 'n verkeer van die mens voor die aangesig van God waarin hy wegkyk van homself en net in verwondering en aanbidding gerig is op God as die voorwerp van sy liefde (Jonker 1989a:294; Burger 1999:4-5; Van Wyk 1995:245).

As 'n lewe uit die genade is die gereformeerde spiritualiteit heeltemal gerig op die objektiewe heilsgawe van God in Christus. Dit beteken dat die heil

verstaan word as iets wat van buite onself kom en wat alleen uit genade, louter vanweë Gods vrye guns ontvang word. In die klassieke Nagmaalsformulier word dit meesterlik verwoord in die uitspraak dat ons nie na die nagmaal van die Here kom omdat ons meen dat ons in onself sonder sonde is nie, maar omdat ons ons lewe buite onself in Christus soek (vgl. ook Jonker 1989b; Jonker 1989a:295; Vos 1996c:104-105).

Dit beteken dat die heil vir die gereformeerde nie iets is wat in die eerste instansie in homself subjektief aanwesig is nie, maar iets is wat in Christus veilig en vas lê. Ons geloof, ons bekering, ons strewe na heiligheid is wel belangrik, maar dit is nie die grond van ons heil nie, maar die weg waarlangs ons begin lewe in die heil wat eens en vir altyd volmaak in Christus aan ons geskenk is en vir ons bewaar word. Die regverdiging en heiliging van die verlose is nie soseer iets wat analities vasstelbaar is in sy eksistensie nie, maar dit is oordele van God wat in Christus oor hom gevel is en daarom ten volle van hom geld (Jonker 1989a:295; vgl. Van Wyk 1995:38-39; Van der Ven 1990:18).

Hierdie kern van die reformatoriese vroomheid is uiteraard vir misverstand vatbaar, veral vir die misverstand dat dit 'n evangelie van goedkoop genade sou wees. Vir die reformatoriese verstaan van die heil is dit egter geensins die geval nie, omdat besef word dat die heil wat van buite deur Gods genadewerk ons deel word, natuurlik nie ons bestaan onaangeraak laat nie. Dit roep ons self op tot die hoogste aktiwiteit. Dit skakel ons verantwoordelikheid in. Dit verplig ons tot 'n aflê van die sonde en 'n opstaan tot 'n nuwe gehoorsaamheid. Maar dit alles is die vrugte van die heil, nie die voorwaardes daarvoor nie. Dit beteken dat die spanning daaruit weg is. Die fokuspunt van die reformatoriese spiritualiteit is nie die eie geloof of bekering nie, maar die vrye genade van God (Jonker 1989a:295; De Klerk 1999:28-29).

Wanneer hierna gekyk word, kan die vraag gevra word: Watter spesifieke handeling of gebruike staan sentraal binne die gereformeerde spiritualiteit of vroomheid? Dit wil voorkom of dit nie oral dieselfde inhoud of gestalte het nie

en of daar verskeie aksente is. Tog lyk dit of die klem op die volgende val volgens Smit (1988:186):

- Die **Bybel** (en daarom ook die prediking, wat die gereformeerde liturgie, kerkgebou, kerkversiering, musiek en houding teenoor kuns beslissend gestempel het, asook op Bybelstudie in verskillende vorme, byvoorbeeld as teologie, in die kategismus en persoonlik.)
- **Gebed** (meestal vrye gebed, waarin skuldbelydenis en betuiging van afhanklikheid 'n groot rol speel, asook dank vir genade, krag en hulp, by Calvyn self grootliks geskoei op die Psalms.)
- **Lering** (wat dikwels 'n soort intellektuele karakter verleen het, maar waarin die uitleg van die wet van God, en gevolglik die navolging en gehoorsaamheid, insluitende die getrouheid in die alledaagse roeping, 'n belangrike plek ingeneem het.

Daar sou dus gesê kon word dat die gereformeerde spiritualiteit leef in die bewussyn dat mense voortdurend te make het met die lewende God self. In hierdie verband word ander gereformeerde denke verstaanbaar, waaronder die teokratiese ideaal, die aangetrokkenheid tot die koninkryksidee, die heerskappy van Christus oor die hele lewe en die belang van die alledaagse of wêreldse roeping van die gelowiges (Smit 1988:187-189).

Die geloof is vir die gereformeerde nie slegs 'n bepaalde deug nie, maar word ook verstaan as inbegrip van die subjektiewe kant van die godsdiens as geheel, die menslike korrelaat op die volheid van Gods genade. Dit kan die geval wees, omdat geloof vir die Protestant tegelykertyd (in negatiewe sin) die volkome leegheid van die mens vir Gods genade is, en (in die positiewe sin) die menslike daad van die omhelsing van Christus en al sy weldade is. Tot die geloof in albei hierdie betekenis roep die Bybel ons op. Die geloof is 'n geheimenisvolle vereniging van passiwiteit en aktiwiteit, die rus in Gods genade en die opstaan in gehoorsaamheid op Gods bevel. Die geloof is

tegelyk 'n gawe en 'n opgawe. Daarom is dit 'n misverstand om te dink dat die gereformeerde spiritualiteit tot passiwiteit lei, of dat daar geen ruimte vir die appél in die gereformeerde prediking is nie. Die lewe uit die genade hef nie die verantwoordelikheid van die mens op nie. Inteendeel, die genade bevry die mens tot die regte verantwoordelikheid, naamlik tot die gehoorsaamheid van die geloof wat beteken dat die mens moet lewe uit die heil wat in Christus geskenk is (Jonker 1989a:296; vgl. De Klerk 1999:30).

Daarom dra die gereformeerde spiritualiteit wesenlik die karakter van geloofsbeleving, geloofservaring, geloofswandel en geloofsomgang met God. Die Heilige Gees werk die volle heil in die lewe van die gelowige uit, maar Hy doen dit langs die weg van die geloof waardeur ons aan Christus verbind word om in gemeenskap met Hom te lewe. Vroomheid is nie iets naas die geloof nie, maar die geloofsomgang met God en geloofsgehoorsaamheid self. Dit is 'n lewe uit geloof wat opkom uit die vernuwende werking van die Heilige Gees (Jonker 1989a:296; Vos 1996c:102).

Spiritualiteit het op die wyse ook alles te make met heiligmaking. By Calvyn is heiligmaking die doel waarop alles afstuur. Die uitverkiesing, die regverdiging, geskied met die oog daarop dat die gemeente van Christus heilig en onberispelik voor Hom in liefde moet lewe (Ef 1:3-4). Daarom is die verlossing deur geloof nie alleen 'n passiewe rus in die genade nie, dit is ook die aktiewe wandel in die weg van die bekering en heiliging. Dit is in hierdie verband dat ons die eie-aard van die gereformeerde spiritualiteit op 'n besondere wyse leer ken (Jonker 1989a:296-297; vgl. Vos 1996c:99-100).

Op die voetspoor van Calvyn verstaan die gereformeerdes die heiliging primêr as 'n lewe van boete, bekering, selfverloëning, die kruisiging van die self en die oordenking van die toekomstige lewe (Heidelbergse Kategismus, Sondag 33) (Handboek vir die Erediens 1991:212). Die rede hiervoor is die totale bedorwenheid van die menslike natuur. Die kwaad is nie iets wat in 'n eenmalige ervaring agtergelaat kan word nie. Dit neem 'n leeftyd om aan die sonde te sterwe (Jonker 1989a:296-297; Vos 1996c:99-100).

14.3. Verskillende vorme van spiritualiteit

In die gereformeerde spiritualiteit van die NG Kerk kan verskillende vorme van spiritualiteit voorkom. Die een behoort nie voorrang bo die ander te kry nie. Gemeentelede ervaar moontlik iets van al die spiritualiteite, maar daar is gewoonlik 'n oorwegende vorm van spiritualiteit by 'n persoon betrokke. Dit kan soos volg beskryf word (Du Toit 2000:168-170):

- **Evangeliese spiritualiteit**
Die Woord is die onfeilbare woord van God vir die mense. Daar word sterk klem op die lewe na die dood geplaas en die heiliging is vir hulle belangrik.
- **Charismatiese spiritualiteit**
Vir hierdie persone is die onmiddellike werk van die Heilige Gees baie belangrik en sang maak 'n groot deel van hul geloofsbeleving uit.
- **Sakramentele spiritualiteit**
Die Roomse, Ortodokse en Anglikaanse kerke maak deel uit van die spiritualiteit. Dit is gewortel in ou tradisies en gaan meer oor handeling as oor woorde. Die altaar en simboliese handeling is sentraal en hul lewens word dikwels volgens die sakramente georden.
- **Aktivistiese spiritualiteit**
Hierdie groep mense soek geregtigheid in die wêreld en dit is waarvoor hulle hul beywer.
- **Intellektuele spiritualiteit**
Vir hierdie gelowiges is die intellektuele integriteit van die kerk van groot waarde. 'n Kritiese gesindheid en selfs sinisme is kenmerkend van die mense en hul neem dikwels deel aan apologetiek

- **Asketiese spiritualiteit**

Geestelike dissiplines is 'n integrale deel van die mense se geloofservaring. Hulle hou van stiltes, afsonderings, eenvoud, gebed en meditasie. Om God te dien, is dit vir hul noodsaaklik om te onttrek uit die wêreld. Sterk klem word geplaas op die “eensame” ontmoeting met God.

14.4. Die spiritualiteit van die leraar

Om 'n leraar te wees verskil van enige ander profesie. Van Dam (2005:4) gee die volgende redes aan: “Because of an academic theological education and a spiritual hermeneutic and mystagogical competence.” Dit wil sê dat die leraar bemagtig en toegerus is om te luister na die Woord, die Skriftuurlike tradisies te koppel aan situasies wat nou relevant is en mense te lei om hulself oop te stel vir God wie hulle nie kan sien nie (vgl. Hendriks 2004:197).

'n Mens se herkoms en siening van sy-/haarself asook sy/haar kulturele konteks het 'n invloed op sy/haar spiritualiteit. Aan die een kant is die leraar die verteenwoordiger van piëteit. Dit word van hom/haar verwag om deur hul eie lewe te kan wys wat God kan doen in 'n mens se lewe. Aan die ander kant is die leraar self deel van 'n gesekulariseerde wêreld. Dan is daar ook die konteks van die kerk. Wanneer 'n leraar tuis is in 'n kerk mag dit ook 'n positiewe invloed op sy/haar spiritualiteit hê. 'n Negatiewe ervaring in die kerk kan juis die leraar dwing om nuwe rigtings in die spiritualiteit te ontwikkel (Van Dam 2005:7; Nel 2001a:14-15).

Die konteks of vorm waarin spiritualiteit uitgedruk word, kan in twee dimensies onderskei word:

1. The symbolic dimension of the relationship between God and man. (What sort of words and images do pastors

use in speaking about their relationship with God and about the question, who is God for them?)

2. The experiential side of spirituality. (In what way do pastors express their spirituality e.g. as to prayers (when, how, where) reflection, and involvement? Most pastors are more personal with God in the liturgy than in private prayer.

(Van Dam 2005:8)

Leraars raak diwels so oorlaai dat hul eie geestelike lewe daaronder ly. In 'n periode van uitbranding is die begeerte na God dikwels groter. Leraars behoort 'n keuse te maak sodat daar ruimte is vir hul eie geestelike groei (vgl. Dreyer 2003:86-87). Die Christelike tradisie se geestelike reis kan gekenmerk word deur drie fases:

1. 'n Mens moet eers vry kom van alle laste. Bekering van die ou weë is nodig (*via purgativa*).
2. Dan is daar 'n fase waarin die Bybel en tradisies nuut ontdek word (*via Illuminata*).
3. Die gevolg hiervan is dat 'n mens 'n lewe nader aan God leef (*via unitiva*) (Van Dam 2005:9-11).

Die spiritualiteit van die leraar het 'n besondere invloed op die prediking en die erediens. Juis daarom is dit noodsaaklik dat leraars tyd maak vir hul persoonlike spiritualiteit. Dit kan ook help om uitbranding te voorkom.

Na die bespreking van die konseptuele skrywe van die prediking en erediens sal daar vervolgens aan die empiriese navorsing aandag gegee word.